

გამოცემის მთელი შემოსავალი გადაეცემა „ქართულთა საქველმოქმედო საზოგადოების“ გამგეობას

ნაშრომი

(1. საისტორიო საბუთების შესწავლის მღვდლმარეობა ჩვენში
ღახლად აღმოჩენილი ახალი „ქართლის ცხოვრება“, 2. ახალი
ქართლის ცხოვრება (გიორგი ბრწყინვალედამ გიორგი
XI-მდე), 2. თვითონვე გვიწვევენ (შენიშვნები წერილის გამო
„ქართული გრამატიკა მ. ჯანაშვილისა“).

ტფილისი
სტამბა „ნადეჟდა“ კ. თაყარაძისა.
1907

ისტორია იწერება თანახმად საბუთებისა: საბუთები კვლია ოდესმე მცხოვრებ ადამიანების ნამოქმედარისა და ნაფიქრისა. ვისაც სურს შეისწავლოს რომელიმე კითხვა, უნდა შემოიკრიბოს ყველა საბუთები ამ კითხვის შესახებ. მიაქციოს უმთავრესი ყურადღება არა თუ მარტო საბუთების შემოკრებას—ვერისტიკას, არამედ შემოკრებილ საბუთების ღირებებასაც. ეს საქმე კი, დღევანდელს ჩვენს ყოფა-მდგომარეობაში, მეტის-მეტად ძნელია, და ამ სიძნელის უმთავრესი მიზეზი ის არის, რომ ჩვენებური სამწერლო საბუთები განბნეულია: ზოგი ლპება მონასტრებ-ეკლესიებში, ზოგი კერძო პირთა და კოლექციონერთა ხელშია, ზოგი სხვა და სხვა მუზეუმებსა და წიგნთსაცავებშია, ზოგი თვით საქართველოს გარეთ არის—მოსკოვს, პეტერბურღს, ლონდონს, პარიჟს, იტალიას, ათონს, იერუსალიმს, სინას და სხვ. ამას გარდა ჩვენ არა თუ არა გვაქვს აგრედ-წოდებულნი სამეცნიერო სახელმძღვანელოები (manuels scientifiques)—ისტორიული, ლინგვისტიური და სხვ., არამედ არც ხეირიანი კატალოგები გვაბაძია. ცაგარელის, მარრის, ხახანაშვილის, თაყაიშვილის, ჟორდანიას, კარიკაშვილის და სხვ. შევნიერი კატალოგებიც ყველა არსებულ სამწერლო საუნჯეთა სიას არ შეიცავენ, არ არის საერთო კატალოგი ქართულ სამწერლო და ნივთიერ (სახუროთ მოძღვრო, საქანდაკო, სამხატვრო) საბუთებისა და ნაშთებისა. რა გვაქვს დღეს, არ ვიცით, რა გვექნება ზვალ, არ ვუწყით. მხოლოდ შემთხვევით ჩნდება ისეთი საუნჯე, ვით ეს ჩვენი „ახალი ქართლის ცხოვრება“, რომლის არსებობა დღემდის არაფერ იცო-

და. რამდენია ამისთანა „უჩინარი“ და ამაზედაც უკეთესი სა- ისტორიო საბუთი, მხოლოდ მაღალმა ღმერთმა უწყის. ესრე- თი უცნობობა აიხსნება ქართველი ერის მიერ თვისი საეროვ- ნო ნაშთების თითქმის უგულვებელ ყოფით. სხვაგან ამგვარ ნაშთების შემოსაკრებად ანუ მარტო ასაწერად იმეტებენ მილიო- ნებს, იმსახურებენ მცოდნე მწიგნობრებს, სახელოვან ბიბლიო- თეკრებს, ჩვენში კი, საცა სამწიგნობრო ნაშთების ზღვა-ოკეა- ნია, ამ საქმეს სათანადო ყურადღებით არ ვეპყრობით. დღი- თი დღე იმუსრება ეპიგრაფიკა, უჩინარი ხდება მრავალი ძვირ- ფასი ნაშთი, მეწყერი იტანს არა ერთ საუნჯეს, რომელიმე- ორფეხა სვაფი ითვისებს და ცხრა კლიტულში ინახავს საე- როვნო ძეგლს... სახელოვანი მეცნიერი ლანგლუა და მისი ამხანაგი სენობისი აღნიშნავენ იმას, თუ საფრანგეთის რევო- ლიუციამ რა სამსახური გაუწია ისტორიულ კვლევა-ძიების საქმეს: 1789 წლის რევოლიუციამ და მაგვარივე მოძრაობამ სხვა ქვეყნებში კერძო პირთ სამწიგნობრო და საარქეოლო- გიონაშთები საეროვნო კუთვნილებად გამოაცხადა, სახელმწი- ფო სალაროში შემოჰკრიბა და მით შეძლება მისცა ყველას. ესარგებლნა ამ მამა-პაპათა შენაძენით. და არც ეს იკმარა: 1790 წელს საკანონმდებლო კრებამ სახელმწიფოს კვლავ გა- დასცა აუარებელი რიცხვი ისტორიულ საბუთთა სალაროე- ბისა, რომელნიც მანამდის გაბნეულნი იყვნენ აქა-იქ და რო- მელთა კარები მანამდე სწავლულთათვის დახშული იყო. ამისთანა ზრუნვამ კეთილი ნაყოფი გამოიღო და პარიჟში დაწესდა „პარიჟის ნაციონალური არქივი“, დღეს ლონდონის „ბრიტანიის მუზეუმი“ ხომ ერთი უუმდიდრეს დაწესებულებათა- განია მფელს მსოფლიოში. ამას გარდა, სხვა და სხვა ქვეყნის მთავრობამ გადასდო დიდძალი ფული არა თუ მარტო ნაციონა- ლურ ბიბლიოთეკების და სალაროების მოსაწყობად, გასამ- დიდრებლად და გასაბრწყინვებლად, არამედ შემოსაკრე- ბადაც ყველა ცნობებისა თავიანთ სამშობლოს შესახებ. ამის- თანა მოღვაწეობის შედეგია მონუმენტალური „Corpus inscrip

tionum latinarum“, რომლის შესადგენად ევროპიის სამწიგნობროებსა და მუზეუმებში მრავალმა მეცნიერმა იმუშავა თითქმის 50 წელიწადი, აგრეთვე „Corpus inscriptionum graecorum“, „Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum“; მთელის საფრანგეთის სამწიგნობროების საზოგადო კატალიგი (Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France...) 1897 წელს უკვე მე 50 ტომს ითვლიდა. გერმანიაში რა ერთი ხანია იღვწის საზოგადოება „Monumenta Germaniae“ historica“. საფრანგეთში დაარსეს თვით ხელნაწერების შესასწავლი უმაღლესი სასწავლებელი, აგრედწოდებული „Ecole des chartes“. ჩვენში სად არის ყველა ეს! აქ ყოველ მუხბედრილ ხელნაწერს ვენდობოძ, როგორც უჭეშმარიტეს ფაქტს, საბუთს! მეტიმეტ ნდობას არა ერთგზის შეუყვანივართ შეცდომაში ჩვენ თვითონ! თითო-ოროლას გარდა, ჩვენში არავინ ფიქრობს ამ საბუთების ავ-კარგის გაგებას, რიგიანად შესწავლას. ვინ დასწერა? როდის დასწერა? როგორ დასწერა? გადამწერმა ხომ არ გარყვნა? რა დროს ეკუთვნის ნაშთის ენა? ყველა ესეთი კითხვები ჩვენში ჯერ-ჯერობით რჩება უპასუხოდ. ხელნაწერში სწერია, მაშასადამე, შარტალია! ორიოდე მაგალითი.

ლარაძე გვეფიცება, „დილარიანი“ მე მეკუთვნისო. მაგრამ „დილარიანის“ ენით ანტონი კათალიკოზის დროს არავინ სწერდა და არც ეს ენა ჰგავს ლარაძის საკუთარ ნაწერების ენას. ცხადია, ავტორს უწინდელ დროის წიგნის მითვისებით მხოლოდ თავის სახელის ვანდილება სდომებია.

რუს-ურბნისის „ძეგლისწერის“ ერთი მუხლი შეეხება ჯვარწერის წესს. ეს წესი ნებას რთავს სანეფოსა და საპატარძლოს ჯვარი გადიწერონ, თუნდაც ამ ჯვარწერის დროს იგინი ერთმანეთისაგან დაშორებით ცხოვრობდნენ, მაგალ., ერთი ტფილისს, მეორე ტქუთაისს; ამისთვის საჭიროა მხოლოდ ჯვრისწერის დღისთვის ერთმანეთს მიუვლინონ თავთავიანთი სანდო კაცნი, მეჯვარეები, რომელთაგან ერთი—

სანეთოს მეჯვარე—ჯვრისწერის დროს დგება პატარძლის გვერდით ნეთის მაგიერ, ხოლო მეორე—საპატარძლოს მეჯვარე—ნეთის გვერდით ჰატარძლის მაგიერ.

აქ აღნიშნული ჯვრისწერის წეს-კანონი ერთ უმაღლეს სწავლა მიღებულს მოეჩვენა მამაკაცის მაჲ მამაკაცის ცოლად შერთვის კანონად! ჩვენც რომ გვეკონრდა „Ecole des chartes“-თანა სასწავლებელი, ანდა ჩვენს რომელსამე სასწავლებელშიაც რომ რიგიანად შეისწავლებოდეს ქართული ენა და მწერლობა, უეჭველია, „მამაკაცის მიერ მამაკაცის ცოლად შერთვის კანონი“ არავის მოეჩვენებოდა იმ ძეგლში, რომელიც დასწერა მთელის საქართველოს უმაღლეს სამღვდლოებამ და რომელიც დაამტკიცა საქართველოს უდიდებულეს მეფემ, დავით აღმაშენებელმა.

ამ საზოგადო მოსახრებებიდამახლა რომ გადავიდეთ ჩვენს საეროვნო მატთანე „ქართლის ცხოვრებაზე“, დავინახავთ, რომ არც აქ არის გადაწყვეტილი კითხვა, თუ ვისი შედგენილ-შემუშავებულია ეს მატთანე, მართლაცა-და ვახტანგ სჯულმდებელისა, მის მიერ მოწოდებულ კომისიისა, თუ სრულიად სხვა ღროს და სხვა პირთა მიერ.

ჩვენ ჩვენს წერილში „ქართველთა მატთანე“ „ქართლის“ ცხოვრების“ შინაგან და გარეგან თვისებათა გარჩევით მივედით იმ დასკვნამდე, რომ ეს ძეგლი ვახტანგ მეფის ანუ მის კომისიის შემუშავებულ-შედგენილი არ იქნებოდაო. ახლა, გამოჩნდა-რა „ქართ. ცხოვრების“ სწორეთის ვარიანტი, რომელიც, ვახუშტის სიტყვით, შეუდგენიათ ვახტანგ VI-ის ბრძანებით, შეძლება გვეძლევა უფრო მეტის სიმტკიცით გამოვთქვათ ჩვენი აზრი შესახებ იმისა, რომ ვახტანგსა და მის კომისიისამ ვარჩანტს გარდა არა შეუდგენიათ-რა და ეს მათი შედგენილიც უსწორ-მასწორო გამომდგარა და გაუქმებულა ვახუშტის შრომის შემდეგ.

მართლაცა-და, თუ უმთავრესი ჩვენი მატთანე „ქართლის ცხოვრება“ ვახტანგის ანუ მის მიერ მოწვეულ კომისიისაგან

შედგენს — შემუშავებულ-აღწერინებული ყოფილიყო, ამ მატრიანის ეკლესია ნაწილების ენა ერთნაირი იქნებოდა და მსგავსა იმ ენისა, რომლითაც სწერდნენ თვით ვახტანგ VI, მისი შვილი ვახუშტი და ამათ დროის მწერლები. ნამდვილად კი ჩვენ რას ვხედავთ? ქართ. ცხოვრების პირველი ნაწილის ენა უფრო კლასიკურ დროის მწერლების ენაა, მეორე ნაწილისა — ახალი დროისა, ვახტანგ — ანტონი II-ის ეპოქისა. ენის მხრივ, თითქმის ერთნაირი წყლისა არის ქრონიკები თანამედროვეთა ვახუშტის, ფარსადან გორგიჯანიძის, პაპუნა ორბელიანის, სენია ჩხეიძის, ომან მდივანბეგის. სულ სხვაა ენა ქართლის ცხოვრების პირველის ნაწილისა (დასაბამითვან 1469 წლამდე). ეს ნაწილიც თუმცა სხვა-და-სხვა ავქსონების შიგერ შეთხზულ ქრონიკების მიხედვით არის შედგენილი, მაგრამ მისი ენა ერთნაირი არ არის, რადგან ქრონიკების ავტორები თანამედროვენი კი არ ყოფილან, როგორც ავტორები «ქართ. ცხოვრების» მეორე ნაწილისა, არამედ სხვა-და-სხვა დროისა და ეპოქისა (ორივე ნაწილის ენის შედარება იხ. ჩვენს შრომაში „ქართველთა მატრიანე“, ვვ. 76-91). სიტყვით, ამით ჩვენ გვინდა ვთქვათ, რომ, თუ ვახტანგს ან მის „კომისიას“ ხელი ეხლო ძველის. „ქართ: ცხოვრებისთვის“, ამ ძველის ენა თავიდან ბოლომდის ისე გათანასწორებული იქნებოდა, როგორც გათანასწორებულაა აგრედ-წოდებულ მარიამ დედოფლის ვარინტის ენა, იმ ვარინტისა, რომლის ენა ანიდამ 3-მდე თანა-სწორად გარყენილ-დამახინჯებულია.

ამას გარდა, ვახტანგს თუ მართლაც ეზრუნა საეროვანო ძველის შესადგენად, ამას არა თუ თვითონ, მის დროის კაცნიც აღნიშნავენ ცხადად და ყველას გასაგებად. არსებობს ეპიტაფია, რომელშიაც ჩამოთვლილია ვახტანგის ყველა ნამოქმედარი, ისეთი მცირე მნიშვნელოვანიც კი, ვით მგელი-ირმებზე ნადირობა, თევზების ქერა, რუის გამოყვანა და კრინტი არ დაძრულა მის მიერ ქართლის ცხოვრების შედგენისა, შემოკრებისა თუ შესწორების შესახებ. თუ მას ამ საქ-

მეში რაიმე მონაწილეობა მიეღო, ეპიტაფიაში, რომელიც ამავე მეფის პირით დაწერილია დავით აღმაშენებელს და თამარ მეფის ეპიტაფიების მიბაძვით, უეჭველად აღნიშნული იქნებოდა. ამ კითხვას ნათელს ჰყენს ჩვენი „ახალი ქართლის ცხოვრება“. ეს სწორედ ის მატიანეა, რომლის შესახებ თვით ვახტანგის შვილი ვახუშტი ამბობს:

„ხოლო აღწერიათ ცხოვრებაცა სახელითა ლევანის ძის მეფის ვახტანგისათა, რომელი აჲს საგანებელ აჲს მის მიერ, განა თუმცა ბრძანებითა მისითა არს, არამედ მას თვით აღაჩა განუხილავს ვითარება მისი.“

ჩვენი ესე ქმნული და აღწერილი ყოველნი ქორონიკონითა ქმნულ არიან, რომელნი დღესაც იმაგების რ იხილვების მქსიებელისაგან, და ვითარცა გვიხილავს, ვგრეთცა ჩავგირთავს ქრისტეს აქეთი და ქართული, რომელი არს ხუთასიანი (ესე იგი 532 წელი—კვინკლოსი) ბრწყინვალის გიორგიდამვიდრე ქრისტესა ჩღმე-მდე.

ხოლო უკეთუ უმჯობესი და უქვემდარიტესი ჰპოვოს ვინმე გონიერმან და განიხილოს ესეცა და იგიცა და უკეთესად აღუჩნდეს, არა არს ქმნილი ესე ჩვენი დამაყენებელი უმჯობესისა თქვენისა. გარნა ისმინე და გულისხმაყავ აღმოჩენა, უწყებულებანი და შემგზავსებულად მისა ჯერ იყავნ ქმნულნი თქვენნი. ხოლო ჩვენი შრომა ესე ამისთვის იყო: ვინადგან მეფის ვახტანგის სახელით აღწერათ და ვიხილეთ ესეოდენი წინააღმდეგნი და უსწორებლობანი. ესენი განვასწორეთ და განვამართლეთ მოწმობითა ხეით თქმულითა, რათა არავინ თქვას მხილველმან ამისმან შეურაცხება რამე, რამეთუ მეფის განზრახვას ვგონებ ესრეთ, ვითარცა აღწერეთ: ვინათგან ნათესაობის ქორონიკონსა სწორესა სწერს, გარნა შემწყობი ამისი შეტომილ არს“ (გვ. 10).

ვახუშტის აზრი ცხადია. მეფეს განზრახვა ჰქონდა გიორგი ბრწყინვალის შემდგომ დროის ცხოვრება-ქორონიკონები გაეწყობა და გააწესა კიდევცო მის სახელით. უაღბის

მქნელს ვახუშტის სიტყვებივერ გაუგია და ძველის მატიანის-
თვის ჩაუკოსებაა სიტყვები:

„პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვი-
თარებისაგან „ქართლის ცხოვრება“ გარყენილიყო: რომელიმე
მწერალთა მიერ და რომელიმე—ჟამთა ვითარებისაგან არღ-
რა წერებულისყო; ხოლო მეხუთემან(?) ვახტანგ, ძემან ლე-
ონისამან და ძმისწულმან სახელოვანის გიორგისამან, შეკრ-
ბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხვნა საცა რამ ქართლის ცხოვ-
რებები პოვნა და კრალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი
და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს
და რომელი გარყენილ იყო, განმართეს, და სხვაცა წერილ-
ნი მოიხუტნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისა-
გან გამოახვნეს, და ესრეთ აღაწერინეს.“

ეს ყალბი ჩანამატი დაწერილია არა მატიანის გადამწე-
რის ხელით და არც იმ ქალაქდზე, რომელზედაც დაწერილია
თვით მატიანე.

აქ საჭიროა მოვიგონოთ ვახუშტის სიტყვები შესახებ
მის წყაროებისა. იგი ამ წყაროებ შორის იხსენებს „ძველთა
და ახალთა ქართლის ცხოვრებათ“ (გვერ. 237) და დას-
ძენს, რომ მას ძველი დედანი არ გაურყენია, არ გადუჩქმალივს,
რომ თვისი შრომა უმთავრესად ამ დედანზე დაუწყებია და
ვისაც სურს, შეუძლია მისი საკუთარი შრომა შეადაროს
ძველს ქართლის ცხოვრებებს, ვინაიტგან ამ „მატიანის დედა-
ნი შეურყეველად ჰგვის არა ერთა, არამედ მკავჯლი“ (გვ. 13)

ამას ამბობს ვახუშტი 1745 წელს, როდესაც დაასრულა
თვისი შრომა. ვახტანგ VI-ის სახელით აღწერილი „ქართლის
ცხოვრება“ კი გამოვიდა არა უადრეს 1709 წლისა, როდეს-
საც ვახუშტი უკვე 13 წლის ქაბუკი იყო. მიუხედავად ამისა
ზოგნი დღესაც ირწმუნებიან, რომ ზემორე აღნიშნული,
დიდს მატიანეში შეტანილი ჩანამატი ყალბი არ არისო, ვა-
ხუშტი რომ ლაპარაკობს ძველ და ახალ ქართლის ცხოვრე-
ბაზე, იგულისხმებს მხოლოდ ვახტანგისა თუ მის კომისიის

ხელით გამოცემულ ვარიანტებსა დავახტანგის წინა დროის ქართლის ცხოვრებები კი მან არ იცისო და არც უნახავსო. მკითხველმა თვითონ განსაჯოს, რაოდენად მართალი უნდა იყოს ესეთი მტკიცება ვახუშტის მოწმობის შემდეგ მრავალ ძველ და ახალ „ქართლისცხოვრებების“ შესახებ. ჩვენ კი ვიტყვი, რომ 1745 წლისთვის ახალი ქართლის ცხოვრებები იქნებოდა მხოლოდ ვახუშტ-ვახტანგის დროისა და ძველი კი—მათ გაჩენა-დაბადებამდე შედგენილი უწინარეს დროითგანვე ნაწილ ნაწილად და მერე შეერთებული ცალკე კრებულად. მან წელიწადი (1709—დგან 1745 წლამდე) ისეთი მცირე დროა, რომ მასში ერთად ორი ცნება—ძველი (древній) და ახალი (новый) ვერ მოთავსდება!

„დიდმოურავიანის“ ავტორი იოსებ თბილელი, რომელიც ცხოვრებდა 1688 წლამდე, სწერს: „ქართლის ცხოვრება“ სხვათა სთქვეს...“ (გვ. 85). კიდეც (გვ. 1): მეფესა „ქართლის ცხოვრება“ ებრძანა გალექსულობით“. ეს „სხვათა ნათქვამი „ქართლის ცხოვრება“ არ შეიძლებოდა, რომ ვახუშტს ხელში არ ჰქონოდა!

ახლა ვიკითხოთ, თუ რა იყო ის ახალი ქართლ. ცხოვრება, რომელიც შეადგინეს ვახტანგ მეფის ბრძანებით და მის სახელით.

„ახალი ქართლის ცხოვრების“ ავტორი თვითონვე აღნიშნავს თავის წყაროებს. უმთავრესი შათგან არის ძველი ქართლის ცხოვრება, ძველნი გუჯარნი, სპარსთ და სომეხთ ცხოვრებანი, ქორონიკონები, ხოლო „მეფე როსტომის აქათი თვით თვალთ მნახველთა და მისთა ჩამებთა შინა მყოფთა კაცთაგან აგვიწერიაო“.

ყველა აქ მოხსენებული წყაროები რომ საიმედო ღირსებისა ყოფილიყო და რიგიანად გამოეყენებინა ავტორს, ხომ იმდენს წინა-უკმრე ცნობას არ აღმოაჩენდა მასში ვახუშტი და აღარც საჭირო შეიქნებოდა დაეწერა ამას თავისი საკუთარი შრომა. ჩვენთვის სრულიად ცხადია, რომ ვახუშტის

„საქართველოს ისტორიის“ გაუქმებია „ახალი ქართლის ცხოვრება“ და, მაშასადამე, მასთან ერთად უნდა გაუქმებულიყო თვით ვახტანგ VI-ის ინიციატივა თუ მონაწილეობაც დიდ „ქართლის ცხოვრების“ აღწერასა, აღწერინებასა, შედგენასა თუ შემატებაში. ვახუშტის სიტყვაც ემოწმება ამას: „აღუწერიათ ცხოვრებაცა ვახტანგის სახელით, რომელი არა საგონებელ არს მის მიერ, თუმცა ბრძანებითა მისითა არს, არამედ მას თვით არღარა განუხილავს ვითარება მისი. ეს „ცხოვრება“ რადგან ვახტანგის სახელით წერებულებოდა და შეიცავდა მრავალ წინააღმდეგობას და უსწორებლობას და რომ მის მხილველს არ გაეკიცხა ვახტანგი, ჩვენ განვასწორეთ და განვამართლეთ ჩვენის საკუთარის შრომით და მეფის განზრახვაც, ვგონებ, ესრეთ იყო, ვით აღვსწერეთო.

აქ ორანზროვნება აღარ არის: მამის სახელით ვილაყას შეუდგენია ცთომილებით სავსე ქართ. ცხოვრება, შეიღოს, რომ საყვედურისა და შეურაცხყოფისაგან ეხსნა მამა, რომლის სახელით გამოუსადეგარი და გასაკიცხავი წიგნი დაეწერათ, — შეუდგენია ახალი შრომა —) შემოკლებული „ქართლის ცხოვრება“ დასაბამიდან 1469 წლამდე, ბ) ცხოვრება და ქმნულება მეფეთა 1469 წლიდან და გ) საქართველოს ლეოლრაფიული აღწერა.

ვახუშტის ჩხრეკაძეების მეოხებით „ახალ ქართლ. ცხოვრების“ გაუქმების შემდეგ, ჩვენ ნება აღარა გვაქვს, ამ გაუქმებულ წიგნს გარდა, ვახტანგს ანუ მის „კომისიას“ მივათვალოთ კიდევ „მარჯალი ძეგლი ქართ. ცხოვრების შედგენა, შესწორება თუ რედაქცია. ან და სად არის ამ „კომისიის“ მონაღვაწი? ვახტანგის გარეშემო მყოფ კაცების ნამოქმედარი ჩვენ დაწვრილებით ვიცით: ფარსადან გორგიჯანიძემ (ფარსადან გიორგი ჯანაშვილმა) დასწერა ისტორია როსტომ მეფისა, გიორგი XI-ისა და სხ. და გარდაიცვალა 1703 წელს. სეხნია ჩხეიძე იყო თანამედროვე იმავე გიორგი მეფისა და დასწერა ისტორია საქართველოსი 1653 წლიდან 1737 წლამდე. ამის შემდეგი დროის ისტორია განაგრძო პა-

პუნა ორბელიანმა. დავით გურამიშვილის მატთანე დაიწერა სამშობლოს გარეთად, ვახუშტიმ იმოღვაწა მოსკოვში, პრესნას. სხვა ვინ იყო ისეთი, რომეტიერთნა ისეთი მძიმე საქმე, ვით ღიდი „ქართ. ცხოვრების“ რედაქცია?! სრულიად არაინ! ვინც იქისრა, დაგვიტოვა სწორეთ ეს „ახალი ქართლის ცხოვრება“, რომელსაც იწუნებს ვახუშტი „უსწორებლობისა“ გამო.

მართალია, ძველი ქართული მატთანეც ურედაქციოდ არ დარჩენილა, მაგრამ ამ რედაქტორებად შეიძლება ყოფილიყვნენ ძველი დროისვე შემუშავებულნი, გამამწერნი და ავტორნი (იხ. ჩვენი „ქართველთა მატთანე“ გვ. 81 და სხ.). და შემდეგი დროის კაცნიც, მაგალ. თუნდ ის უცნობი, 1779 წელს მცხოვრები კრიტიკოსი, რომელიც თავის შენიშენებს ურთავს თვით ვახუშტის შრომაშიაც (იხ. საქ. გეოგრაფ. გვ. იე) და ჩვენს „ახალს ქართლის ცხოვრებაშიაც“ (იხ. ტექსტივე) და აქაც და იქაც უსაყვედურებს ვახუშტის იმისთვის, რომ „თავის სახლის სირცხვილენი არ დაუფარავს“. ისტორიის წერის დროს!

„ახალი ქართლის ცხოვრება“ შევიძინეთ მსცოვან მწიგნობრის გივი დავითისძის მაისურაძისაგან 21 მაისს 1906 წელს. ხელნაწერს თავბოლო აკლია, მასში თავდაპირველად დაახლოვებით უნდა ყოფილიყო 600-მდე ფურცელი, გარჩენილა კი მხოლოდ 412; უფრო მეტად დაზიანებულა წიგნის დასაწყისი და დასასრული. მთელი წიგნი გადაწერილია მეტად ლამაზ მხედრულით, მაგრამ სამნაირ ხელით: 376 ფურცლამდე უწერია ერთ კაცს, 410 ფურცლამდე მეორეს და დანაშთენიორი ფურცელი—მესამეს. ყველგან კი კაბადონზე დატეულია 16 სტრიქონი. ზოგან სახელები და სათაურები შესრულებულია წითელის მტლით.

პირველის გამამწერის ხელით შესრულებულია „ქართლის ცხოვრების“ 1-ლი ნაწილი—დასაბამიდგან გიორგი ბრწყინვალის ისტორიის დასასრულამდე, მეორის ხელით გადაწერილი თავდება იმერეთის მეფის ბაგრატის მიერ საათაბაგოს.

დაპყრობით 1543 წელს, ხოლო მესამის გადაწერილი თავდება გიორგი XI-ის წასვლით ისპაანს 1696 წელს. ამ ორ ქორონიკონს შუა თითქმის 100 წლის ისტორია დაკარგულა.

1-ლი ნაწილი მთლად და მეორე ნაწილის დასაწყისი 1469 წლამდე არის იგივე ძველი „ქართლის ცხოვრება“, მხოლოდ აქა-იქ ტექსტ-გამოშვებით შემოკლებული და ზოგანაც ახალის ცნობებით შევსებული. დანარჩენი ნაწილი ავტორს შეუდგენია დამოუკიდებლად, ზემო აღნიშნულ წყაროების შემწეობით.

მეტად დაზიანებულია წიგნის დასაწყისი. მისგან დაშთენილა რამდენიმე ფურცელი ფარნაჯაზ და საურმაგ მეფეების ცხოვრებიდან. და ამას მიჰყვება ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება.

1-ლ ნაწილში, გამოტოვებულ ადგილებს გარდა, კიდევ შეინიშნება შემდეგი: ა) თავთავის ადგილას ავტორი სტოვებს თეთრს ქალაქს ჩასაწერად თუ შესავსებად შუშანიკის ცხოვრებისა, დავით და კოსტანტინესი, ეფთიმე მთარგმნელისა, გიორგი მთაწმინდელისა და სხ., ბ) დავით აღმაშენებლის ძის დიმიტრის ცხოვრებაში სიტყვების „და ააშენა სამეფოჲ მისი“ (დაბეჭდ. ქართ. ცხ., გვ. 263., 7 სტრიქ. ქვემოდგან) შემდეგ ჩამატებულია: „ხოლო მასვე ქორონიკონს **ტმმ** მიუხბდა დმანის, წარულო ციხე და ამოსწყვიტნა ყარასულულიანი. ამაზედან მოუხბდა სალდუხ ყენი ანის ქალაქსა და მოადგა და აქად დიმიტრი მეფე მივიდა, შეიბნენ და ნებიტა ღვთისათა გაემარჯვა მეფეს დიმიტრის და მოსწყვიტნა იგინი: . ხოლო“ (დაბეჭდ. გვ. 264 სტრიქ. 7): „და იკურთხა სქემითა, დაყო წელიწადი ერთი და აღესრულა ქორონიკონს **ტრ** და დაჯდა მეფედ ძე მისი დავით... ამან დავით იმეფა ქართლსა შინა წელიწადი ერთი ნებიერად და უშფოთველად. ჰყუანდა შვილი ძე ერთი, რომელსა ეწოდებოდა სახელად დიმიტრი. და შემდგომად მისსა მოკულა მეფე დავით წლის ერთის მეფე ქმნუ-

ლი“ (დაბეკ. გვ. 262): „აღესრულა დავით აღმაშენებელი ოდეს ქორნიკონი იყო **ტმე**, ხოლო წელიწადნი მისნი შობით-ჯანნი სამეოცდა ერთი, ხოლო მეფობდა ოცდა თექვსმეუ წელი“ გ) თამარ მეფის ცხოვრების დასაწყისი (დაბეკ. გვ. 274, სტ. 9): „ხოლო შემდგომად მეორესა წელსა...“ *) არ არის (დაბეკ. გვ. 216, სტრ. 22): „და გამოვიდეს მიერ კერძო ტალმანი მეფისა რუსნი“. „ახალ ქ. ცხოვრებაშ“ არ არის დაბეკუდილის 440 გვერდიდან 443 გვერდამდე და იქვე შენიშნულია (ფურც. 371): „აქ დედნებს ფურცელი აკლდა“.

წვრიმალი განსხვავება კიდევ ბევრია. საჭიროა იყო ხელნაწერი სრულად დაბეკუდილიყო, მაგრამ საფასის უქონლობის გამო ჩვენ ვბეჭდავთ მხოლოდ მეორე ნაწილს გიორგი ბრწყინვალის ისტორიის მიყოლებით.

მ. ჯანაშვილი.

*) თამარ მეფის ცხოვრების დასაწყისად ნაჩვენებია 1156 წელიწადი. აქ მერმენდელ ხელით მიწერილია: „წელს რომ **ჩლოთ** (=1779) წელიწადია, გავიდა ექვსას და ოცდა-სამი წელიწადი“. მართლაც 1779—1156=623. ამავე ხელით მოყვანილია შენიშვნები (იხ. ტექსტში), ცნობილი ქორონიკონები და ბაგრატის ცხოვრების წინ ჩამატებულია სათაურად: „ცხოვრება მეფის ბაგრატ ბაგრატოვანისა“.

ახალი ქართლის ცხოვრება

ე. გი-
ორ-
გო.
445
(ტ. I)

და დაიწყო აღმოსცისკრებად ძმამან მფჳი-
სამან გიორგიმ. რომელი აღმზარდა პაპასა
მისსა დიდსა ბექას: ხოლო მსე გიორგი იგი
არს რომელი ამა მფჳის ვახტანგს უწინ მისცა
ჟამნა მფჳობად: ქა დიმიტრი თავდადებუ-
ლისა. და ძმად დავით მფჳისა. და ვახტანგ
მფჳისა: მესამეოც და ზვიდუ ბაგრატიანი.

ხოლო ესე გიორგი წარავლინა ბექამან ჩოფანს თანა და
მან მიიყუნა ყაენს წინაჲე*): ხოლო მან პატივითა შეიწყნარა და
წინათვე დაუსახვიდა ნიშთა მეფობისათა: ამან ყაენჲან წარმოა-
ვლინა მოციქული და სთხოვა შვილი რათა მეფე ყოს: მა-
შინ მცირე იყო გიორგი. ივიცა მოსცეს და წარმოგზავნეს
ურდოსა და ყაენჲან მოსცა მეფობად და ტფილისი. და უჩი-
ნა საზღვარად და საქმის მოურავად დიდი გიორგი და მი-
ვიდეს ტფილისსა:

და ამას წელსა მიიცივალა შთავარი სამცხისა ბექად. კაცო
წარმატებული ყოველსა შინა სიკეთე აღმატებული საღვთო
საკაცობითა შინა საქმეთა და უმეტეს სამართლის მოქმედებითა,
ეკლესიათა და მონასტერთა მაშენებლობითა სოფლისა კეთი-
ლად მორწმუნებითა და გლახაკთა და ქურციკ ობოლთ ლზო-
მითი მიცემითა:

*) აქ აშინაჲე 1779 წელს ვილაცაი მიუწერია: „ამას ქვემო ამ წიგნში
ყველა სწორედ არ უწერიათ. ღმერთმან მიუტეოს ეგნატაშვილს ბერს
იმდენი შურით და მტრობით სიკრუფე. მაგრა წერილის დაგდება მტე-
რობით კეთილი და უმჯობესთაგანი საქმე არ არის“.

ხოლო საყუარელი მეუღლე მისი იყო გამცემელ ეპისკოპოზთა მონაზონთა და ყოვლისა სამღრდელითა და საეკლესიოთა სოფლისა: ესოდენ რომელ სადამე ესმინის კეთილი ღმრთობა და მეცნიერი ეპისკოპოზი გინა მონაზონი წინაშე მისსა მოუწოდის და მოიყუანის და მრავლითა ნიჭითა და პატივითა ამყოფის. და სავსე იყო სახლი მისი მონაზონითა და ხუცითა. ამას თანა აქუნდა შეწყნარებულობა ობოლქურივითა და დავრდომილთა: ხოლო სახლსა მისსა არა დააკლდებოდა სამსამი ლოცვა. და ამისთუისცა წარუშართა ღმერთმან დღენი ცხოვრებისა მისისანი: მტერთა ძლევასა მშვიდობასა და დაწყნარებასა: მიიცივალა ვითარ სამეოც და ექუსისა წლისა და დაუტევა გლოვა და მწუხარებაჲ უზომო მკვიდრთა სამცხისათა: და დაიპყრეს სამცხე სამთავე ძეთა მისთა უხუცესმან სარგის და შედეგმან ყუარყუარე და უმრწემესმან შალვამ:

ხოლო აღსრულა მესამესა წელსა მეფე **დავით** გარჯილა სენთა მწარეთა მიერ და დაფლეს სამარხოთა მეფეთასა. და დაუტევეს ნაცვლად მისად ძეჲ მისი მცირე გიორგი ორ წელ მეფე ქმნული.

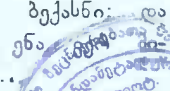
შემდგომად ამისსა ინება ყაენმან ამხედრება ქუეყანასა ზედა შამისასა ციხესა რომელსა ეწოდება რაბაშანი რომელი აქუნდა სულტანსა მისრელსა: წარვიდა ყოვლითა ძალითა თვისითა და თანა წარიტანა ლაშქარი დიდი და გარე მოადგა რაბაშანს ხუთ თუე და ვერა ავნო რა და ამისთუის აიყარა ღმრთობა: და ჰყუა ექუსი არწივი დამართული სხვათა მტრინველთა თანა და ავაზათა აქეთ ესოდენ დიდ იყო ძალი მისი: მოვიდა ყაენი შინა და მიერიდგან არღარა სადა განილაშქრა: დღეთა მისთა იყოფოდა მშვიდობით და ნებიერად ათ ცამეტ წელ დამპყრობელი ყაენობისა:

ხოლო ამან უღჯათ სულტანმან წარმოაგლინა მცირე გიორგი მეფედ: და ზაალ მელიქი ვინმე სპარსი ზვარასნელი და ახრუნჩი მამის ძმაჲ ჩოფანისა თანა წარმოატანა: რათა ყოველი საქართველო ერთად შეკრიბონ მეფობასა შინა

გიორგისასა: და აჩინეს ამათ მხარგძელო შანშე და ზაქარია ავაგის ასულის ხვაშაქის ნაშობი: მივიდეს ჯავახეთს მიერ კობტის თავსა და აწვევდეს სარგის და ყუარყუარეს გამო-სვლად და არაჲ იწებეს გამოსვლა:.

ხოლო ამათ ჟამთა შინა იქმნა განდგომილებაჲ საბერძნეთს და განუდგეს ულჯათ სულტანსა ფარმანის შვილნი და ქალაქი დიდისა კონისა: მაშინ წარავლინა ყაენმან ჩოფან სპითა მისითა საბერძნეთს და თანა წარატანა ქართველნი და წარყუა გიორ-გიცა ჩოფანს: ხოლო გოგაზლა მალუქ შანშე და ზაქარია არა წარ-ყუეს თანა და აიყარნეს და ტფილის შევიდეს: და წარიტანეს თანა მეფე გიორგი საბერძნეთს და ვერ წინა აღუდგეს ფარმა-ნიანნი ლაშქართა მათ ერთ წელ. და ყოველნი მას შინა მყოფნი ქართველნი მოსცა მეფესა გიორგის. იახლნეს ჯავახ-ნი და თორელნი რაოდენ ჰყუეს და სადაცა ილაშქრიან და შეიბნიან ციხეთა ზედა მუნ მხნედ მბრძოლად გამოჩნდის მეფე გიორგი და მისთანა ყოველნი ქართველნი: და ესრეთ მოიმორჩილნა ყოველნი განდგომილნი და ურჩნი მისნი და მოქცევასა წელიწდისასა მივიდა შინა:

და სთვლისა ჟამსა ვითარ მივიდა ჩოფან წინაშე ყაენი-სა და მცირედი დაყო ვითარ თუეცა ერთ და მოკუდა ულ-ჯათ სულტანი და დაუტევა ძე მცირე ვითარ შეიღისა წლი-სა სახელით მუსაით: ხოლო იგი მიასუენეს და დაფლეს ქალაქსა მას რომელსა ეწოდუბის ყორლოლნგი რომელმან აღაშენა და განავრცო უმეტეს თავრეზის და უწოდა სახლად სულ:.

ხოლო ესმა რაჲ მეფესა გიორგის სიკუდილი ყაენისა და მის წილ დადგინება მუსაითისა წარვიდა ურდოსა: და მივიდა რაჲ ურდოსა მეფე გიორგი განიხარა ჩოფან და შეიტკბო სიყვა-რულითა დიდითა ვითარცა შეილა. და მოსცა ყოველი სა-ქართველო და ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი. და შეილნი დავით მეფისანი: და მესხნი შეილნი ბექასნი: და დაიწყო მთიებმან აღმოკვირვებად. ხოლო მე ენა ძრავს საკვირველისა და საშინელისა თქმად:...

ამის გიორგი მეფის ცხოვრება რაც არ სწერია: ამისგან კიდევ ვერა ჰპოეთ: ესოდენ გვეუწყა: ამის გიორგი მეფის ქაშში. ჩინგიზ ყენთა მტერობა აღუჩნდათ: და წახდენ: და იმერეთს ნარინ დავითის შეილნიც ერთმანეთზედ აღდგენ: და რა დრო დაიცა მეფე გიორგიმ ჰერ კახთა: და სომხითის ერისთავნი რომელიც ჩინგიზთ მიუდგენ: კახეთს ციხეზედ მოაწვივა და ამოსწყუთია. იმერნი და ამერნი გაიერთა და დიპყრა ნებისებრ ყოველივე საქართველო*)

ქამამდე *) ღვთივ გურიგუინოსნისა მეფისა გიორგისამდე: ძისა თავდადებულისა მეფისა დიმიტრისამდე, ეწერათ ცხოვრებანი ქართველთანი: ხოლო ძისა მეფისა გიორგისა, მეფისა ბაგრატისა არღარა წერებულიყო, ვიდრე მეფისა გიორგისა ძისა ბაგრატისამდე: ხოლო ამის ბაგრატისა, და ძისა მისისა კოსტანტინესი დაეწერათ და ვპოეთ ძველთა წიგნთა შინა. და ქვემოთ რიგსა მისა ზედა დაგვიწერია: და ესე ამბავნი მის ზემოთნი, გუჯართა, და სპარსთა და სომეხთა ცხოვრებისაგან გამოვიღეთ და აღვწერეთ: ხოლო მეფისა ალექსანდრესა და ძისა მისისა მეფისა კოსტანტინესი და შემდგომი ძველთა კაცთა და სპარსთა, და ცხოვრებისა. და ქორანიკონთა და გუჯართაგან აღგვიწერია, ვიდრე მეფისა როსტომისამდე: ხოლო მეფისა როსტომის აქათი, თუით თვალითა მნახველთა და მისთა ომებთა შინა მყოფთა კაცთაგან აღგვიწერია: და რაოდენი საეჭველი იყო უხმარ ვყავით: ხოლო მართალი აღგვიწერია ცხოვრებისა ბაგრატ მეფისითგან:

ქამსა მას ოდეს განავებდა ღვთივ გვირგვინოსანი მეფეთ მეფე ბაგრატ: ეპყრა ყოველი საქართველო საბძანებელსა ოუისსა ქუეშე: მას ქამსა იჯდა კათალიკოზი ელიოზ. კაცი საფერი საქმისა: და ქამსა მას გამოჩნდა კაცი ერთი თურქეთის ქუეყანასა, სახელით **თამაშრ**: ხოლო ეწო-

*) ეს 7 სტრიქონი ტექსტის ხელით დაწერილი არ არის.

*) აქედან იწყება მეორე ნაწილის გადამწერის ხელი.

დაცა ლანგი: და იყო ესე მკელობელი, და სპარსთა ენათა-
გან ლანგ მკელობელსა ეწოდების. ამად ეწოდა ლანგ თე-
მურ: და ესე ლანგ თემურ იყო გვარათ ჩინყიზი: და ამის-
თუის ეწოდა ჩინყიზი. რომე თურქეთისა ქუეყანისა მკვიდრო-
ანთა იყოფებოდა ქალი ერთი: და იყო ქალი ესე მრავ-
ლისა ერისა და ულუსისა უფროსი: და იქმნა მის ზედა საქმე
ესე ვითარი. დაორსულდა დედაკაცი იგი, და არა ესვა ქმარი:
და შეუძნდა საქმე ერსა და ულუსსა მისსა, და შეკრბეს სრასა
მის დედაკაცისასა; და მიუვლინეს მოციქული და ეს... *)
საწუთოსა ამის სოფლისა: და იყო ოჯულითა სუნი: წარმო-
ემართა და მოიწია სომხითად. და მოაოხრა სომხითი და ტყუე
ყო და ქირი დიდი მოაწია მათზედა, რამეთუ ვრცელად
ცხოვრება მათ ცხოვრებასა მათსა წერილ არს: რამეთუ თუისად
მიიმძღაფრნა იგინი და ყო საბრძანებელსა ქუეშე თუისსა: და
წარვიდეს მუნითგან და მიიწივნეს კარსა, დაიპყრნა და მოს-
რნა ყოველნივე. რამეთუ ვერვის ძალ ედვა წინა აღდგომა
მისი სიმრავლისაგან. სპათასა: და დაიბანაკა და დაიზამთრა
მუნვე: და იყო ზამთარი ფიცხელი; ამას ეამსა შინა მიერთო
ათაბაგიცა და პატივისცა დიდად ათაბაგსა: და შემდგომად
ზამთრისა წარმოემართა ქართლსა ზედა, რამეთუ ესე იყო წადილი
მისი: გარდამოვლო აბოცი და მოაოხრა და იავარყო ყოვე-
ლივე: ქრისტეს აქათ: **ჩტშშ**: ჩამოვლო თრიალეთი და ვერა
აღუდგენ წინა, რომელსი აწ საბარათიანოდ უწოდენ მუნე-
ბურნი: და იგინიც მოსრნა და მკვიდრნი მის აღგილისანი;
და შემუსრნა სიმაგრენი და ციხენი მის აღგილისანი: და ვი-
თარცა ესმა მეფესა ბიგრატს გამაგრდა ციხესა ტფილისისასა:
და რა ესმა საქმე ესე ლანგ-თემურს უფროსად განძინდა:
და დაუძმძიდა წინა აღდგომა მეფისა ბაგრატისა: წარვიდა და
მოადგა ციხესა ტფილისისასა, უბძანა სპა სპეტთა სპასალარ-

**) დედანში აკლია ერთი ფურცელი (დაბეჭდ. ქართ. ცხ. 452 გვერდი).

თა და მებძოლთა მისთა ყოველთავე ბრძოლა ძლიერი: და მრის-
ხანებით მიეტეუნეს ციხესა ტფილისისასა: და გამოვიდა მეფე
ბაგრატ და სრულიად ქართველნი, მიეტეუნეს ურთი ერთას
და ბრძოდეს ქართველნი ფიცხად: და აქმნა იმიერ და ამიერ
ბრძოლა ძლიერი და მოისრა ორგნითვე სიმრავლე კაცთა
ფრიადი. და უფროსად მოსწყდეს სპანი თემურისანი: და ვე-
ლარა აღიღეს ციხე ტფილისისა; და შემდგომად ამისა მოიპო-
ვა ლანგ თემურ ღონე ესე ვითარი. და ქმნეს ჩელტები რკი-
ნისა და იფარეს სპათა მისთა და სიმრავლისაგან ლაშქართასა
მიეტეუნეს ციხესა და მძლავრებით შემუსრეს და აღიღეს ცი-
ხე და შეიპყრა მეფე ბაგრატ და ყოველივე მყოფი ციხესა მას
შინა: და თუით დაიპყრა ციხე: და ტყუე ყო მეფე ბაგრატ:
ხოლო დაჰპატიჟა ლანგ-თემურ რჯული მაჰმადისა: ხოლო
მეფემან არა უსმინა და ჰყუა პატიმრად. მაშინ წარვიდა
ლანგ თემურ ყარაიაში ნადირობად, მოინადირეს შეექცეს და
დახოცეს მრავალი: და მიერიტგან წარვიდეს ყარაბაღსა და
მეფე ბაგრატც თანა წაიყვანეს პატიმარი: და ვითარცა მიი-
წივა ზარდას დაყო მუნ ჟამი რაოდენიმე: მაშინ ლანგ თემურ
ყო ვინმე სარდლათა ერთი მოყმეთა თუისთაგანი რჩეული:
და მისუა მას ლაშქარი მრავალი და წარგზავნა შიდა ქართლ-
სა ზედა: რამეთუ თუით ლანგ თემურ არა მისრულიყო შიდა
ქართლსა: და უბრძანა შემუსრვა ციხეთა და ქალაქთა: მოს-
რვა პირითა მახვილისათა ყოველთავე მცენ მკვიდრთა, მამაკა-
ცისა და დედაკაცისა: და ჟამსა მას იყო ქორანიკონი ქრის-
ტეს აქათ: **ჩტშშ**: და მოიწივნეს ლაშქარნი მისნი. და იავარყუ-
ნეს და მოაოხრეს ყოველივე საქართველო, შემუსრეს და
დაარღვიეს წმინდა კათოლიკე ეკლესია მცხეთისა: და მიიწი-
ვნეს მუნით ქვაბთახელსა: და შეიპყრეს მუნ მყოფნი კაცნი,
მამანი და დედანი, მღვდელნი, დიაკონნი, და მონაზონნი: და
შეამწყუდიეს ტაძარსა წმიდისა ქვაბთახევისა ლეთისმშობელი-
სასა: და შეუგზნეს ცეცხლი შინაგან ეკლესიისა და დაწვ ს
რომელიცა იყოფებოდეს ეკლესიასა მას შინა: და ვიდრე

დღეინდელად დღედმდე იხილვების შინაგან იატაკსა ზედან წმიდისა ეკლესიისასა: და დამწვარნი სახენი მათნი დღესაც-ვე ზედან სხენან: და აღიყარნეს მუნითგან და წარვიდნენ ზედა და სადაცა ვინ იხილეს კაცნი და შენობა მოსრეს და აღაოხრეს ყოველივე: და მიიწივნეს რუისა და მოიცვეს იგიცა და იავარ ყუეს: და ეკლესია წმიდისა რვათაებისა ძირითურთ აღმოფხურეს და მოაოხრეს ყოველივე ქუეყანა: და წარმოვიდნენ მუნითგან და ჩამოვლეს კახეთი: და იგიცა აღაოხრეს: და დაწვეს და წარვიდნეს და იყო მუნ ეამ რაოდენმე: ხოლო წარვიდა მუნითგან და მივიდა შაქის და მიერთნეს ყოველნივე მკვიდრნი მის ადგილისანი, დიდებულნი და მცირენი: კავკასიანი და ლეკნი: შირვანელნი და გილან მაზანდარელნი: და თანა ჰყუა მეფე ბაგრატ ტყუედ პერობილი: და კვალად ღონე ჰყოფდა ლანგ თემურ მიქცევად მეფისა ბაგრატისა რჯულსა ზედა მაჰმადისასა ლიქნითა და მრავალთა ნიქთა ქადებითა: მაშინ გულისხმა ჰყო წინა აღრჩევით მეფემან ბაგრატ და მოიხელოვნა განძრახვა ესე ვითარი და მიჰყუა ნებასა მათსა: არა გულითა ქეშმარიტითა არამედ საქმისა ამის-თვის რომელი წინა მდებარემან სიტყუამან გაუწყოს: და მორჩილ ექმნა ლანგ თემურს და მიიქცა რჯულსა ზედა მაჰმადისასა: მაშინ ლანგ თემურ განიხარა სახარულითა დიდითა და შეიტკბო მეფე ბაგრატ: და პატივსცა დიდად: და უძღუნა საბოძვარი და შესამოსელი სახელმწიფონი საგებელი სახურავი მსგავსი სიდიდისა მათისა: დიდად ითვისა და მრავალსა კეთილს უყოფდა: მაშინ მრავალთა ქართველთა დაუტევეს რჯული თუისი და მივიდნეს რჯულსა ზედა მაჰმადისასა: ხოლო მაშინ დიდად მწუხარე იყო მეფე ბაგრატ: და იტყუადა გულსა შინა თუისსა, არა ესცე ძილი თვალთა არცა განსვენება ხორცთა ჩემთა, ვიდრემდის არა ვიძიო მათ ზედა შური და საქმე ღმერთს მიანდო: და უმეტესადლა ზრუნვიდა დატევებისა რჯულისა თუისისათუის: და მიდრეკისა ქართველთათუის: მაშინ მოიპოვა ღონე ესე ვითარი ვინადგან დიდად

სარწმუნო უჩინდა ლანგ თემურს და მორჩილობდა სიტყუასა მეფის ბაგრატიასა: და ჰრქჳა ლანგ თემურს ვინათგან ვსცან კეთილად სიმტკიცე რჯულისა შენისა, აწ მეცა მოქენე ვარ რათამცა სრულიად მორჩილ ვყუნე რჯულისა თქუენისა მკვიდრნი საქართველოსანი სრულიად, უკეთუ გნებავს მოქცევა მათი სჯულსა თქუენსა ზედა: აწ მომეც სიმრავლენი სპათა თქუენტანი, და წარვალ თემთა და სამეფოთა ჩემთა: და მოვხადო კაცთა მყოფთა მთის ადგილისათა: მთიულთა, ოსთა, დვალთა, სვანთა, აფხაზთა: და ყოველთავე მუნ მყოფთა: და მე დავარწმუნებ სჯულსა თქუენსა და ვითარცა ესმა ლანგ თემურს განზრახვა ესე მეფისა ბაგრატიასა, განიხარა სიხარულითა დიდითა, და მოსცა საბოძვარი ურიცხვი და სპანი ვითარ თორმეტი ათასი: და სარდალი უჩინა და წარმოავლინა მეფე ბაგრატ საქართველოსა ზედა: ვითარცა მოიწივნეს კერძოთა და არეთა საქართველოსათა: მაშინ საიდუმლოდ მიუწერა მეფემან ბაგრატ, ძესა თუისსა გიორგის, ესრეთ: ვითარმედ მე მოვალ სპათა ლანგ თემურისათა და თქუენცა შეიყარეთ სპანი საქართველოსანი, და მზირად წინა შეგვემთხვიენით ერთსა სიმაგრესა, და ვიწროთა გზათა ზედა, და მეცა მოვალ თქუენტანა: და უქმნათ წინა უკანა და მოვსრათ პირითა მახვილისათა და ვიძიოთ შური პირველი, რომელ ჰყუეს მათ ჩვენ ზედა: და ყო ეგრე ვითარცა მიუწერა მამამან მისმან: და შემოიყარა სპანი საქართველოსანი, რჩეულნი, და დაუმზირდა გიორგი ერთსა ვიწროთა გზათა და სიმაგრეთა ზედა: რა მიიწივნეს მეფე ბაგრატ და სპანი ლანგ თემურისანი: მაშინ მიივლტოდა მეფე ბაგრატ ძისა თუისისა თანა და განეწყუნეს წინა უკმო და მიეტევნეს ქართველნი ვითარცა ლომნი: და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. მოსრეს და ამოსწყვიტეს სრულიად თათარნი: და მოკულდა კაცი თორმეტი ათასი თათართაგანი და არა რა ევნო სპასთა საქართველოსათა: და იძიეს შური პირველი, და წარვიდა თუისად მეფე ბაგრატ და ძე მისი გიორგი გამარჯვებული: და ვითარცა მიიწია ამბავი ესე ლანგთე-

მურისა, დიდად შეუძნდა და მწუხარე იყო საქმისა ამისათვის: და დაიბანაკა მუნვე ზამთარსა მას: და ვითარცა მოიწივა თვე მარტისა, შემოიკრიბა სიმრავლე ლანგ თემურ და წარმოემართა კულად ქართლად, განძვინებული ფრიად: და დაუტეუა შაშაქში, და მოიწივა ბარდას: და მუნ დაუტეუა ბარგი სამძმარი რომელი არა ეხმარებოდა: და დაარჩივა მეომარი სპა და თვით წარმოემართა სიმრავლეთა ურიცხუთა სპათათა, და მოიწია მდინარესა ზედა მტკუარსა: და მტკუარსა ზედა გასდუა ხიდი ნავებითა, და განვლეს მას ზედა: შოვიდა შირვანშა და შემოეყარა ჯართთა ლანგ თემურს: და წარმოემართა საქართველოსა ზედა: მას ჟამსა იყო გაზაფხულის პირი და ცოდა დიდათ და მოსწვიმდა სთოვდა: და ვითარცა მოიწია ლანგ თემურ საქართველოსა შიგან: დახუდენ მეფე ბაგრატ და ქართველნიცა შეყრილნი ზა მიეტეუნენ ერთმანერთასა და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და მოისრა იმიერ და ამიერ კაცი ურიცხვი და უფროსად თათარნი ორიზომა მოისრა ომსა მას შინა: და სპათა სიმრავლისაგან თათართასა: და მძლე ექმნეს თათარნი: მიიქცეს და ივლტეს ქართველნი სიმაგრეთა და ხიზანთა თვისთა თანად რომელიმე შეიპყრეს დახოცეს და ამოსწყვიტეს. და ყოველივე მოსრეს პირითა მახვილისათა: ხოლო ქართველთა წინათვე უწყოდენ მოსვლა ლანგ თემურისა, და ყოველივე შელტოლვილი იყუნეს მთასა კავკასიისასა და მოჰყუნენ თათარნი თანა, შემოვიდეს საქართველოში: მოითარეშეს, მოაოხრეს და დაწვეს წმინდანნი ეკლესიანი: და ალაოხრეს ქუეყნები: და ხიზანი ვერა დაახელეს: და შემდგომად ამისა შეიქცა ლანგ თემურ ვისაღვე: და ამისად შემდგომად წარვიდა ვითარმედ ყარაბაღსავე: დაყო მუნ ხანი რაოდენიმე: და ჟამსა ამასავე მიიცივალა მეფე ბაგრატ, და დაჯდა მისწილად ძე მისი მეფედ გიორგი: და იყო კათალიკოზი ელიოზ: დამიცივალა კზი ელიოზ: და დაჯდა მისწილ კზი გიორგი: და დაიპყრა მეფემ გიორგიმ ყოველი საქართველო, და იმერნი, და ამერნი:

და რა ესმა ლანგ თემურს დაპყრობა საქართველოსი, მეფისა გიორგისაგან: იწყინა დიდად; ამისთვის რომე მეფემ ბაგრატი იძია მასხედა შური მომსრველმან სპათა მისთამან: ამისთვის დიდად მტერ ექმნა, და წარმოგზავნა სარდალი თვისი ყარალათი: სპითა მრავლითა მეწინავედ: და თვითცა უკანა გამოუდგა, და წარმოემართნეს საქართველოსა ზედა სპითა ურიცხვითა: და გასცა საბოძვარი მრავალი სპათა თუისთა ზედა, და დაიერთგულა: მოვიდა და დადგა ყარაბაღსა და აღივსო ყარაბაღი სპითა: და მოიწია სამძღვარსა ქართლისასა: და მიუწერა მეფესა გიორგისა წიგნი, და მიუძმცნო ესრეთ ვითარმედ მე ვარ მეფე შენი, და მოვედ ჩემდა და შემომბრიგდი: და მოგცემ საბოძვარსა მრავალსა და დიდად პატავგცემ: და უკეთუ არა მორჩილ მექმნები, უბრძანებ ლაშქართა ჩემთა და მოვაოხრებ სრულიად ქვეყანასა შენსა: და ვითარცა მოიწია მოციქული მეფისა გიორგისა წინაშე; და ესრეთ უპასუხა მეფეჲს გიორგიმ მოციქულსა მას, ვითარმედ მე მეფისა შენისა უმცირესი არავარ: და არცა ძალუც მოაოხრება ქვეყანისა ჩემისა: და ვინადგან უთქვამს უკეთუ არა აღასრულოს საქმე ეგრეთვე იყოსმცა ღიაცო, და არა კაცი: წარვიდა მოციქული იგი ლანგ თემურისა, და მიართვა ამბავი ესე, და მოახსენა ქება დიდი მეფისა გიორგისა, სიმხნე და სიკეთე მისი, და სპისა მისისა: და რა ესმა სიტყუა ესე ლანგ თემურსა, განძვინდა დიად: და აღიყარა და წამოვიდა ლაშქრითა ურიცხვითა და რა ესმა მეფესა გიორგის, მაშინ თანა ახლდენ იმერნი და ამერნი, და მესხნი და ყოველივე საქართველო: აღიყარა იგიცა წარმოვიდა და ეწყუნენ ურთიერთას; და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და იყო ქარი ძლიერი და აყრიდა მტვერსა პირსა ლაშქარსა ლანგ თემურისასა: და განმხნდეს ძლიერად ქართველნი, და მიეტეუნეს ვითარცა ცეცხლი თივასა: და მოხრნეს და ამოსწყვიტეს სპანი მრავალნი ლანგ თემურისანი, ესრეთ რომე ამისთანა მარცხი და ზიანი არაოდეს შემთხუევია სპათა ლანგ თემურისათა: და შეაძრწუ-

ნეს დიდად, ლანგ თემურ და ლაშქარნი მისნი: არამედ სიმრავლისაგან ლაშქართასა ვერღარა დაიძრნეს, და იდგნენ მუნვე: შეწუხდა ლანგ თემურ და გამოიმეტა თავი, აღუძახა ლაშქართა თვისთა: მაშინ განმხდენ სპანი ლანგ თემურისანი და განიწირნეს თავნი: და არღარა ძალედვით ქართველთა დიდის ომისა და სიმაშვრალისაგან განჯრკეს ქართველნი და ილტვოდენ. და წარვიდენ მათთა და სიმაგრეთა: ხოლო ლანგ თემურ მიადგა ციხესა ტფილისისა: და განამაგრეს ციხე რამეთუ იდგნენ რაოდენიმე ქართველნი შინაგან ციხესა: და მოადგნენ გარე აღილო ციხე და გალავნები ციხისა: და გარემო სიმაგრენი ყოველივე ქართლისანი: და შეაყენა შიგან სპანი თვისნი, და თვისად იპყრა: შეაყენა შიგან კაცი ხორასნელნი, და თვით აღიყარა და წარვიდა და დადგა მუხრანს: და რაოდენნიცა ნახეს სპათა მისთა ეკლესიანი ანუ შენობანი ყოველნივე მოაოხრნეს: მაშინ რომელნიმე ქართველთაგანიცა მოუხდეს: აღიყარა და მიადგა ადგილსა ჯანიბეგისა: რომელი იყო მთავარი ქართლისა: ჩადგა და დაუწყო მოაოხრება: და ვეღარა დაუდგა ჯანიბეგ, და მოუვიდა იგიცა: და დადგა ხანსა რაოდენსამე ლანგ თემურ და მოაოხრა სრულიად საქართველო და ენება ხელგდება მეფისა გიორგისა და ვერ შეუძლო შეპყრობა მისი: და რაჟამს მოუვიდა ჯანიბეგ, აღიყარა მუნითგან წარვიდა და მივიდა სადაჰქონდა ბარგი და სამძიმარი თვისი: მაშინცა არავე დასცხრა მოაოხრებისაგან საქართველოსა; წარგზავნა ხოჯა შიხ ალი *), და წარატანა თანა სპანი მრავალნი: და ერთს მხარეს ჯანიბეგის მამულის კერძო გაგზავნა, ამირჯან შა: და გაატანა სპა ურიცხვი: და თითო თითოს მხარესა გააყენა სარღლები, და სპანი ურიცხვი: და უბრძანა რაოდენნიცა ნახონ ურჩი და განდგომილნი თვისნი ყოველნივე მოსრან: და მოაოხრონ ადგილიცა მისი: და უბრძანა ესრეთ რომელნიცა შეიპყრობთ მეფესა გიორგისა, და მოიყუანს

*) დაბეჭდილში მისალი.

ჩემთანა, მივანიჭებ წყალობასა და საბოძვარსა ურიცხვსა: და წარვიდენ სპასალარნი და სპანი მისნი, და მოაოხრეს ყოველი ქუეყანა, და ვერ შეიპყრეს მეფე გიორგი: და რომელნიმე შეიპყრეს ყმანი მეფის გიორგისანი, და ჰკითხვიდენ თუ სადა არს გიორგი მეფე: ხოლო მათ არაა იცოდენ, და ვერა გაიგეს რა მეფის გიორგისა: შემოიქცენ და მოვიდნენ ლანგ თემურისა თანა: და მოახსენეს ვერ შეპყრობა მეფისა. და-ქმუნდა ლანგ თემურ დაქმუნვებითა დიდითა: და აღიყარნეს და წარმოვიდეს მუნითგან დამოვიდეს ყარაბაღად: მაშინ იყო თირ სულთანნი ქვეყანისა ჯალაისა, სჯულითა მაჰმადიანი: ოდეს მოვიდა ლანგ თემურ ქუეყანასა მისსა, აღუდგა წინა ესეთი-სულთანნი: და მრავალი ზიანი უყო სპათა ლანგ თემურისათა, და მერმე ვერღარა დაუდგა. წამოვიდა და მოვიდა მეფესა გიორგისთანა: ხოლო მეფემან გიორგიმ მიუპყრო პატივი დიდი, და ჰკითხეულა: და უსმენდა თქმულთა მისთა: და რაჟამს იხილა მეფემან გიორგიმ მძლავრება ესე ვითარი ლანგ თემურისა: განიგულა შერიგება და მორჩილება ლანგ თემურისა: წარავლინა კაცი, და მოუწოდა კაცსა მას რომელი მოსრულიყო რჯულითა მაჰმადიანი: სახელით ისმაილ: ესე განაგო მოციქულად, ლანგ თემურისა თანა: ხოლო რაჟამს შეიგნა საქმე ესე სულთან თაირ, ფრიად დაუშალა, მისვლა და შერიგება ლანგ თემურისა თანა: ხოლო მეფემან არა უსმინა, და წარგზავნა კაცი იგი: და შესთვალა სიტყვა მორჩილობისა ესრეთ, ვითარმედ მოვალ შენდა და დაგემონები და მორჩილ ვიქმნები შენი: ვყოთ მშვიდობა და მოგცემ ხარაჯსა: და რა მივიდა მოციქული ლანგ თემურისა თანა, და ესმა სიტყუანი ესე, ფრიად განიხარა და სათნო უჩნდა: გააბრუნა მოციქული იგი და შეუთვალა ესრეთ უკეთუ მოხვიდე წინაშე ჩემსა და შემომრიგდე მეცა მიპატივებია დანაშაულები შენი: მაშინ განიხარაბა თვისგან და თქუა ესრეთ ვითარმედ მატყუებს მეფე გიორგი და არა მოვალს ჩემთანაო; და მაშინ წარმოემართა

ივანე ათაბაგსა ზედა, ამისთუის რომ მორჩილობდა მეფესა გიორგის მორჩილებითა დიდითა: და რაჟამს ეწყო ლანგ თემურს მეფე გიორგი, მაშინ ივანე ათაბაგი თან ახლდა: და ამისთვის დიდად მტერ იყო მისთვის და წარემართა ზემო ქართლსა ზედა: ჩადგა და აღაოხრა ქუეყანა, და ამოსწყვიტა შრავალი სული: დაარღვივნა წმიდანი ეკლესიანი, ხატნი და ჯვარნი: და რაოდენნიცა შეიპყრნა კაცნი ქრისტიანენი, დაპატივნა სჯულნი მაჰმადისა: და რომელიცა მორჩილ ექმნა თანა წარიყუანა: და რომელიცა არა მორჩილ იქმნეს მოსრა პირითა მახვილისათა: გარდმოვლო მუნით და ჩამოდგა მანგლის და დადგა თვესა ორსა მუნ: და მოვიდნენ კაცნი სჯულთითა მაჰმადიანი. რომელნი ესახლნეს სამძღვართა ქართლისათა: რამეთუ რაჟამს მოიცილიდნ ქართველნი ლანგ თემურისაგან, ჩაუდგინ თათართა რომელნი ესახლნეს სამძღვარსა ქართლისასა მაჰმადიანი: და მოაოხრებდიან მათ: შემოსჩვილეს ქართველთაგან შრავალი ქირი გამოგვივლიან რომელნი არიან მახლობელად ჩვენსა ქართველნი: მათგან შეგვემთხვივა ქირი დიდი და აოხრება: და აწ ამაზედ მოგვეხმარენით: და შეეწყალა ლანგ თემურს და მოიყუანა სარდალი ერთი, რომელსა ეწოდა სახელად ამირშიხნურადინ: და უბრძანა სპითა თუისითა, წარსვლად: და რაჟამს წარვიდა იგი, შეძდგომად ორისა დღისა უბრძანა კვალად სხვასა სპა სპეტსა წარსვლად და მიშველებად მისა: და რა მივიდა იგიცა აღვილთა ქართველთასა, რომელნი უხმობდეს თათართა და თემთა მათთა, და იბრძოდნ დღესა ხუთსა: და სძლეს სიმრავლისაგან ჯართასა სპათა ლანგ თემურისათა. და აღიღეს ადგილნი და ციხენი და სიმაგრენი: და ტყუე ვერა მოიხელეს და სხვანი შენობანი მის ადგილისანი მოაოხრნეს ყოველივე და დაწვეს: და წარმოვიდეს ლანგ თემურისათანა: და ამას ჟამსა შინა მოვიდა ელჩი ფრანგისა რამეთუ შეეპყრათ შვილი კეისრისა და მოართვეს იგიცა ლანგ თემურს: ეტრფიალა და შეეწყალა შევნიერება და სიქაბუკე მისი. და მისცა საბოძვა-

რი და სამეფო სამოსელი. და განუტევა თვისსა სამყოფსა: და შემდგომად ორისა თვისა აღიყარა მანგლისითგან, და წარვიდა და მივიდა ხეუსა არაგვისასა, შევიდა მას შინა დაამსხვრია და მოაოხრა და აღიღო სიმაგრენი ყოველივე არაგვისა, და კაცი ვერა მოახელა, დაწვა და წარმოვიდა: და დაიპყრა ქუეყანა სიასი: და სხვანი ქუეყანანი. მრავალნი: მაშინ არავე დააცხო გულისწყრომა ქრისტიანეთა ზედა: ხოლო მეფემან გიორგიმ კვალად დაიპყრა ქართლი: და რა ესმა კვალად ლანგ თემურს, განიგულა წარმოვლინება ლაშქრისათუისისა: წარმოავლინა ძე თუისი სულთან უსეინ, ფირ მაჰმად ამირ შიხი, აბუბექირ: და თავადთა მისთაგანი ჯანშა და თემურ ხაჯა: აღბულა, სეიდ ხაჯა: შიხ ალიშვილი, და სხვანი მრავალნი თავადნი და ხვანი ურიცხვნი: და წარმოვიდნენ მოვიდნენ და მოადგენ ერინჯაგსა, რომელ არს ციხე: რამეთუ მას ეამსა ეპყრა იგი მეფესა ქართლისასა: და ადგნენ ხანსა მრავალსა: და ხანსა რაოდენსამე შეწუბდენ ციხესა შინა მყოფნი, გამოვიდეს და დაანებეს ციხე: მოვიდნენ მცველნი იგი ციხისანი და შემოეხვეწნენ და წარმოიყუანეს ციხის თავი და უფროსი მეციხოვანე და მოჰვარეს ლანგ თემურს; ხოლო ძენი ლანგ თემურისანი წარმოემართნეს ქართლად. და მივიდნენ მანგლის: და რა სცნა ესე მეფემან გიორგიმ, წარმოუგზავნა მოციქული. შემოუთვალა ხვეწნა და მშვიდობის ყოფნა და ითხოვა შერიგება და შუამავლობა მამისა მათისაგან: ხოლო ძეთა ლანგ თემურისათა უსმინეს, და შემოუთვალეს ლანგ თემურს ხვეწნა ესე მეფისა გიორგისა ხოლო ლანგ თემურ უსმინა და ყო მშვიდობა: და შემოუთვალა ძეთა მისთა და იხმნო ძენი მისნი: წარმოვიდნენ და მოვიდნენ ლანგ თემურისა თანა: და ჩამოეხსნენ ქართლსა: და კვალად წარვიდნენ ძენი ლანგ თემურისანი ბაღდადსა ზედა: მივიდეს და აღიღეს ბაღდადი, და დაიპყრეს არაბისტანი მრავალი თემი, და აღივსნეს საშოვრითა: და ინება ლანგ თემურ თავრიზის მოდგომა და წარმოვიდა სანახავად ციხისა მის: რომელი პირველ

აღიღეს აღინჯა: და წარმოემართა სპითა ურიცხვითა და
კარგებითა მრავალ ფერითა: მოვიდა და ნახა ციხე აღინჯა:
და წარვიდა და მივიდა ტბასა გელაქუნისა: და სცნა
რა მეფემან გიორგიმ წარმოუგზავნა ძმა თვისი და ძღვე-
ნი მრავალი: და მოუმცნო ესრეთ ვითარმედ სადაცა გვიბრძა-
ნებთ გილაშქრებთ და ვიქმნებთ მორჩილი თქუენი: და ამიე-
რითგან დააცხრვე გულის წყრომა შენი ჩვენზედა: და შეეწ-
ყალა ლანგ თემურს, აღიღო ძღვენი მისი და მოუმცნო ესრეთ,
ვითარმედ მიპატივებია დანაშაუები შენი: და ამიერითგან რო-
მელიცა არიან მაჰმადიანი სამძღვარსა საქართველოსასა, ნუ-
ლარა იკადრებთ რბეუად და წყინებად მათდა: და იყოს მშვი-
დობა ჩვენსა და თქვენს შუა: და მუნითგან აღიყარნენ და
მივიდნენ ბარდასა, და დადგა მუნ: და რა გამოჰხდა წელი-
წადი ერთი. მოივარგა ყოველივე საქმე თვისი ლანგ თემურ,
და გინიზრახა გულსა შინა თვისსა და თქუა: შარშან რომ
მეფე გიორგი დამპირდა ვნახოთ აღმისრულებს იმ პირობას
თუ არაო: და თუ აღმისრულებს ესცნა ახლო: წარმოვიდა და
დადგა მანგლისს: და იყო თავადი ადგილსა მას რომელსა
ეწოდება მარტიანი: და თავადსა მას ეწოდებოდა სახელად
ესაია: და მას პირობა დაედვა ლანგ თემურისათვის მისვლად
მისთანა და არღარა მისულიყო: და რა მივიდა ლანგ თემურ
შეწუხდა თავადი იგი: და არღარა ჰქონდა ღონე მისვლის
მეტე: და მოიპოვა ღონე ესე და შეეხვეწა ძესა ლანგ თემუ-
რისსა შარჴხს: და ჩამოუშვა შუამავლად: წარვიდა და წარუ-
ღო ძღვნად ლარნი მრავალნი: და მივიდა ძესა თანა ლანგ
თემურისასა: ხოლო მან მოიყუნა თავადი იგი ლანგ თემუ-
რისა თანა: და რა ნახა ლანგ თემურ უთხრა სიტყუანი
წყრომისანი. თუ ვითარ იკადრე შენ ჩემი ურჩობაო: მაშინ
მოეხმარა ძე მისი და იპატივა და შეაწყალა მამასა თვისსა,
და უშოვნა ხალათი: და ჰყუნდა თავადსა მას ასული ერთი:
და გამოართვა ძემან ლანგ თემურისგმან აბუბეკირ და შეირ-
თო ცოლად: და იყუნენ მიერითგან მოყუარენი: და მიენდო

ლანგ თემურცა: მაშინ ათაბაგმან აღბუღას შვილმან ივანემ აღიღო მანცა ძღვენი ჭურფანი და მივიდა ლანგ თემურისათანა: მაშინ შეიწყალა ლანგ თემურ, და მისცა ხალათი და უყო წყალობა: და მოუვიდენ გარემონი თავადნი სომხითისა, სამცხისა და კარისა: და რა სცნა ესე მეფემან გიორგიმ, წარმოუვლინა ძმა თუისი კოსტანტინე. ძღვნითა მრავლითა. და მიუმცნო სიტყუა მდაბალი მორჩილებისა: და იამა ლანგ თემურს და შეიწყალა: და წარვიდა მუნითგან მხარესა მას ქურთისტანასასა *): და დაიპყრა ქურთისტანი: და მაშინცა არავე დააცხრო ბოროტმან ამან გულის წყრომა თვისი ქართლსა ზედა და სწადოდა ქუეყანა გასათათრებელად, და იგონებდა ძვირსა და ბოროტსა ქართლისა თუის: და უფროსად მეფის გიორგისათუის: ჯაგრისა მისთუის რომელი უყო მეფემა ბაგრატ: ხოლო წანმოგზავნა პირველად პატრონი შირვანისა. სახელად შიხ ბარაიმ: ესე წარმოგზავნა რათა შეიტყოს გამოსავალი საქართველოსა გლეხისა, და ბეგარა და სარგო მეფის გიორგისა: და თვითცა წარმოვიდა და მოვიდა კარს: და რა სცნა ესე გიორგი მეფემან, წარმოუგზავნა კაცი იგი სახელად ესაია, რომელი იყო თავადი სომხითისა. და მოუმცნო ესრეთ, ვითარმედ რომელიცა პირობა მოგვიცემია ყველა აღგვისრულებია: და ურჩობა არა გვიქნია რა და რომელსაცა ამიერითგან გვიბრძანებთ არა ურჩ ეიქმნებით: და აწ ისმინეთ აჯა ჩვენი, და შეიწყალეთ ქუეყანა ესე ჩვენი: ნუ მოხვალთ და ნუცა წაახდენთ ქუეყანასა ამას: რამეთუ მოსავლისა პირი არის და თუ ახლა თქვენ მოხვალთ წახდება სულად ქუეყანა ესე: რამეთუ თავადი ესე ესაია იყო ყმა მეფისა გიორგისა: წარგზავნა ესე და ფეშქაშიცა გაატანა მეფემან: და რა მიართვა ფეშქაში არა აღიღო ლანგ თემურ: რამეთუ სწყრებოდა ფრიად და შეუთვალა ესრეთ. ვითარმედ უკეთუ გინდა წაუხდენლობა ქვეყანისა ამის მოდი ჩემთანა და გათათრიდი: და

*) დაბეჭდ. ქრისტეანისასა. (გვ. 469).

თუ გასათარღები, არცა გთხოვ ხარკსა და მოგცემ ხელ შუალად ქუეყანასა მაგას, და სხვისაცა მრავალსა საბოძვარსა: და უკეთუ არა გათათრდები, დაიდუ ხარკი ჩემი და მოდი ჩემთანა და მოგცემ ქუეყანასა მაგას: და როგორც განუტეუე შვილი კეისრისა ეგრეთვე შენცა არას გავნებ და განგიტევებ მშვიდობით: რამეთუ იგოცა შენის სჯულისა იყო: და უკეთუ არა მოხვალ დავასრულებ ჯარსა ჩემსა შენზედა, და ქუეყანასა შენსა ზედა: ანუ დავასრულო ცხოვრება შენი და ქუეყანაცა: და უკეთუ მოხვიდე მიფიცავს თავსა მაჰმადისასა, რამეთუ უკეთესი პატივი მოგცე შენ კეისრისაგან და მშვიდობით განგიტეუო: და უკეთუ არა მიეცენ ძენი და ასულნი შენნი ტყუეობად: და რა წავიდა მოციქული, ლანგ თემურ განიზრახა თვისაგან. ესე უწყი აღიღებენ მოსაველსა და განიგულევენ სიმაგრეთა და არღარა მოვლენ ჩემთანა: და ამისთვის არა უსმინა ხვეწნა მეფისა გიორგისა. და წარემართა სპითა მრავლითა: რამეთუ სწადოდა მიზეზით შეპყრობა მეფისა გიორგისა: და რა სცნა საქმე ესე მეფემან გიორგიმ, და იხიზნა ყოველივე ქართველი. და მოიმკეს მოსაველი და წარიღეს თვისთა თანა: წავიდა ლანგ თემურ და ჩადგა შიდა ქართლსა, და იდგა ხანსა რაოდენსამე: და ველარა მოახელეს რა: მისქირდა და წარმოვიდა და მოადგა ციხესა ბირთუისისასა: და იყო მაშინ ციხისთავად, სახელით ნაზალ: და ოცდაათნი თავადნი, ჩინებულნი. და სხვანი მრავალნი, აზნაურნი და მსახურნი ქართლისანი: და მაშინ სპანი ლანგ თემურისანი ზარობდენ ციხისა მისგან, რამეთუ მრავალგზის მრავალი ქირი ენახათ ქართველთაგან: და ვითარცა კანჯარი ლომთაგან ეგრეთ თრთოდენ ქართველთაგან: რამეთუ ერთი ქართველი ათსა მათგანსა წარიქცუდა: და იცოდნენ ციხისა მის სიმაგრე და საზრდელთა სიმრავლე: მაშინ განმზრახთა თვისთა თანა არჩივა ლანგ თემურ. და ცდილობდენ თურამ ეყო ციხისა ამისთვის: ესრეთ ურჩივეს მათ რამეთუ იციან სულად ყოველმა კაცმან უკეთუ შემოადგება ლანგ

თემურ ციხესა რომელსამე, არა მოეშვების რომე არა აღიღოს: და დაასკუნეს შემოდგომა ციხისა მის და აღება. მაშინ მიუდგნენ სპანი ლანგ თემურისანი ციხესა მას: და გამოვიდნენ სპანიცა ციხოსანნი, და შემოუტივეს სპათა ლანგ თემურისათა: ჰყუნდა ლანგ თემურს უკან ჯარი დამალული, და უკმოეცალნენ თათარნი: მაშინ მიეტეუნეს ციხოსანი და მოსწყუიტეს და უყუეს მრავალი ზიანი: მაშინ დიდად განძინდა ლანგ თემურ, და ბრძანა ორისავე კუთხის ციხის აგება: და თუთ მიადგა კარსა ციხისასა და მუნცა ბძანა აგება ციხისა: და რა გამოვიდა კვირა ერთი და შეიგნეს დიდათ სიმაგრე ციხისა და ვერა აღება შინაგან ციხისა მის: და უშიშრობა ციხოვანთა: და იყო მუნ კლდე ერთი და მუნითგან ჰოვეს მცირე რამე აღსავალი: მაშინ იყო სპათა ლანგთემურისათა კაცი ერთი, სახელად ბეგიჯაგ მისრელი: და მან მოიხელოვნა და აღვიდა ღამე მალვით შინაგან ციხისად: აღიყუანა თხა ერთი და დაკლა მუნ ამისთვის რომე ესე შეეტყო ქართველთა, ციხოვანთა რომე შემოპარულან ციხესა იმისი ლაშქარი ლანგთემურისანი: და მაშინ იყუნენ ქართველნი უშიშრად: მაშინ უჩვენა კაცმან მან აღსავალი ციხისა: მაშინ განიხარა ლანგ თემურ და ბრძანა ხელოვანებით დაწნა კიბისა ბანბისა და აბრეშუმისა: და აგზავნეს კაცი იგი პირველ აღსრულო, და მან კაცმან მოაბა წვერი ერთი კიბისა ადგილსა მაგარსა მის კლდისასა: და ღამე შეუიდა ჯარი ლანგთემურისა, და აღიესო ციხე იგი ჯართითა: და მაშინ წარვიდა ზოგირამე ჯარი, და განულო ციხის კარი ლანგთემურს და სპათა მისთა: და რა სცნეს ქართველთა საქმე ესე მაშინ შეებნენ გულ მესისხლედ, და ბრძოდეს თავ გამომეტებით: და იყო ბრძოლა ძლიერი და ამოსწყვიტეს ჯარი ლანგ თემურისანი მრავალნი: და ბოლოს დარჩა გამარჯვება ლანგთემურს სიმრავლისაგან ლაშქართასა, და აღილო ციხე იგი: და მოართვეს მრავალნი დიდებულნი, აზნაურნი დარჩენილნი ლანგ თემურს: და წარკვეთნეს ყოველთავე

თავნი: და ციხის თავსა მას რომელსა ეწოდა ნაზალ, მისცა წარკვეთა თავი, და ცოლი მისი მისცა მპყრობელსა შირვანისასა: და ციხისა ამის ამღებსა მისცა წყალობა მრავალი: და შეაყენა ჯარი თუისი ციხესა მას შინა: და დაუყენა, ციხისა მის თავად სახელად მაჰმად: დაუყენა მცველნი მრავალნი, და უბრძანა გარეშემოთა წმიდათა ეკლესიათა დარღვევა და მოხრება: და რაოდენიცა პოვონ მოსვრა და სრულიად ამოწყვეტა: და წარვიდა მიერითგან და არღარა შესძინა ლანგ თემურ მოსულად საქართველოსა შინა: და მოვიდა კვალად მეფე გიორგი, და დაიპყრა სამეკიდრო თუისი ქართლი: და იყო უშიშრად: და დაასრულა ლანგთემურ მოხრება ქართლისა: და წარვიდა სხვათ ქუეყანისა დაპყრობად: და ქმნა მრავალნი საქმენი დიდძალნი ლანგთემურ, რომლისა ცხოვრება მისი ვრცელად წერილას ცხოვრებასა შინა სწავსათსა: ხოლო ჩვენ აღვსწერეთ ყოველივე მოსვლა მისი ქართლად: და აოხრება ქართლისა: რომელი არა სადა მოწყენილარს ქართლსა ზედა ქირი ესე ვითარი, რაოდენი აჰან მოაწივა: ხოლო შემდგომად წარსვლისა ლანგ თემურისა, კვალად დაიპყრა ქართლი მიფემან გიორგიმ: და ამა ლანგთემურ დაიპყრა ქურთისტანი: ინდოეთი სპარსეთი, შირაზი: აღრაბაგანი: და დაიჭირა ბურსას მჯდომი ხონთქარი: რომელსა სახელად ეწოდებოდა ბაიაზით: ესე იყო თესლი ოსმანისა: და შემდგომად მაჰმადის გამოჩენისა, გამოჩნდა კაცი ერთი ოსმან სახელითა და სჯულითა სუნი: ამან იწყო მეკობრობა, განიმრავლა მრავალი საქონელი მეკობრობითა. და მით შემოიყარა მრავალი კაცი: და დაიპყრა არაბისტანი, და ტახტად ჰქონდა ბურსა და დაჯდა მუნ და ვიდრე ბაიაზით ხონთქრადმდე ძეთა მისთა ეპყრათ ბრუსა: და ესე ბაიაზით ხონთქარი დაიჭირა ლანგ თემურ და ჩასვა რკინის ყაფაზაში და რკინის ყაფაზით ატარებდა: და თემი მისი ლანგთემურ დაიპყრა: და კეისარმანც მოართო ძღვენი, და მისცა ხარჯა ლანგ თემურს: და დაიპყრა რუსეთი: წარმოვიდა და მოვიდა

თურქისტანში და მუნ მოკუდა, და ბოროტი იგი ბოროტად წარწყმდა: და მაშინ განუყო ძეთა თუისთა თემნი და ქვეყანანი: რომელსამე მისცა ინდოეთი, რომელსამე ხორასანი, და რომელსამე ადრბაგანი: და მიერთგან ველარა შესძინეს ძეთა მისთა ქართლად მოსვლა: რამეთუ იყო ურთიერთას შინა შური და ხდომა: და დაიწყო ქართლმა შენობა: და ხანსა რაოდენსამე უკან მოკუდა მეფე გიორგი: და დაჯდა მისწილ ძე მისი ღაჯით: ქრისტეს აქათ: ჩტნე: მასჟამსა იჯდა კათალიკოზი ბასილი: და იმეფა კეთილად ამან დავით მეფემა ხანსა რაოდენსამე შინა მშვიდობით, და მოკუდა*): და დაჯდა მისწილად ძე მისი ალექსანდრე**): ქრისტეს აქათ ჩტნიბ; და ამავე ჟამსა შინა იჯდა კათალიკოზი ბასილივე: და მოკვდა კათალიოზი ბასილი: და დაჯდა დორათეოზ: და იმეფა კეთილად ამან ალექსანდრემ მშვიდობით: და ხანსა რაოდენსამე უკან მოკუდა; ლ დაჯდა მისწილად ძე მისი: გიორგო: ქრისტეს აქათ: ჩტეგ: ამა ჟამსა შინა იჯდა კათალიკოზი გიორგი: და მოკუდა კოზი გიორგი: და დაჯდა კოზი ელიოზ: და მოკუდა კოზი ელიოზ: და დაჯდა მიქელ: და მოკუდა კოზი მიქელ: და დაჯდა დავით: და იმეფა ამან გიორგი მეფემ კეთილად და მშვიდობით: და ხანსა რაოდენსამე შინა მოკუდა: და დაჯდა მისწილად ძე მისი: ალექსანდრე:***) ქრისტეს აქათ ჩუიბ: და იყო მას ჟამსა

*) იმავე ხელით: „ტყუილია. ეს დავით მეფე არც ყოფილა. არც შობილა“.

**) იმავე ხელით აშიაზე. „ეს ალექსანდრე. ძე იყო გიორგისა ძისა ბაგრატიისა. ამან აღაშენა მცხეთა“.

***) იმავე ხელით აშიაზე: „ტყუილია ეს მეფე არც ყოფილა, არც შობილა“.

****) იქვე: „ეს კიდევ უფრო მეტად ტყუილი და ცილი: არაოდეს ამ ქნსა ქვეშე ეს კაცი არა ყოფილა. ზემო მეფე ალექსანდრე სწერია, იმან აღაშენა მცხეთა კათალიკოზები და წელიწადთ რიცხვიც აშლით არის. ვახუშტი ბატონი შვილის წერილი უფრო შეიწყნარება, თუშკა თავისი სახლის სირცხვილები არა დაუფარავს-რა და მეტიც უწერია“.

შინა კოზი დავით: და მოკუდა კოზი დავით და დაჯდა ელიოზ: მოკუდა ელიოზ კოზი: და დაჯდა თეუოდორე: მოკუდა კოზი თეუოდორე და დაჯდა შიო: და ამა ალექსანდრე მეფემან მატა სხვათა მეფეთა ქართლისათა, სიკეთითა: რამეთუ იყო კაცი მეცნიერი და მოშიში ღვთისა და ელმოდგული მოოხრებისათვის წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისა: და არა ჰქონდა ღონე აღშენებისა: ამისთვის რომე ქუეყანა ლანგ თემურისაგან მოოხრებული იყო: საუნჯე არღარა ჰქონდა: მოიპოვა ღონე ესე ვითარი, და დაზღვა იმერთა და ამერთა, ზემო ქართლსა, და კახთა, კომლზედ ექუსი შაური, ყოველს წელიწადს ამა მალს გამოართვედა: და ამით იწყუა შენებად მცხეთისა: და რუის ღვთაებისა საყდრისა: და დაშვრებოდა დიდად: და ხანსა რაოდენსამე შინა აღასრულა და შეამკო ყოვლითა სამკაულითა: და შესწირნა სოფელნი და აგარაკნი: იმერთა და ამერთა, ზემო ქართლსა და კახთა: და იმეფა კეთილად და მშვიდობით: და ხანსა რაოდენსამე შინა გარდაიცვალა ამიერ სოფლით, და დაჯდა მისწილად ძე მისი ვახტანგ *) ქრისტეს აქათ: ჩუით: მას ჟამსა იჯდა კათალიკოზი შიო: და მოკუდა ვახტანგ მშვიდობასა შინა, და არა ესვა ძე: და დაჯდა მისწილად ძმა მისი გაარჯი **) ქრისტეს აქათ: ჩუმე: და იჯდა ამას ჟამსა შინა კათალიკოზი დავით: და ამს ჟამსა შინა განრისხნა ღმერთი ქრისტიანეთა ზედა, და დაიპყრა კოსტანტიპოლი ოსმალთა: ქრისტეს აქათ: ჩუმე: შემდგომად სიკუდილისა ლანგ თემურისა: კვალად დაიპყრეს ხვანთქრის ბაიზითის ძეთა სამკვიდრო მამული თუისი და მიერთგან განძლიერდენ: და იწყეს ბრძოლა კოსტანტინოპოლისა: და დაიპყრეს კოსტანტინოპოლი: და ცხაგრება მათი ვრცელად წერაღარს ცხოვრებასა მათსა: და ჟამსა ამას ოსმალნი ებრძოდეს კო-

*) „ეს ძე იყო ალექსანდრესი, რომელმანც მცხეთა აღაშენა“.

**) ესეც ალექსანდრეს ძე იყო.

სტანტინო პოლის: და სპარსთა შინა იყო უფროსი და ხლომა: და იყო საქართველო მშვიდობით და მოსვენებით: და მოკუდა მეფე გიორგი: და დაჯდა მისწილად ძე მისი ბაგრატ: *) და ამა მეფისა ბაგრატიისა ჟამსა შინა წარპოვლინა ყვენმან უზუნ ასან სპა თუისი: რამეთუ უზუნ ასან ყენი იყო თესლი თურქმანისა: და შემდგომად გარდავლენისა ლანგთემურისა ძეთასა, ამან დაიპყრა თავრიზი: და მრავალნი სხვანი თემნი და მრავალი ოხრება და ქირი შემთხვია თემთა სომხითისათა: და ქართლსა ზედაცა მოაწიეს სპათა მისთა: და თუ რაცა იქმნა ჟამსა მას ანუ რა ქმნა მეფემ ბაგრატ: ანუ რაცა იქმნა ყოველივე ძველის ქაბჯის ცხოვრებიდაჲმე აღგვიწერია, ვიდრე მეფის ალექსანდრესამდე, ქვემოტე დაგვიწერია, ცხოვრება მეფის ალექსანდრესი და მის ჟამისა ყოველივე ძველთა გუჯართა და სხვასთა ცხოვრებიდაჲმე გარდმოგვიწერია:....

სახელითა ღვთისათა მიწყობთ ცხოვრება ბაგრატის მეფობისა: ომ:

იყო მეფობასა შინა მეფეთ მეფისა ბაგრატიისასა კათალიკოზი დავით: ქრისტეს აქათ: ჩუნე: და იყო ჟამსა ამას შინა დიდი მოსვენება ქრისტიანეთა ზედა: და ამისა ჟამსა შინა იყო ყენი ასანბეგ მორკმული, ორისავე საყვენოსა მპყრობელი არაოდეს დარბეულიყო ქართლი დიდისა თეიმურაზის უკანის, შენობა გამოსვენება, ამას ჟამსა შინა არა იყო ხარაჯა არცა მალი ქართლსა შინა: არამედ განთავისუფლდეს ყოველნი სამყოფნი და არენი ქართლისანი, მონებისაგან თურქთასა: ესე მეფე ბაგრატ იყო მორკმული სახელოვანი: ამას ჰქონდა ქართლი, სომხითი, და ჰმონებდენ ლორის პიტიახნი: კახეთისა, შირვანისა, ღ სამცხისა: და ჰყუეს იმერელნი, ოდიშარნი, გურიულნი, აფხაზნი, ჯიქნი, სვანნი, მთიულნი,

*) „ესეც ტყუილია. ჰემარიტად არ ყოფილა ეს მეფე გიორგის ძე“.

კავკასიანნი: ამას შინა უკუდგენს, დადიანი, გურიელი, და უკუიტანენს ოდიშარნი, და აფხაზნი; შეიყარნეს ერთად და არლარა მსახურებდეს ბაგრატ მეფესა; იწყინა მეფემან და შეიყარა და მივიდა და დადგა ცხენის წყალზედა: იქით ისინი მოდგეს რაზმითა და შეიბნეს; იპრიანა ღმერთმან და გაიქცნენ, დადიანი, ოდიშარნი: დახოცეს და დაატყუევეს და ამოსწყუიტეს ქართველთა: მიჰყუნეს თანა, ჩაუდგნენ შიგა დაწვეს და დააქცივეს ციხენი სიმაგრენი: მობრუნდეს გამარჯვებულნი: და წარმოიყუანეს თანა ტყვე მძევალი: ამაზედ არლარა ჰქონდა თავი ხელთა მეფესა: შეიყარა ყვენი უზუნასან: მოვიდა სომხითს, და მეფე ლიხთ იქით აყო, ქართველნი თან იახლნენ: მოადგეს ბარათიანთა და ორბეთისა ძირსა დიდათ კარგად დახუდეს ბარათიანნი: დამაგრდენ და ვერა უყუეს რა: მოვიდეს ტფილის და აღიღეს: და თუით ყვენი მუხრანს დადგა: აღიესო ქართლი ლაშქრითა; მოაოხრეს სრულიად ქართლისა ადგილი: იხმნო ყვემან ბარათიანნი, მიინდენა ნახნა და შეიწყალნა: მოსცნა მრავალნი და აღაესნა პირთამდინ: ამას ზედან ღმერთმან იპრიანა იწყინა ამოწყუეტა საქრისტიანოსა, შეედგა ყვენსა სენი სასიკუდინე. აიყარა და წარვიდა: და გამოუშუნა ბარათიანნი შეწყალებულნი: და უბოძნა მრავალნი მოსაცემლნი: ამაზედა კოსტანტინე წარვიდა თათრებშიგან: და სხვამან ვერვინ გაბედნა ქართველმან დარბაისელმან, წარსულა თათრებშიგან, და ბატონის ხლგბა დიდად ერთგულად და კარგად იყუნენ ბარათას შვილნი: იგინივე წარყუნეს თანა და მსახურეს: იპრიანა ღმერთმან და მოკუდა ყვენი: დაადგეს თათართა ტფილისი და სომხითი: და დ იჭირა მეფემან ბაგრატ: ჩაუხდეს ბარათიანნი დაიფორაქეს ელი, და დახოცეს მრვალი თათარი ყვენისგან შეწყალებულნი: მასუკანის დაჯდა ყვენად ასანბეგის შვილი. იალუბეგ: ამას შინა გამოჰხდა ხანი და სოფელმან თუისი ბეგარა არ დაიკლო: და მიიცვალა მეფე. ბაგრატ რაქას: იყო დიდი გლოვა და მწუხარება სამეფოსა ზედა: აღიღეს და დამარხეს გელათს,

მათსა სამარხოსა შიგან: ხოლო შემდგომად გარდაცვალებისა
ზაგრატიისა, დაჯდა მისწილად ძე მისი კოსტანტილე *):
ქრისტეს აქათ: ჩუჟა: ამას ქაშში იყო კათალიკოზი დავით:
და მეფობდა მეფობითა კეთილითა: და არღარა იყო წყენა
თათართაგან; მოიმორჩილნა იმერელნი ოდიშარნი, აფხაზნი,
მსახურებდა ათაბაგი: და მორჩილებდეს კახნიცა: არა სადა
იყო წყენა ქრისტიანეთა: იყო მოსვენება და დაწყენება:
მერმე ვითარცა წესიარს და ჩვეულება ეშმაკისა, აღძრნა ეშ-
მაკმან მოძულემან კეთილსამან, თათარნი ქრისტიანეთა
ზედან: და შეკრბა სიზოავლე ურიცხვი თურქმანთა: და მომარ-
თეს სამცხეს: მოვიდეს და მოდგეს ტაშირზედა: მოუმცნეს
რეფესა ქართლისასა: რათა ქუემოთ ქართველნი შეუხდენ სამ-
ცხესა: და აახლო ყვენმანცა ერთი თავადი და მისი ლაშქარი:
ჩაუდგეს სამცხესა, და იაფარ ყუეს ქვეყანა მათი: მოადგეს ციხე-
სა ახალციხესა ბრძოდეს დიდხ.ნს: და ვერღარა დაუდგნა სი-
მაგრემან, გატეხეს და დაწვეს ქალაქი და დიპყრეს ხელთა
მესხნი დარბაისელნი ციხოვანნი: მერმე იყარნეს და მოა-
დგნენ ციხესა და ქალაქსა აწყუერისასა: ეზრახნეს ციხო-
ვანთა და უქადეს მშვიდობა და არა დაქცევა სიყდრისა და
ციხისა: მს ზედა გამოვიდნენ და მიენდვნენ: ამასშინა ბრძა-
ნა ყვენმან, რათა სომხითი მოარბიონ: ბარ თაშვილი გაუძახა
და მისი უკეთესი ლაშქარი მალვით მივიდეს და დაესხნეს
შეუფებრად დმანისს, და ქვეშის ხელსა და წარმოიღეს ტყუე
ალფი უმარავი: დაუარდა ხმა ბარათიანთა გარდაუდგეს წინა
კოტ.ს ლაშქრითა, იპრიანა ლმერთმან. და ასრე გაემარ-
ჯვათ რომე ერთისა ქართველისაგან ასი და ორასი მოიკლა:
დახოცეს და ამოსწყვიტეს და დაატყუევეს, და კოტ.რამე
გარდმოეხვეწნეს ცხენ კეთილნი: და თავად კარგი კარგად
იყო სულხან ბ. რაჟას შვილი: ერთი ასეთი დარბაისელი მო-

*) აშინაზე იმავე ხელით „ეს გიორგი მეფის ძე იყო და არა
ზაგრატიისი“.

კლა ყეენის კარზედ მისთანა არა იყო: და სხვის დან ხოცის ანგარიში არა იქნებოდა: და რანიცა გარდაიხვეწნეს მივიდეს ყეენთანა: ერთობ ეწყინა და დაუმძიმდა ლაშქართა ამოწყუე-ტა: ამოზედ აყარა ყეენი, წარვიდა და დატყუეუა აწყურისა ღვთის მშობელი, მოქალაქენი და რანიცა ციხესა შიგან იყო დიადი სული წაახსეს და წავიდა ყეენი თუისსა საყეენოსა: ამას შიგან გამოჰხდა ცოტახანი, და გამოგზავნა ყენმან ხალიბეგ და დაუწყო შენობა ქაოზიანსა და არჯა ყალის ციხესა: იწყინეს ბრათი ნთა და არა დაანებეს: დაუწყეს, მისარჩელი წყენ-ნა და მტერობა: გგულისდა ყეენი, აშველა ლაშქარი ხალი-ბეგს: შეიყარნენ და მოადგნენ ტფილსს: ებრძოლეს ბრა-ვალ დღე და ვერარა ავნეს: რამეთუ სიმტკიცესა ზედა ეგნეს და იყუის ყოველთა დღეთა ომი: და არა იყო ღონე ციხისა წაღებისა: მერმე შეიყვრნეს ბარათიანი, და შემოუთვალეს მეფესა კოსტანტინეს და ითხოვეს მისგან შეწყუენა: მეფემან გაგზავნა ციციშვილი ქაიხოსრო და ჯავახის შვილი ჯავახი, ცო-ტათა ახნაურშვილითა ზე ლაშქრითა: წაუძღვეს წინა ბარათი-ანნი, მივიდეს და დაესხნეს ქანდართა მდგომთა მონაპირეთა თ:თართა: გააქცივნეს და დიხოცნეს ასრე რომე თუარ მაცნე წავიდა სადამე, ვერცა ერთი წაუვიდათ: აივსნეს აბჯრითა, ალა-ფითა ზე ბარგითა პირთამდის: ხოლო ვითარცა ესმა ესე ქალაქსა მდგომთა თურქმანთა უკუეყარნეს ციხესა ტფილისისასა და წავი-დეს ჩაღმა: გარდაუდგენ კუმისისა ბოლოსა შეებნეს წინა მავა-ლსა ლაშქარსა, გაექცნეს და დახოცნეს: ასე რომე თათრებსა თავსა სჭრიდენ და ვენახისა ღობესა და მარგილზედა აცვემ-მდეს: მერმე გარისხდა ღმერთი და მოუხდა ზემოთ ბუსუნი და შუა შეეყარნეს. და რაც ბარათიანთ ქაიხოსრომ ქნა და ჯა-ვახმა, არც წინა გმირთა უქნიათ: ასრე რომე ულუსსა ლაშ-ქარსა ომითა და ხრმლითა წამოვიდეს: და ცოტა ლაშქარი დაზიანდა, და თუით მოარჩნენ ნებითა და შეწყუენითა ღვთი-სათა: ამას ზედან თურქმანი ლაშქარი შერცხვენილი ორბე-თისა ძირსა დადგნენ და ეცადნეს თათარნი: და მულამ ბარა-

თიანთა და ორბეთის ძირელთა გაემარჯვის: ამაზედა აღდა
ხალიბეგ და სხვანი ყენის თავადები, მივიდეს და შეეხვე-
წნეს ყენსა: რამეთუ გამოჰხდა წელიწადი ერთი: აშველა
ლაშქარი მოირთო ძალი და წარმოემართა სომხითსა და
ორბეთის ძირზედა: მომართა ციხესა კოჟორისასა: მოადგა გა-
რე დაუწყეს ომი და თოფს სროლა:*) აწყენდნეს შიგან სო-
ლაღაშვილნი დიდხან: და იყო ომი დიდხან და შეაწუხნა
მეტმან თოფის სროლამან, და ცოტა ციხეცა და-
აქცივეს და ველარ დაუდგნეს: ამისთვის რამეთუ მეშველი
არღარა ჰყუათ: ერთსა ღამესა თოვლმან უკუყარნა და გამო-
ვიდნენ ციხით, და ციხე დაუგდეს ცარიელი და თუით მიმა-
რთეს მათა და სიმაგრეთა: ხოლო ვითარცა გათენდა ნახეს
თათართა ციხე უკაცური, შეუიღეს შიგან და კაცი არა პოვეს:
მიჰყუეს ხელი და დააქცივეს: ვითარცა ესმა მეფესა აღება ცი-
ხისა დაუძიმდა რამეთუ შეყრილი ნიჩბისის წყალზედ იდგა:
ამას ზედა აღგეს თათარნი და მოადგეს ტფილისის ციხეს: და
იყო ყოველთა დღეთა ომი. და ესროდეს თოფსა: და არა
იყო ღონე წაღებისა ციხისა: რამეთუ მხარი ბარათიანთაგან
ჰქონდა: ეუბნებოდა მეფე კახთა, და არა უშველეს: იმერელ-
ნი უკუდგომილნი იყუნეს: და არცარა მესხთ უშველეს: ამის-
თვის ომი ვერ გაბედა მეფემან: აღგეს დიდხანსა ქალაქსა: და
შეეწყინა ომი თათართა, ციხეს ვერა უყვესრა: მერმე ჰკახ-
მნეს ლაშქარნი და გამოარჩივეს დარბევა ორბეთისა: და ძირ-
სა აარჩივეს ათას ხუთასი კაცი, და სხვა წურილი კაცი ლა-
შქრისა მრავალი: და ცისკრისა ჟამსა შეუგრად (?) ორბეთის
ძირსა დაესხნეს და იფორიაქეს, და ამოსწყუიტეს მთის სოფ-
ლები: განძი ტყუე ალაფი ურიცხვი: ამას ზედა ესმა ბარათი-
ანთა: და იგინი იყუნეს ენაგეთს: და მათთანა იყუნეს ქაი-
ხოსრო თურმანის ძე და სხვანი მეფის ყმები ცოტაოდენი:
დავარდა ხმა და მომართეს ასე ვითა ვეფხთა: და წამოვიდა

*) ვახუშტს ეს ამბავი შეუმოკლებია (ქ. ცხ., გვ. 14).

აქეთ სულხან ბარათაშვილი და მისნი ძმანი: და აქეთ სხვანი ბარათიანნი: მოეწიუნეს უკანა, შეიბნეს და გააქცივნეს, და მისჯარნეს ხევსა ხირბალასა: ასე ხოცა დაუწყეს ვითა ქათამთა მართვეთა: ხოლო მოსცა ღმერთმან ძლევა ქრისტიანეთა დახოცეს ურიცხვი რამეთუ არა იყო განცდა მკუდრისა, სისხლისა რუ დიოდა: რაცა სიკუდილსა მორჩეს ხელთა დაიპყრეს: ერთი ასეთი თავადი დარჩა ბარათაშვილს მერაბს რომ ყენის კარზედ მას ვერავენ სჯობდა: და მეყუისიციყო ყენისა: ასეთი ძლეუა მოსცა ღმერთმან ბარათიანთა: რომე ერთი ტყუისა დედაკაცისაგან სამი და ოთხი მუსულმანი მოიყუანებოდა ყელ დოღბანდიანი: რამეთუ პიტველსა ომსა ვეღარ მოესწრნეს, ქაიხოსრო, ჯავახი, ქავთარ სოლადაშვილი, და სხვანი დარბაისელნი: მოუხდეს უკანა მღეუარნი დარჩეულნი ჩაღდაულად დიდნი ლაშქარნი: აქათ არცა ამათ დაუგდეს გზა: შეიბნეს ოცი კაცი, სამასამღი ისპასა თათარსა ხმლითა წინა დაუდგა: იპრიანა ღმერთმან, და მორჩეს: და ორჯელ და სამჯერ ცხენები დაუქრეს ჩამოყრილნი ზედვე შესხდეს: ჩენი ქართველთაგანი ერთისა თურმანიძის მეტი არა დაგვაკლდა: იგიცა ჯარმან ფეხითა გაიტანა, დიდსა ულუსისა ჯარისაგან ცოტანი ჩაღთაულნი მაცნედ წარვიდეს, და სხვა ყუელა ხელთა დარჩა: რა ესმა ესე ქალაქს მდგომთა შეშინდეს და ადგეს, და უკუეყარნეს ციხესა; და თუმცა ბარათიანთა არ გამარჯვებოდა, ძალად ქალაქსაც წაართმევდენ და ქართლსაც შემოეჭიდებოდენ: ამას ზედან იპრიანა ღმერთმან წყალობით მოხედნა ბარათიანთა მოკირვებასა: და მასუკანით თათართა ძალი ვეღარა უკადრებია, და არცა რბეუა: გატყდეს და შეშინდეს შეწეუნათა ღეთისათა: ესე მეფე კოსტანტინე იყო ძე ბაგრატისი, და იმეფა ამანცა კეთილად, ვითარცა ცხოვრება მისი მოგვითხრობს: და მოკულა კოსტანტინე მეფე, ქრისტეს აქთ: ჩუდ: და დაჯდა ძმა მისი (აღკქსანდრე*):

*) აწიანზე: „ესეც ტყუილია. არა მჯღარა მეფედ, არც ძმა იყო კოსტანტინესი. ძე იყო, მაგრა მეფე არ იყო“.

ქრისტეს აქათ ჩუჲს და მას ქამსა იყო კათლიკოზი დავით, და მოკუდა: და დაჯდა ნიკოლოზი: და იმეფა კეთილად, რამეთუ მას ქამსა თათართა ძალა არა აქუნდეთ: და იმეფა მშვიდობით: და შემდგომად ხანსა რაოდენსამე მოკუდა, და დჯდა მისწილდ ძე მისი კოსტანტილე*): ქრისტეს აქათ: ათას ოთხას ოთხმოცდა თორმეტსა: ამას ქმსა შინა იჯდა კათალიკოზი აბრამ: ამანცა იმეფა კეთილად: რამეთუ მაშინ ათაბაგი ყუარყუარე იჯდა და არა მორჩილებდა მეფესა კოსტანტინეს: ხოლო ამა ყუარყუარე ათაბაგისა ვაჭარი მივიდა ქუეყანასა არეშისასა სყიდვად აბრეშუმისა**) და რომელიმე მუნებური ვაჭარი და ესე ყუარყუარეს ვაჭარი წაიკიდნენ: და სძლო არეშელმა ვაჭარმან და კიდევ გალახა და აბრეშუმიც წაართვა: და ესრეთ კადნიერებით ეტყოდა, წარვედ ბატონისა შენისა და აუწყე ჳირი შენია, და ესე არ მიყოს ბატონმა შენმაო, დუქანი არ დამიქციოსო: და ჩემს დუქანზედ ყურით არ მიმაკრასო: და რა ესე უყუეს ვაჭარსა მას წარმოვიდა მსწრაფლ, და მოვიდა ათაბაგისად: და აუწყა ყუარყუარეს ყოველივე საქმე მისი ვაჭარმან მან: და რა ესმა ესე ყუარყუარეს. წარმოვიდა განრისხებული: ხუთასითა რჩეულითა სპითა: გარდმოვლო ფარავანი და ჩამოვლო დმანისი: უმასპინძლეს ორბელიანთა, და წარვიდა: ჩამოვლო ხუნანი, განვიდა მტკუარსა და მივიდა არეშს: მიიძღვანა ვაჭარი სახლსა მის არეშელისა ვაჭრისსა: შეუხდუნნა კაცი. გამოიყუანეს კაცი იგი, და მიიყუანეს თავის დუქანზედა და ყურითა მიაქედეს, და წიხლიც უკრა დუქანსა: და ეგრეთვე უყო ყოველივე როგორც მას ეთქუა: და აბრეშუმიც გამოატანინა ვაჭარსა მას და წამოვიდა უშიშრად: და შემოვლო კახეთი, და შემოიარა ყარაიანზედა, შეულო მცხეთაზედა და მივიდა

*) იქვე: „ეს არ ყოფილა, არც შობილა“.

**) ეს ამბავი ვახუშტს თითქმის სიტყვა-სიტყვით გადუღია თავის შრომაში (ქ. ტ., 157).

შიდა ქართლსა: ხოლო შიდა ქართველთა არა ინებეს გზისა დანებება, და მეფემან კოსტანტინემ არა უწყაოდა საქმე ესე და არცა გამოვლა მისი: და ამისთვის არა ინებეს შიდა ქართველთა უდასტუროდ განტევება მისი: შეიყარნეს გაღმართელნი და გამოღმართელნი: ციციშვილები და უფროსად ზაზა ციციშვილი თაობდა, მაშინ დახუდნენ ათაბაგსა და აუწყეს ქართველთა გაუშვებლობა: მაშინ რა ესმა ესე ათაბაგსა, მოუგზავნა მოციქული და შემოუთვალა ესრეთ მეტქუენს მამულში არა წარმიხდენია რაო: და თქუენი არა მიმაქუს რაო. ჩვენსა და თქუენსა მტრობა ხომ არა არის რაო ძმობისა და მეზობლობის მეტი თქუენთან საქმე არა მოაქუს რაო: ჩემს მტერს პასუხი უყავ და ჩემს გზაზედ მივალო: თქუენ რას სამართლით მიხვებით წინაო: ხოლო ქართველთა არა უსმინეს და ეწყუნენ ურთიერთას: იქმნა ბრძოლა ძლიერი: ქრისტეს აქათ: ჩუპდ: თვესა აგვისტოსა იბ: არადეთს რომელსა გორასა მას მიერ დღითგან ეწოდების სისხლის ჯვარი: და ვიდრედღინდელად დღედმდე სისხლის ჯვარად სახელსდებენ: და იქმნა ეგრეთი ომი რომე ყოველივე საჭურველები და საომარი იარაღები დაამტვრივეს და დაშვრენ იმიერ და ამიერ ომითა, და დაიხოცნენ ორგნითვე მრავალნი კაცნი: და სძლო ათაბაგმან, ამისთვის რომ არას ემართლებოდენ: და სამართალი იმისი სჯობდა: მაშინ შალიკაშვილი რომელიმე იჯდა ურასა კვიცხსა ზედა: იგი შალიკაშვილი და მაჩაბელი მიხვდენ ერთმანერთსა: შემოსცა შუბი შალიკაშვილმა და გაუხეთქა კუბო ფარისა და განავლო მხარსა შიგან, და გარდმოავდოცხენიღამა, შეუძახა ესრეთ, აწყურისა ღეთის მშობლის მადლმა, თუ ურას კვიცს არა ვჯდარიყავ შიგ გაგავდებინებდიო: მაშინ წარმოიჩოქა მაჩაბელმა გაიკრა ხრმაღს ხელი, შემოუკრა ცხენსა, ცხენს თავი გაუგდებინა და ტახტაზედ დაასო, და შესძახა მაჩაბელმა, სპარსმა წმიდა გიორგიმა თუ გარდმოვდებული არ ცყოფილიყავ შუა გაგკუეთდიო: მაშინ სძლია ათაბაგმა, რე შეიქცნენ ქართვე-

ლნი და მრავალნი იქითაც ამოსწყდნენ: მაშინ წარვიდნენ მესხნი. და ჩამოხდა ათაბაგი ერთსა ადგილსა სიახლოვესა ნომრისსა მოსასვენად: მაშინ მესხი ამილახორი მოწყენით იჯდა ათაბაგთანა; ჰკითხა ათაბაგმან რასათუის მოგწყენიაო, ნუთუ ომში კაცი ვერ იშოვნეო: მოახსენა ამილახორმა მე ერთსა კაცსა ხრმალი შემოვკარ და სამკლავიანი ხელი გავაგდებინეო: და თუ გინდა წამოდით და გიჩვენებო: წარმოვიდნენ და ნახეს სამკლავიანი ხელი ძეძვში ეგდო: მაშინ დასჯერდა ათაბაგი: და წარვიდა თუისა ადგილსა: და ვითარცა ესმა მეფესა კოსტანტინესა საქმე ესე დაუძიძიდა დიდათ მაგრამ ველარა გააწყურა: ხანსა რაოდენსამე შინა იმეფა კეთილად და მოკულა: და დაჯდა მისწილად ძე მისი ღაჯით:...

აქა არღარა იცვლებოდა ერისთავნი და არცა თავადანი *), ყოველივე ხევისა და სანახებსა და თემთა და ადგილთა მკუიდრ ქმნილიყუნენ: და ვისცა მამულს მისცემდა მკვიდრად მიეცემოდა, და ყოველივე ძლიერ იყუნეს მთავარნი: ერისთავნი და თავადნი: ხოლო ამა ალექსანდრესა და კოსტანტინესა ჭამში განდგნენ იმერელნი, ოდიშარნი, და გურიულნი, და არღარა მორჩილებდა ათაბაგი; და განდგა კახეთი: ჭამეთუ თუით ძკუჯად ნაწყვი რომელიმე ეპოეთ კოსტანტინეს ცხვრება მაშიგან დაგვიწერია; აღარა შეეწივნენ მოსულასა სპარსეთისა ლაშქართა: ხოლო ესე ვერა ვსცანით: თუ ბატონი იმერეთისა და კახეთისა რომლისა თესლისაგან არიან: და ანუ ვითარ უპყრიესთ ქუეყანანი იგი: ხოლო იმერეთისა რომელთამე თქუეს ოდეს მამა ალექსანდრესი ბაგრატ მეფე ჩავიდა იმერეთს, მაშინ თვისნი მისნი დაუტეუა და მიერთგან ძენი მისნი არიან **): ამა ბაგრატიისა შემდგომად რაოდენნი მამანი გარდაიცვალნენ, არა უწყვი: ხოლო იმერეთისა

*) აშიაზე იმავე ხელით: „ეს ქეშმარიტია“,

**) სხვა ძველისავე ხელით ვილასაც ჩაუმატებია: „რომელიმე იტყვიან: ძეთაგანი: ნარინ: დავითისანი: იყვნენ“.

მპყრობელისა ბაგრატიის ამბავი ქუემორე დავსწერეთ: ხოლო კახეთისა მებატონეთა მამა იყო დავით: და ამა დავითის მამა არა უწყით თუ ვინ იყო *): ესე დავით დიდოეთიდამე ჩანო-იყუანეს და კახთა გაიბატონეს: მოკუდა დავით და დაჯდა ძე მისი ლეუან: და შემდგომად ლეუანისა ძე მისი ალექსანდრე: ამა კახთა ბატონთა, მას ჟამსა ეპყრა, გარდმოღმართი ლეკის მთისა: ეპყრა თუშეთი: ხოლო დიდონი არა მორჩილობდენ ნებისაებრ მისისა: ზემოთ ფშავი, და თიანეთი, სადა შვერ-თუის ფშავის წყალი არაგვისა: მიერთგან ვიდრე არაგვის გა-ღმართი, ხეუ ძმორამდის: ხეუ ძმორიდამე გაყოლილი ლილოს სერამდის: რადენის სერსა წყალი გასდის: და გაერთუის მარ-ტყოფის წყაოსა, გაყოლით ამართულამდე: გაყოლით ვიდრე აჯი სუმდე. აჯისუს ვიდრე მტკურის შესართავამდე: მას ქუე-მოთი მტკუარს გაღმართი: ვიდრე შაქისის სამძღურამდე: ხოლო ძესა კოსტანტინესასა, მეფესა დავითს ეპყრა, აჯი-სუს ზეთ უდაბნონი და სამგორს ქუემოაი, ლილო და ლი-ლოს ქვემოთი და ხეუძმარას ქუემოთი: და არაგუს აქათი: და ფშავის წყალს აქათი: გუდა მაყარი: და ხეუ ხილაკას აქათი და კასრის ხევეს აქათი: და წედისის მთის გარდმოღმართი: და კუდარო, და ქალის მთას გარდმოღმართი: ერწო და მშვილ-დაურსა და პერანგას გარდმოღმართი: გორას ძირს აქათი: ლიჩი ლოდორა ქეფინისხევი: და ჩხერის ციხე: და მას ზე-მოთი ისრე გაყოლით მთის აქათი ხეობა, ვიდრე დვირამდის: კოდინანს გარდმოღმართი: ნინოს ხევი რომ ჩამოივლის: გა-ღმით სიმგორისაკენ, ცივწყაროს ხეხევე გაჰყუება გახშული ბარშიამის მთა ჩამოივლის: ჯანჯლის ციხე საღამოსთავსა: ბორცვის ზემოთი წაივლის სერსერ, სათხე ქუნცელის თავსა გარდავლითა: ხენჭურის თავსა, პალაკაციოს მთამდე: რომე-ლსა თურქნი იელდოღდის ეძახიან: პალაკაციოდამე, სერ-

*) იმავე ხელით: „რომელთამეთავან: თქმულ: არს: ძენი აღსარ-თანისნი: არიანო“:

სერი ჩამოვიღოს, კარის სოფლის აქათი ერეუნის სამძღვრამდის ჩამოყოლით ბანბაკი და ლორე ვიდრე ყაზახის სამძღვრამდე: ეპყრა მეფესა ქართლისსა: ხოლო მპყრობელსა იმერეთისასა: წედისის მთის აქათი, დიგორის მთის აქათი, ლენტეხი, და თაკვერი, რომელსა აწ ჰქუიან ლეჩხუმი: ცხენის წყალსა ჩაყოლით, გამოღმართი, და საჯავახოს აქათი, გაყოლით ფერსათის მთას აქათი, ვიდრე ქართლის სამძღვრამდის: ხოლო დადიანს ეპყრა ცხენისწყალს ჩაღმართი, ლეჩხუმს ქვემოთი: სვანეთის მთის გარდმოღმართი, აფხაზეთის ზემოთი:.. და აფხაზეთი ჯიქეთამდის: შარვაშიძეს ეპყრა: და ესე შარვაშიძე მორჩილობდა არა ყოველსავე ბრძანებასა დადიანისასა: კვალად ეპყრა დადიანს ზღვას შემოღმართი: და რიონს გაღმართი: ხოლო გურიელსა ეპყრა რიონს გაღმართი საჯავახო: იმას აქათი გამოსწურივ ღომის ციხეს გარდმოღმართი: ერგე: აქარა: და ქანეთი: რკინის პალოს აქათი: ხოლო ათაბაგს ეპყრა, გურიელის სამძღვარს ზეითი: ფერსათის მთის გარდმოღმართი: დვირს ზეითი: აქათ ქართლის სამძღვრამდის: იქით კარის სამძღვრამდის: აზრუმისაკენ გურჯი ბოლახს აქეთი:.

ხოლო ამას გარდა საქართველონი, რომელნიმე თავის უფალ შექმნილიყუნენ: რომელიმე სპარსთ მიეტაცუნეს: რომელიმე ხონთქარსა, და რომელიმე ხაზართა: ხოლო ამან ძემან აღექსანდრესმა კოსტანტილემ შვა ხუთნი ძენი: სახელები მათ ხუთთა ესე არს: უზუცესსა დავით: გიორგი: ბაგრატ: აღექსანდრე; და მეხუთე მონოზანი მელქისედეკ: რომელი იყო კათალ კოზი კათოლიკე მცხეთისა: და მოკუდა კოსტანტინე: ქრისტეს აქათ: ჩუდ: და დაჯდა ძე მისი **ღამით** მეფედ: და ამ ჟამში წარმოგზავნა ხონთქარმა სპასპეტი თვისი ლაშქრითა თუისითა უამრავითა, საქართველოს ზედა: ქრისტეს აქათ: ჩუილ: და ააოხრეს სამცხე, ჩამოვიდეს, იმერეთს და დაწვეს ქუთაისი: და მივიდეს გელათსა და დაწვეს გელათი: და აღიღეს ალათი მრავალი: და ვერღარა დაუდგა ბაგრატ მპყრობელი იმერეთისა: და წარვიდენ და შეიქცენ

თუისთავე აღვილსა: და შემდგომად შუქცეუისა მათისა ჩამოვიდა ბაგრატ მპყრობელი იმერეთისა, და დაიპყრა; კვალად იმერეთი: ხოლო ეპყრა კახეთი ალექსანდრესა: და იყო კაცი კეთილი, და ესვა ორი ძე: და ძემან მისმან უზუცესმან გიორგიმ უღალატა მამასა თუისსა ალექსანდრეს. ქალასა შინა საფურცლისასა: და მოკლა მამა თვისი, და ძმასა თვალეზი დასწვა; და ამიერითგან უწოდეს ავ გიორგი: და იქმნა პატრონი კახეთისა, რამეთუ იყო მეფე ქართლისა დავით: და ამის ჟამში იყო კათალიკოზი ზასილი: და მოკუდა ზასილი და დაჯდა კათალიკოზი დორათეოს: და იყო ესე დავით კაცი ლომობიერი მშვიდი და მოშიში ღვთისა: და აღდგა ავ გიორგი დავითზედა და ველარა აღუდგა დავით სამძღვრამდის იმერეთისამდე: მოარბეუდის ქართლსა მრავალგზის: და თუით მეფე დავით შეამწყვდია ციხესა ატენისასა: მრავალ ღღე ბრძოდა და ვერ წაუღო ციხე, და მიიქცა თუისადვე აღვილსა: მაშინ რქუეს ძმათა დავით მეფესა ესრეთ ვითარმედ, მამათა ჩვენთა კახეთი მიუღეს, და აწ ქართლისაჲა ჰნებაეს მიღება: აწ ჩვენცა აღვდგეთ მისზედა და ვბრძოდეთ მათ: ხოლო მეფემან დავით არა იწება: მაშინ თქუა ძმამან მისმან უმრწემესმან ბაგრატ: მომეც მე მუხრანის საუფლისწულოდ ჩემდა: და დროშა დარაჯად ჩემდა იყოს, ერისთავი ქსნისა, და ხეობა არაგვისა და შეუიწიო ძალი ქრისტეანი და თემიცამისი იავარ ეყო: უსმინა ძმამან მისმან დავით მეფემან: და მისცა ყოველი თხოვილი მისი: მოვიდა ბაგრატ, და აღაშენა ციხე მტვერისა, რომელ არს ციხის ძირის თავსა: და დადგა მუნ: ხოლო რაჟამს სცნა პატრონმა კახეთისამა ავ გიორგიმ: იხმო სპა თვისი რაოდენ ძალეფვა ძალითა თუისთა წარმოემართა და მოადგა მტვერის ციხესა აღდა ვიდრე სამთვემდე: მერმე მოუვლინა კაცი ერთი ავ გიორგიმა და გაუგზავნა ღვინო ერთითა საღვინითა და შეუთვალა: ვითარმედ ძე ხარ მეფისა. ნუ უკუე უღვინობითა მიგპირდეს, და სვი ესე: და ვითარცა მიართვეს ბაგრატს სიტყუა ესე: მას ჰქონდა ორაგულა ახალი და ღვინისაწილ თევზი გამო-

უგზავნა და შემოუთვალა: ხანია რომე დგახარ პირსა ქსნისასა, და ვერ გიშოვნია ორაგული და აწ ესე იხვიე. და წარვედ ქუეყანასა შენსა: და რაჟამს მოართვეს ავ გიორგის. მაშინ სცნა სიმრავლე საზრდელისა მათისა და შესწუხებოდა ჯარი მრავალ დღე დგომისაგან: მაშინ წარვიდა თემთა თვისთა: და ხანსა რაოდენსამე უკანა შეიყარა სპა თუისი ავ გიორგიმ და წარმოვიდა დარბევად ზემო ქართლისა: მივიდა და დაარბია ზემო ქართლი. და დაბრუნდა გამარჯვებული და წარმოემართა და რაჟამს ესმა ბაგრატი მპყრობელსა მუხრანისასა: შეიყარა სპა თუისი და დაუმზირდა ხევსა მას შინა რომელთა ძალისა და ქაპურს შუა: და ლაშქარნი ავ გიორგისანი წინა წარმოვიდენ წაშოვრისა მისთვის. რომელი წარმოედოთ: ხოლო ავ გიორგი მცირითა კაცითა უკანა მოვიდოდა და მონადირობდა და არავისი ფიქრი ჰქონდა: და რაჟამს დაუახლოვდა სადა მდგომარე იყო ბაგრატი: მაშინ შეუტევა გულითა სრულითა, და შეიპყრა ავ გიორგი: და სპანიცა რომელნი მისთანა იყუნენ: პატიმარყო ავ გიორგი მტვერის ციხესა, რომელ არს მუხრანს: ქრისტეს აქათ: ჩფიდ: მაშინ მიუმცნო ძმასა თუისსა მეფესა დავითს საქმე ესე: და რა ესმა საქმე ესე განიხარა ფრიად: და ხანსა მცირედსა, მოკუდა ავ გიორგი: და რომელნი იტყუიან დაარჩევსო: და რომელნიმე იტყუიან თავისსა დღით მოჰკვდაო: აღაშენა მცხეთას მცირე ეკლესია მთავარ ანგელოზისა ჩრდილოთ კერძო: და მუნ დამარხეს: და მიერთგან იტყუიან კახი ბატონნი რომე მცხეთა სამარხო არისო ჩვენისო: ხოლო შემდგომად ავგიორგის დაქერისა: დაიპყრო კახეთი მეფემან დავით: და დარჩა ძე გიორგისა რომელსა ეწოდა ლეუნ: მცირედ: და წარმოიყუანეს ყრმა იგი დედითურთ: და დააყენეს პატივითა სახლსა ჩოლაყაშვილისა გარსევანისასა: რომელი იყო სახლთ უხუცესი: რამეთუ ეყოდა დედასა მისსა: და რა სცნა მეფემან დავით წარავლინა ძმა თუისი ბაგრატი და ერისთავი ქსნისა, და ამილახორი: რათა დასჩხრიკონ კახეთს მსახლო-

ბელნი დიდით ვიდრე მცირემდი: რათა იპოვონ ყრმა იგი: მაშინ წარვიდენ საძებნელად, დასდევს შიში და ზარი ყოველთავე კაცთა ზედა: და დააფიცეს რათა არა უწყოდენ ყრმა იგი, თუ სადა არს: და ყოველთავე შეჰფიცეს რომე არა ვიცით რაო: შემდგომად მოვიდნენ სახლსა ჩოლაცაშვილის სახლთხუცესისასა გარსეუანისასა: და მოეპოვა გარსეუანს საქმე ესე: რამეთუ მოიყუანა ყრმა იგი ლეღან მონისა თუისისა ძისა მსგავსად: და მას დღესა მეღვინეთ იმსახურებდა ყრმასა მას: ვითარცა მონასა: და დღესა მეორესა შეფიცა ფიცითა საშინელითა ბაგრატს: ვათარმედ რაოდენიცა თქუენ ჩემსა სახლში არ იხილენით: და რაც თქუენმა თვალმა არ ნახა იმის მეტი არა მყუანდეს: არც დიდი კაციშვილი და არც ცოტასი: შეიჯგერა ფიცითა ამით: და ესენი რა წამოვიდნენ, ბაგრატ და ერისთავი და ამილახორი: მაშინ ჩოლაცაშვილმა გარსეუან ველარა თავისდვა სახლსა თუისსა დაფარვა ლეუანისა და წარმოიყუანა, და შეიყუანა ციხესა მას ოჩონისასა: რომელ არს თავსა ივრისასა: შემოეხვივნენ ზემოურნი, და გარემონი კახნი: და მერთენენ ლევანს: წარმოემართა და ჩამოვიდა კახეთად: და ესმა ესე დავითს მეფესა: შიყარა სპა თუისი და წარემართა კახეთად: გარდავლო გომბორი, და ჩავიდა კახეთად: და შემოეყარნენ კახნი ისრეუე მეფესა დავითს: და ველარა აღუდგა ლეუან წინა: ივლტო... ვისთა: *) ხოლო ლეუან დაიპყრა კახეთი: და მოიყუანა ცოლად ასული გურიელისა თინათინ: ამათინათინისას იტუიან, სიყრმესა შინა ნახა ჩვენება ესე: შეგირთავს მთავარი ვინმე: და მისვლასა შენსა ადგილსა ერთსა უჩვენა ნიშანი: და რქუა ესრეთ და მუნ იქმნება შინდი თეთრი ერთი: და უშენე მონასტერი ერთი დედასა ლეთისასა: ხოლო რაჟამს მოიყუანეს შუა მთასა და ჩამოახდინეს განსასვენებელად: და რაჟამს იხილა თინათინ ადგილი იგი, იყო ყოველივე ნიშნეული ჩვენე-

*) აქ დედანს აკლია.

ბისა: და შინდი თეთრიცა: რაჟამს იქორწინეს, შემდგომად აღაშენა ეკლესია შუა მთისა: და დაადგინა მოძღვართ მოძღვარი: და შუა ორ ძე აღექსანდრე, და ვახტანგ: და მიიცვალა თინათინ: და დაემარხა ეკლესიასა თუისსა შენებულსა: ამისთვის არა დაეფლა ქმრისა მისისა თანა რამეთუ იყო ლევან კაცი მეძავი: და შემდგომად ისეა ლევან სხვა ცოლი: ყარა მუსალის შამხლის ასული: მანცა უშვა ძე სამი: გიორგი: ელიმირზონ: და ქაიხოსრო: ხოლო მეფე ქართლისა დავით იყო თუისთა: ხანსა რაოდენსამე უკანა იქმნა მონოზან: და ჰყუნდა სამნი ძენი, ლუარსაბ: დემეტრე: და რამაზ: მისცა მეფობა თუისი ძმასა თუისსა უმრწემესსა **გიორგის**: მეფე დავით ხანსა რაოდენსამე უკანა მიიცვალა ქალაქსა ტფილისისასა: ქრისტეს აქათ: ჩუკუ: ხანსა რაოდენსამე მეფობდა გიორგი; და მას ჟამსა შინა იყო კათალიკოზი მელქისედეკ, ძმამისი: ხოლო ამას ჟამში წარმოუგზავნა კაცი ხონთქარმან მეფეს გიორგის, და მპყრობელსა იმერეთისას ბაგრატს: და მპყრობელსა კახეთისასა ლეუანს, ვითარმედ საფლავი ქრისტესი და ადგილნი წმიდათანი, სჯულისა თქუენისანი, დაიპყრეს უსჯულოთა და შეაბილწეს: მოვედით სპითა თქუენითა და განაძეთ ესენი და თქუენდა მომიცემიაო: ხოლო რა ესმა მეფესა გიორგის, და მპყრობელსა იმერეთისასა და კახეთისასა, და ყოველთავე მორჩილთა ბრძანებისა მათისსა. განიხარეს: და შეიყარეს სპა და გაემართნენ: და რა მივიდნენ იერუსალიმსა და ესმამუნამყოფთა მისვლა ამათი: წარმოუგზავნა კაცი და ესრეთ შემოუთვალა: უკეთუ სტუმარხართ მაშ მტრობა რა არისო, და სტუმრათ ბეურნი ხართო: და უკეთუ ბრძოლად მოსულხართ მცირედნი ხართო: ხოლო ამათ მიუმცნეს ბრძოლად მისვლა: რა ესმა მათ საქმე ესე გამოვიდნენ და ეწყუნენ ურთიერთას, და იქმნა ბრძოლა ძლიერად: და მოსცაღმერთმან ძლიევა ქართველთა და საფლავმა ქრისტესმა და გაემარჯვათ: და მეოტნი შეუიდნენ ქალაქსა შინა და გაამაგრეს: ხოლო მიჰყუნენ ქართველნი და აართვეს ციხე და ქალაქი და მოსრნეს მუნა მყოფნი მრავალნი ყოველნივე: და

განათავისუფლეს ქრისტეს საფლავი, და ყოველნი წმიდანი ადგილნი: და მიუმცნეს ხვანთქარსა საქმე ესე და წარმოუგზავნა ხალათი და წყალობა მრავალი: და მოსცა ქრისტეს საფლავი: გოლგოთა: ბეთლემი: ჯვარის მონასტერი: და სხვანი მონასტერნი: ყოველნივე ხონთქარმა მათ სიგლითა მტკიცითა: ხოლო განიხარა მეფემან გიორგიმ და ბატონმა ბაგრატ და ლევან: და წარმოვიდნენ თვისსა ადგილსა, და მოვიდნენ მშვიდობით გამარჯვებულნი და განიხარეს: და შემდგომად ამისა, ათაბაგი ყუარყუარე მიუდგა ხონთქარსა: და რა სცნა ესე მპყრობელმან იმერეთისამან ბაგრატ, შეიყარა სპა თვისი იმერელნი და მიუვლინა კაცი კახაბერსა, გურიელსა, და მოჰყუა იგიცა ბაგრატს: გარდაეღეს მთა და მიუხდენ ყუარყუარე ათაბაგსა მუჯახეთს: და დახვდა ათაბაგიცა და შეიბნეს, და ეწყუნეს ჴრთიერთას: და იოტნეს ბანაკნი ათაბაგისნი: და მერიქიფემა კახაბერის გურიელისამა. ისაკ: ართუ მელაძემა ჩამოაგდო ათაბაგი ყუარყუარე: და იჭირა და მოართვა გურიელსა: და გურიელმა მოართვა ბაგრატს, მპყრობელსა იმერეთისასა: დაიპყრა ბაგრატ საათაბაგო: ქრისტეს აქათ: ჩფლდ: და გარდებევწა ოთარი შალიკაშვილი: და წარყენა შეილი ათაბაგის ყუარყუა*)... მან სარდალი**) და

*) ამის შემდეგი ფურცლები დაკაგრულია და დარჩენილა მცირე ნაგლეჯი, რომელზედაც სწერია:

ით ვეღარ გ.

ყუეს შენება: დაიწყეს სიმავ

წყუიტეს: წაართვეს გურიელსა და თვი...

მაშინ ჰპატრონობდა ბაგრატ იმერეთს და ეპყ.

.

.

.

.

.

გურიელი და გურიულნი იქ დახუდენ: ვინაითგან

**) აქედგან სხვა ხელით და მელნით.

სხვანიცა მივიდეს, და დაეგნეს ნაზარ ალიხანს: ხოლო
ჟამსა ამას დიდად მძლავრობდეს ლეკნი კახეთს და მტერობდეს
ურციცხეთსა ავაზაკობითა და პარვითა: ამისთვისცა განი-
ლაშქრეს მათზედა კახთა: და მისცა ქალბალიხანცა ნება: და
შეკრბა სრულიად მკუიდრნი კახეთისანი: და შეუხდეს ქარსა:
ხოლო ლეკნიცა: განეწყუნეს სიმაგრეთაშინა: და დიდად:
იზღვივნეს კახნი: ლეკთა მიერ: მოისრნეს მრავალნი თავადნი
აზნაურნი: და უფროსად გლეხნი: მოსწყუიდნეს პირითა მახვილი-
სათა: და იოტნეს იგინი და იავარ ყუეს ხვასტანგი და:
ქონებანი მათნი: და ესრეთ ოტებულნი წარმოვიდეს: მაშინ
ნაზარალიხან განაზრახა ქალბალიხანს: და წარგზავნეს: წინაშე
ყვენისა: მუხრანის ბატონი პაპუა: ქსნის ერის თავი დავით:
და სარდალი თამაზ: ძისა თვისისა მამუკათურთ: ხოლო ოდეს
შთავიდეს ისპანს: პაპუა მუხრანის ბატონი: და თამაზ სა-
რდალი: და ქსნის ერისთავი ჰეროპილნი წარგზავნეს ქირ-
მანს: ხოლო ქაიხოსროს ძმის წულსა მეფისასა არა
კეთილად შემწყნარებელმან ნაზარალიხან: მიუღო და-
ბანი და მამულნი რომელნიც ეპყრა მას: და ამისთვის
აღარ დაიმდაბლა თავი: და წარვიდა წინაშე ყვენისა: რამეთუ
თანაშემწე აქვნდა: ქალბალიხან: და მემანდრითა: და პატი-
ვითა წარგზავნა იგი: და ვითარცა შთავიდა ისპანს
ქაიხოსრო: განიხარა ყვენმან: და: პატივსცა მამასაცა მისსა
და თვით მასცა: ხოლო ერეუნის ხანი: და ქალბალიხან მო-
შურნე იყვნეს ურთიერთას: და ამისთვის განიზრახა ერეუნის
ხანმა და მისწერა წიგნი მეფესა გიორგის: რათა პირობითა
და თავდებობითა მისითა დაეგოს იგი ყვენსა: რამეთუ ეტ-
ყოდა ვითარმედ არარა ბოროტი გიქმნიესო სპათა მისთა
ყაზილბაშთაზედა: ამისთვისცა მე ვიყო თავს მდებნი შენი:
რათა არა გეყოს შენ ზღვევა: არამედ უფროსად სარ-
გებელი და წყალობა და მრავალწილად კეთილის ყოფა ყე-
ენის მიერ: კვალად ამასვე პირობასა აღუთქმიდა და დი-
დად წადიერებით ვზრახებოდა მეფესა ქალბალიხან და

იღუწიდა პირითა მისითა დაგებასა ყვენისასა: არამედ არა ინება მეფემან მისმიერ: არამედ მიერჲდა: ერუენის ხანსა და იქმნა მეგობარ მისსა: ხოლო ერეენის ხანმა აუწყა ესე ყვენსა და განიხარა სიხარულითა დიდითა შაპსულთან უსეინ ყვენმა და გებად მეფისა გიორგისა: და მისცა ერეუენის ხანსა წყალობად თოფანგჩილასობა: რომელარს ყოვლის მეთოფისა ბატონობა და უფროსობა: და წაიყუანეს კარსა ზედა ყვენისასა: მაშინ მეფემან გიორგიმ: წარავლინა ზურაბ ზურაბიშვილი ყვენთანა და მივიდა თოფანგჩილასთანა: და ვითარცა შთავიდა ისპაანს: განიხარეს თვით მან ყვენმა და ყოველთავე დიდებულთა მისთა: შთასლვა მეფის გიორგისა: და მსწრაფლ აღუსრულეს ყოველივე სათხოველი მეფესა: და მოსწერეს რაყმები და წყალობა: და წარმოგზავნეს მალე მსრბოლი: და მოვიდა იმერეთს: სახლსაშინა წერეთლისასა საჩხერეს: და ერეუენის ნაიბი და სხვანიცა დიდებულნი ყვენის ბძანებითა წარმოგზავნეს: რათა მრავლითა დიდებითა და პატივითა ხელმწიფურად ხელისა წარმართებითა მსახურ ექმნენ მეფესა: და: მიაართმიდენ შემსგავსებულსა ულუფითა ჭსანოვაგეთა განწესებითა: ჭ განემზადა წარსვლად: მაშინ იყო ვინმე: იმერეთთ ბატონის ბაგრატის ნაბიჭვარი: და მას მიერთნეს რომელნიმე თავადნი იმერეთანი: და აუწყეს: ხვანთქრის ვეზირ აზამსა: და ქრთამითა მოიპაღლეს იგი და: მისცეს ბატონობა და შთამოიყუანეს იგი და გააბატონეს: რამეთუ იყო ესე კაცი შეუგვარი და უღირსი ბატონობისა: ხოლო არჩი*) მეფე გარდააგდეს: და მისცა აბაშიძემ გიორგიმ ცოლად ასული თვისი ცოლყოფილი ალექსანდრესი: და წარვიდა არჩილ მეფე ზრამაგას: ამასზედა მოუიდა მეფესა გიორგის: მემანდარი ყვენისა: და გარდავლო მთა: და მივიდა აღს: მაშინ დაუტეუა ქართლს სულაიმან ძმა თვისი: ცოლშვილითა: და კათალიკოზი ნიკოლოზ რამეთუ ჟამსა ამასშინა გარდაცვალებუ-

*) უნდა იყოს არჩილ.

ლიყო ამილახორი გივი: კაცი: პატროსანი ყოველითურთ იმე-
რეთს: ღმე მისი ანდუყაფარ და ესენი ყეენის ბრძანებითა დააყე-
ნეს ქართლს: და წარიყ-უანა თანა: ისპანს არაგვის ერისთავი:
გიორგი და წარვიდა მეფე და: მოართვეს ყიზილბაშათა არ-
მალანი მრავალი: და დიდისა დიდებითა შიავიდა ისპანს...

ტექსტის გადაწერის შემდეგ ხან აშიაზედ და ხან სტრი-
ქონებ შუა მეფეების ცხოვრების დასაწყისად წითელის მელ-
ნით მიწერილია:

გიორგი	ღჳ		
ბაგრატ	ღტ		
ცხოვრება მეფე-გიორგისა		ღთ	
მეფე დავით		ღ	ჩტნ
მეფე ალექსანდრე		ღა	ჩტნჳ
მეფე გიორგი		ღბ	ჩტყგ
მეფე ალექსანდრე		ღგ	ჩუიბ
მეფე ვახტანგ		ღდ	ჩუიო
გიორგი		ღე	ჩუმე
ბაგრატ		ღვ	ჩუნე
კოსტანტინე		ღზ	ჩუჲა
ალექსანდრე		ღც	ჩუჲტ
კოსტანტინე		ღთ	ჩუქბ
მეფე დავით		ჰ	
მეფე გიორგი		ჰჳ	ჩუჰზ

სტამბაში ზოგიერთ გადაშენებულ ასოების უქონლობისა-
გამო ტექსტში ვერ ვინმარეთ იგინი.

თ ვ ი თ ო ნ ვ ე ბ ვ ი წ ვ ე ვ ე ნ ე!

„ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა
შეიქმს ხმელსა ნელლად“ (შოთა).

ძართალის სამართლით ჩვენის გამოცემის გაჩხრეკისა და თუნდ ქარცეცხლში გატარების უფლება ყველას აქვს, — აქ ჩვენ არათუ საწინააღმდეგო, მადლობის მეტი არა გვეთქმის-რა, ხოლო როდესაც ჩვენ მიერ დიდის რუდუნებით შესრულებულ საქმეს ეპყრობიან უსამართლოდ, პირად ჟინის მოსაკლავად თუ, ვინ იცის, რა მიზეზითა და მოსაზრებით ვერ ხედვენ იმას, რაც ჩვენს შრომაში არის, ხედვენ მას, რაც მასში არ არის და არც უნდა იყოს, აქ კი იძულებული ვხდებით სათანადო პასუხი მივაგებოთ არამკითხე მოაპბეთ, მით უმეტეს რომ მათი გამოსვლა, მერე ისიც გავრცელებულს გაზეთში, დახმარების მაგიერ აუარებელ ზარალს აყენებს ჩვენს უანგარო გამოცემას...

ა. ჩვენი „ქართ. გრამატიკა“ და ბ-ნ აბულაძის სწორმეტყველება. ი. აბულაძის ბიბლიოგრაფიული წერილი „ქართული გრამატიკა მ. ჯანაშვილისა“ რომ დაიბეჭდა „ისარში“ (№-ები 5, 6, 8, 10, 11), ერთმა სახელოვანმა ქართველმა მკითხა: „ვინ არის ეგ აბულაძე, რომელიც შენს წიგნზე სწავლობს დალაქობას“. სწორეთ ზედგამოჭრილი დახასიათებაა. მართლაცა-და მკითხველმა არ იცის, სად იწყება და თავდება ბიბლიოგრაფია და სად თვით ავტორის მეცნიერება. ჩამოაგდებს რა ლაპარაკს ვითომდა ჩვენ მიერ „შე-

ქმნილ თერმინებზე, გააბამს კრიაშვილისებურ წილადობილას ქართულ ბრუნვების შესახებ და „დაამტკიცებს“, რომ ბრუნვათა რიცხვი შეიძლება არაა, რვა („ისარი“, № 6, გვ. 4, სვეტი 2), მაგრამ არც რვა, არამედ სრული ცხრა და მათგან მეექვსე წრის განყოფილებით („ისარი“, № 8, გვ. 4, სვ. 1), აღძრავს რა კითხვას შესახებ ვითომდა ჩვენ მიერ ანც ეწიით სიტყვით არ მოხსენებულ მამართლუების მაჩვენებელ ნაწილაკებისა, კვლავ გააბამს დაუსრულებელ და მოუნელებელ მოთქმას იმის შესახებ, რომ პროფ. მარტს არ სცოდნია, რა არის მიმართულების მაჩვენებელი ნაწილაკი და რა „პრედლოგი“ (№ 10, გვ. 4, სვ. 2), ხოლო ამ მიმართულების მაჩვენებელ ნაწილაკების მნიშვნელობა ისეთი ძრიელი ყოფილა თურმე, რომ ცალკედაც იხმარება (აბა ამას კოლუმბიც ხომ ვერ აღმოაჩენდა!) და, თურმე, მხოლოდ აბულადის მიერ „მოყვანილ მაგალითებს დაურწმუნებია იგივე მარტი (დახეთ ერთი და!) თავის შეცთომაში“, რაიც აღუნიშნავს თავისს შრომაში „Тексты и разыск. по армяно-груз. филологии, вып. IV, გვ. 64—65-ზე („ისარი“ № 10, გვ. 4, სვ. 1) და არათუ აღუნიშნავს (თუმცა ჩვენ ხსენებულ კაბადონებზე ვერსად ვნახეთ აბულადის ხსენება!), არამედ თურმე იმავე მარტს თავისი შრომის იგივე კაბადონები „დაუსუქებია ჩვენი (=ი. აბულადის) კომენტარიებით. კარგი საქციელია!...“ („მოგზ., 1902, № VI *), გვ. 397).

როგორ მოგწონთ? სად ჩვენი გრამტიკა, სად პროფ. მარტის მიერ აბულადის ნასიბრძნის თითქმის მითვისება და მით თავის საკუთარ ტექსტების დასუქება! განა ესეთი ბიბლიოგრაფიის წერაც გაგონილა, განა ეს „კარგი საქციელია“!.. მაგრამ ესამც წაუღია ჩაილულის წყალს! ჩვენ თვით ავტორის ნასიბრძნი განვიხილოთ.

*) „მოგზაურის“ ამ №-ზე გვითითებს თვით ი. აბულადი.

ბრუნება. „ჯანაშვილს შეაქვს შესწორება იმ თერმინოლოგიაში, რომელიც ბ-ნ ხუნდაძის მიღებული ან შექმნილია (?).. განვიხილოთ, თუ რამდენად მოხერხებულია ჯანაშვილის შექმნილი (?) თერმინები.... სახელობითი მეორე, შემოქმედებითი, ზმნისზედითი („ისარი“, № 6).

წარმოიდგინეთ, მკითხველო, არც ერთი ამ თერმინთაგანი ჩვენ მიერ „შექმნილი“ თუ შეთხზული არ არის

სახელობითი მეორე-წინანდელი მოთხრობითი ბრუნვა. ბ-ნი აბულაძე გვამცნევს რა, რომ „ახალის თერმინის შემდგენელმა უნდა შეუფარდოსო იგი ხმარებულ ფორმას“, განაგრძობს: „ბრუნვა მან-ის დაბოლოებით ყოველთვის (???) დამოკიდებულია მოქმედების (?) გვარის ზმნისაგან წარმოებული ნაშეა *) სრულსა და შეთხზის *) პირობისა და ბრძანების კილოებში“ („ისარი“, № 6, გვ. 3, სვ. 5).

ნუ თუ ამას აბულაძეს გარდა კიდევ იტყვის ქართულენის რომელიმე მასწავლებელი?

აი, მაგალ., ჩვენ ვამბობთ „ალლაჰმან უწყის“, „ღმერთმან იცის“; ნუ თუ ეს უწყის, იცის ნამყო სრულია, ან მყოფადი და არა აწმყო?

რწყილმა ისკუბა. მეცნიერმა მოისვენა. მონადირემ ბევრი იარა. ნუთუ ისკუბა, მოისვენა, იარა მოქმედების გვარის ზმნებია, რომ ითხოვენ მან-ით დაბოლოებულ ბრუნვას?

მამა დადის, მამამ იარა, მამა იარების
ყმაწვილი რბის, რბოდა, ირბენს, ყმაწვილმა ირბინა
ძმა იცინის, იცინოდა, ძმამ იცინა, ძმის ეცინა
კალია ხტის, კალიამ იხტუნა, კალიას ეხტუნა
მამამან იცის, იცოდა, იცოდეს
მამამან ჭამის, ჭამოს, კაფის, სჭამა, ჭყაფა
მამა სჭამს, სჭამდა, ამბობდა, გვითხრობდა
მამას უჭამია, ეჭამა, ეკაფა, ეთქვა, ეამბნა, უთქვამს..

*) ქვეგახაზულობა ჩვენია.

განა ყველა ეს იოტის ოდენად მაინც უახლოვდება აბულაძის ნათქვამს. „მოთხრობით“ ბრუნვის შესახებ? განა აქ მარტო „მოქმედების გვარის ზმნის სამე“ და შეფუთვი მოითხოვს ბრუნვას მან-ით? და ან რომელია აქ „მოთხრობითი“ ბრუნვა—მამამ, მამას იუ მამა?

გრძლად ვერ გავაბამთ ლაპარაკს შესახებ იმისა, თუ „მოთხრობით“ ბრუნვას რისთვის ვუწოდებთ სახელობითი მუ-ჟრე, შევნიშნავთ კი, რომ კაკ-ელისენსა და ზოგიერთგან სხვაგან სიტყვები, რომლებიც ქართულში ინიტ ბოლოვ-დებიან, უინოდ იხმარებიან *): კაც, ღმერთ, თავ, თოლ და სხ. ძველს მწერლობასა და საზოგადო ხალ ხურ ენაშიაც შეხვდებით ამას, მაგალ., სახელებში თამარ, ტარიელ, არჩილ, აგრეთვე გამოთქმაშიაც, მაგალ., „ესხნეს ძეგბ და ასულეგბ მრავლად“. მაშასადამე გვაქვს:

სახ. 1: და (ი), ხე (ი), რკო.(ი), ყრუ (ი), კაც (ი)

სახ. 2: და-მან ხე-მან რკო-მან ყრუ-მან კაც-მან
იკანკლედება მხოლოდ ნაცვალსახელი ი==ა.

ზმნისზედითი (წინანდელი განვითარებითი) ბრუნვა,
პეტრე ინიშნება მახკლედ
ღმერთნი ისხდნენ ღმერთად
სოფელი ჩაღად უჩნს, ცა ქუდად არ ყოფნის.

რაა აქ განვითარებითი, გინდ ვნებითი? არაფერი. ზმნის-ზედითი კი ჩვენ ვარჩიეთ მისთვის, რომ მისი დაბოლოება და აგრეთვე ქართულ-მეგრულ ზმნისზედებისა და სუბინუმისაც ერთნაირია—ად=ოთ, ა=ო, და, ამას გარდა, ეს თერმინი (ზმნისზედითი) შეიგუებს ყოველგვარ მოქმედებას—ვნებითს, განვითარებითს, გარდაქცევითს და სხვა. ამ ბრუნვას ასრევე

*) თითოაოროლა თუ ინიტაც, მაგრამ ისინიც უპიოდ ვერ თავ-სდებიან, მაგალ., ბურანი (ბორანი. საქმ.), ტრი (გრძელ კუდიანი ცხვარი).

უწოდებს თ. ჟორდანიაც, ორ დაწუნებულ ბრუნვის სახე-
ლებიც, როგორც ზევითაც ვთქვით, ჩვენი მოგონილი
არ არის, და ამიტომ ვკვირობთ, რაღად არწმუნებს საზო-
გადოებას ბ-ნი აბულაძე, რომ, ვითომ, ჩვენ შეგვექმნას რა-
ღაცა ახალი თერმინოლოგია ქართულ ბრუნვებისთვის!

ზედშესრულები (=ზედსართავები). „ჯანაშვილს არ
მოსწონს ბ-ნ ს. ხუნდაძის ამგვარი კანკლედობა და ამიტომ
მოჰყავს თვისების სახელის მძლავრი (!) ბრუნვები უ-ინოდ,
რაც, ჩვენის აზრით, შეცდომაა“. შემდეგ ამისა ჩვენ შესას-
წავლებლად ბ-ნ აბულაძეს მოჰყავს თავით თვისით მოგონი-
ლი ესრეთი კანკლედობა:

1) სახელ.	წითელი პერანგი
2) თვითმოქ.	წითელმა პერანგმა
3) საკუთ.	წითელი პერანგის
4) მიცემ.	წითელ პერანგს
5) სურვ. შემავ.	წითელ პერანგს
6) დამატ. 1	წითელ პერანგს
	2) წითელი პერანგი
7) მიმართ.	წითელ პერანგად
8) მოქმ.	წითელ პერანგით
9) წოდებ.	წითელო პერანგო

არ ვიცით, რისთვის და ვისთვის გამოსადეგია ეს abra-
cadabra, რომელი მასწავლებელი იკისრებს და თავის მოწა-
ფეებს შეასწავლის ამისთანა კანკლედობას! ყველამ,
გარდა აბულაძისა, იცის, რომ ზედსართი (ზედშესრუ-
ლი) იკანკლედება ან საეხებით, ან შემოკლებით, ხოლო
ქართულ ენის კილოებში კი-მარტო შემოკლებით. შეადარე:

(შემოკლ.)

(ვრცლად)

ს. წითელი პერანგი.	წითელი პერანგი
ს. 2 წითელ პერანგმა	წითელმა (ნ) პერანგმა (ნ)
ნაფ. წითელ პერანგის	წით (ე) ლის პერანგის (ა)

მიც. წითელ პერანგს	წითელს (ა) პერანგს (ა)
შემ. წითელ პერანგით	წით (ე) ლით (ა) პერანგით (ა)
ზმნზ. წითელ პერანგად	წით (ე) ლად პერანგად
წოდ. წითელო პერანგო	წითელო პერანგო.

ასრეა ქართულის ენის კანონით და ასრეც აღვნიშნეთ მაგალითები ჩვენს გრამატიკაში (გვ. 30), საცა, როგორც ფიციულობს აბულაძე, ვითომ არ იყოს მოყვანილი რალაც „მძლავრი ბრუნვები“. იქ (ჩვენის გრამატიკის გვ. 30), სხვა-თა შორის, სწერია:

სახ. 1	კეთილი კაცი	კეთილი კაცი
სახ. 2	კეთილ კაცმა	კეთილმან კაცმან
ნათეს.	„ კაცის	კეთილისა კაცის
მიც.	„ კაცს	კეთილსა კაცსა
შემოქ.	„ კაცით	კეთილითა კაცითა
ზმნზ.	„ კაცად	კეთილად კაცად
წოდ.	„ კაცო	კეთილო კაცო.

მხოლოდ ეს ორი ფორმა (შემოკლებული და ვრცელი) მიგვაჩნია სწორ ქართულად, ზოლო აბულაძისებური კი უსწოროდ, ვინაიფან ქართულის კანონები მოითხოვს ან შევამოკლოთ ზედსართი და ან სრულად დავებრუნოთ სახელარსებითთან ერთად. ვამბობთ, მაგალ., „წითელმა პერანგიანმა კაცმა“ „წითელ პერანგიან კაცმა“; „ბერო კაცო“-სთან ერთად გაიგონებთ აგრეთვე ფორმას „ბერ კაცო“, „ბერ კაც“, ვინაიფან მეგრულსა, სვანურსა და ზოგიერთგან სხვაგან წოდებით ბრუნვის ფუნქციას ასრულებს სახელობითი 1-ლი. ვურთავ აქვე ინგილოურ კანკლედობას:

ს. 1:	ლამაზ ცხენ	ლამაზ ცხენ-ებ
ს. 2:	„ ცხენ-მა	„ ცხენ-ებ-მა
ნათ.	„ ცხენ-ი (ს)	„ ცხენ-ებ-ი (ს)
მიც.	„ ცხენ-ს	„ ცხენ-ებს
შემ.	„ ცხენ-ით	„ ცხენ-ებ-ით

ზმნზ.	„ ცხენ-ად	„	ცხენ-ებ-ად
წ.	„ ცხენ ო	„	ცხენ-ებ-ო

ამ გვარადგვა მეგრულშიაც, აგრეთვე ქართულში, როდესაც იკანკლედება მიჩემებითი ზედსართი სახელარსებითთან ერთად:

(მეგრ.)

ს. 1	ქითა ცხენი	მამის შვილი
ს. 2	„ ცხენქ	„ შვილმა
ნ.	„ ცხენიში	„ შვილს
მ.	„ ცხენს	„ შვილის
შემ.	„ ცხენით	„ შვილით
ზმნზ.	„ ცხენო	„ შვილად
წ.	„ ცხენი	„ შვილო

ქითა ცხენიშოთ==წითელ ცხენისთვის (==წ. ცხენისად).

თვით ძველს მწერლობაშიაც, როგორც საინგილოში, ახშირად ისპობა, მაგალ., „წარმოვედ დასასრულსა მისკლდისსა, სადა ძუეჯ ქალაქი ყოფილიყო“ (შატბ. კრებ., გვ. 25).

ზმნები. თუმცა „ჯანაშვილს შვენიერად აულია ზმნების აღლო,.. მაგრამ მასაც ბევრი რამ არსებითი აკლია; მაგალ.. ჯანაშვილს არა აქვს არც ერთი (?) სიტყვა მიმართულების მაჩვენებელი (მაჩვენებელი!) ნაწილაკების შესახებ (ბ-ნ ხუნდაძის, ჯერჯერობით ერთად-ერთ ქართველი (ქართველი!) გრამატიკოსის თავსჯათები*), რომლებზედაც დამოკიდებულია ყოველი ზმანის (?) აზრი და მნიშვნელობა. ამგვარია, მაგალ., მიმართულების მაჩვენებელი ნაწილაკები ა, შე, მო, მი, გა, გამო და სხ.“ („ისარი“, № 10, გვ. 4, სვ. 1).

ეს მტკნარი სიცრუეა. პირიქით, ჩვენს გრამატიკაში ამ საგნის შესახებ იმდენი ლაპარაკია, რომ მის ბეჭდვის დროს.

*) ქვეგახაზულობა ჩვენია.

კიდევ ვფიქრობდით, გაგვიწყრებიან, რომ ამ თავსართებს ამდენს ადგილს ვუთმობთ ჩვენს წიგნშიო. გადაშალეთ, მაგალ., ჩვენის გრამატიკის მე 68 გვ. და აქ წაიკითხავთ: „§ 44. ზმნის თავსართება. ა) მარტივნი: ა (ლ), გა, წა (რ), შე (=შა), მო (=მა), მი, და, ჩა (=შთა), წა (=წე) და სხ. ბ) რთულნი: ა (ლ) მო, გაო, ჩამო, შემო, მიმო... (ჩამოთვლილია ბევრი კიდევ სხვა და მერე შესივნა. თავსართები გვიჩვენებენ მიმართულებას: ურთიერთის საწინააღმდეგო მიმართულების მაჩვენებელია: აღ—ჩაღ, მი—მო, გა—შე, გადა—გაღმო, აღმო—ჩამო...“ (ჩამოთვლილია მრ. სხვაც და მერე მოყვანილია ქართულ-მეგრულ-სვანურიდამ მაგალითები მიმართულების მაჩვენებელ ყველა თავსართებზე (იხ. ქართ. გრამატიკ. გვ. 68—70 და სხ.).

აბულაძე კი იფიცება არც ერთი სიტყვა არ არისო!

ახლა ვიკითხოთ, ეს სიცრუე რად დასჭირდა ბ-ნ აბულაძეს, რად იტყუილა, რომ, ვითომ, ჩვენ „არც ერთი“ სიტყვა არა გვექონოდას მიმართულების მაჩვენებელ ნაწილაკების ა, შე, მო, მი, გა, გამო და სხ. შესახებ? იმად, რომ ჩამოგდო ლაპარაკი შესახებ ნ. მარრისა, რომელმაც თურმე აბულაძისაგან ისწავლა მნიშვნელობა თავსართისა და „პრედლოდისა“ და არა თუ ისწავლა, არამედ პატამორჩ მისი ნასიბრძნი არ მიითვისა, რადგან მით „დაასუქა“ თვისი ტექსტები!!!

აშკარაა, მარრის ამისთანა „უკადრის საქციელის“ აღსანიშნავად აბულაძე აღარ შედრკა სიმართლის გადაგრების წინაშე, დასწერა საზიზღარი ტყუილი და მით სწორეთ თვითონ ჩაიდინა უკადრისზედ უკადრისი საქციელი!

სა==ლ==ლა==ლუ. ჩვენის გრამატიკის მე § 12-ში ვლპარაკობთ უმთავრეს საწარმოოდ ნიშნების შესახებ. სხვათა შორის, აქ აღვნიშნავთ, რომ ქართული სა უდრის მეგრულს ლ, სვანურს ლა, ლე, და, მოგვყავს-რა მრავალი მაგალითი, იქვე დართულ შენიშვნაში ვამბობთ, რომ ქართულშიაც შეი-

ნიშნებაო ჯა, ჯე, მაგალ., ს ხელებში ლა-წულაანთ-კარი (დუშეთ- მაზრაში) და სხ. ამის გამო აბულადე ოხუნჯობს: „ჯანაშვილის თეორიით გამოდის, რომ იმერეთში ხმარებული „ლემენცი“ თანამედ შეგვიძლია მივიღოთ, «სემენცად», ლიკორწმინდა სიკორწმინდად და სხ.“

არ ვიცით, რისთვის დასჭირდა აბულადეს ეს ოხუნჯობა? ნუთუ გულუბრყვილო მკითხველის წინაშე ქარბუქის დასაყენებლად? ხსენებულს წ-ში მე, როგორც ვთქვი, ვლაპარაკობ „უმთავრეს საწარმოვო ნიშნების“ შესახებ და ამგვარებს მხოლოდ ვადარებ და ვატოლებ. ქართულში რომ არის გეოგრაფიული სახელები საციცაახო, სამაჩაბლო, საქაფ-თვეჯო და სხ., სამეგრელოსა და სვანეთში ამ სა-ს მნიშველობით, სა-ს გარდა, გვხდება აგრეთვე ო, ლა, ლე (ლე-გერსამე=საგერსამიო, ლე-ხაინდრაგო=სახაინდრაო და მრ. სხ.). სენაკის მაზრაში არის სოფელი საწულესკირო (=საწულესკირო), ხოლო დუშეთის მაზრაში—ლაწულაანთკარი (=ლა—წულაანთ-კარი; აქ ეს ჯა მე მიმაჩნია იმავე სა=ო=ჯე=ჯა*)—დ. მხოლოდ მეტიჩარას, და არა ფილოლოგიაში გაწაფულს, შეუძლიან აქედგან გამოიყვანოს ისეთი ახირებული შედარება, ვით ლემენცი—სემენცი—ნემენცი, ნიკორწმინდა—ლიკორწმინდა—სიკორწმინდა! აქ, ბატონო, ხმათა ცვალეზაზე ლაპარაკი, იქ—საწარმოვო ნიშნებზე. ხმათა ცვალეზაზე ხომ ჩვენ ცალკე ვლაპარაკობთ და, როგორც გრამატიკის წინასიტყვაობაშიაც შევნიშნავთ, მორფოლოგიური მასალა ცალკედაც გვაქვს ვრცლად შემუშავებული და შედგენილი და იქიდგან უფრო ცხადად სჩანს, რომ ს==რ==ლ სძალი—რძალი; სძე—რძე=სვან ლჯე.

უფი, ეფი. იმავე უმთავრეს საწარმოვო ნიშნებში, სხვათა შორის, ჩვენ მოვაქციეთ (გვ. 13 და 25-28) სადაჯარბის

*) სხვა დროს ჩვენ გვექნება ლაპარაკი ამ საწარმოვო ნაწილაკების ბარ ნაწილაკებზე ბ, ნმ, ლმ. აბანო=სა—ბან—ელი=ო—ბონ—ალი (ბანვა—მეგრ. ბონუა); ნესტო, ნესტენი—სვან. სტურ არ).

მაჩვენებელი ნიშნები უღი, ქღა—გურული, გორელი, სამთავნელი, ბოლნელი, ხრამული, თბილელი და მრ. სხ., და თვისების მაჩვენებელი უღი, ური—ყმა-ყმური, თუშური; გველური, ჩემებური, მამეული, მონური და მრ. სხ. მიუხედავად ყველა ამისა, აქაც ოხუნჯობის გუნებაზე მოდის ბ-ნი აბულაძე და განაგრძობს: ავტორის აზრით, უღი, ელი გვიჩვენებს სადაურობას, მაშინ როდესაც აქ არის სუფიქსი ურ=ულ, ელ=ერ, რომელიც ეხმარება ქართულ ენას უთვალავ არსისა (?) და თვისების სახელთა წარმოებაში“. მოჰყავს მაგალითებიც: მხარი—მხარული (სადაურია „მხარული“?), ბაკაყი—ბაკაყური. მაშასადამეო, დასძენს აბულაძე, „სუფიქსი ურ სრულყოფითაც არ აღნიშნავს სადაურობას.“

როგორც ხედავთ, აქაც ქარის წისკვილებს ებრძვის ჩვენი მოკამათე, ვინაიდან ჩვენს წიგნში უღი-ური-ელის შემწვობით სადაურობაც არის აღნიშნული და თვისებაც და მის „მხარულ“—ბაკაყურ“-ზე კეთილზმოდანი მაგალითებიც მოყვანილია, ასეთი: გველური, მელური, ღორული, კაცური, გორგასლური, დავითური, ჩემებური, მისებური და მრ. სხ. (გვ. 26). არა აბულაძეს შეჰფერის გვასწავლოს ჩვენ მნიშვნელობა ური, ელი, არი, რი, ლი, არე, რე, რ, ლ-სი, ვინაიდან მათ შესახებ ბერჯელ გვიწერია, და ჩვენი ბრალი არ არის, რომ ბ-ნი აბულაძე ასე წინდაუხედავად და საქმის ვითარების გაუგებრად ლაპარაკობს ამისთანა საგნებზე.

მომტანებელი. მთელს თავისს დაუსრულებელს წილადობილაში ჩვენმა კრიტიკოსმა გამონახა მხოლოდ ორიოდე შეცთომა და, მათ შორის, მომტანებელი მომტანელისა და მომტანის მაგიერ, და რომ მეტი რიხი მისცეს თავის გამარჯვებას, ამ უკანასკნელს ორს №-ში იმეორებს (№ 10, გვ. 3, სვ. 5 და № 11, გვ. 4).

ჩვენს წიგნში ბევრია კიდევ სხვა შეცდომებიც. სინტაქსი, პერიოდი და ლექსთაწყობა ისე ვერ დაიბეჭდა, როგორც საჭირო იყო. ვინც იცის დღევანდელი სტამბის საქმე, იმას სრუ-

ლიდაც არ გაუკვირდება, ხშირად რა შეუნდობელ შეცდომებით იბეჭდება გაზეთები და წიგნები. ჩვენის გრამატიკის 146 გვერდზე ორ სტრიქონ შუა ჩაჩხირულია სხვა, რომლის ბოლო ნახევარი ეკუთვნის პირველს სტრიქონს, თავი კი — მეორეს. ვიმეორებთ, აქა-იქ კიდევ არის სხვა შეცდომებიც, რაიც შეეხება მომტანებელს, იგი ჩვენ გვეწერა მომტანელად, და ასრეც უნდა გასწორდეს, მაგრამ არც მომტანებელი მოგვეჩვენება შეუნდობელ შეცდომად, თუ ვიცით, რომ არის ზმნა მოტანება, რომლისაგან ძველს მწერლობაში და ხალხურ ენაშიაც აქა-იქ, მეტადრე იმერეთში*) გვხდება მოიტანენ-ის მაგიერ მოიტანავენ, მოიყვანენის მაგიერ მოიყვანებენ. მე დამარწმუნეს, რომ იმერეთში ხანდახან იხმარებოდა ფორმები მომყვანებელი, მომტანებელი (=მომტანი).

ბ. მრუდმეტყველება სალიტერატუროდ ვერ გამოდგება. ჩვენს მოკამათეს აბულაძეს წამსა და უწუშს პირზე აკერია „სალიტ. ქართული“ და ჩვენ გასამტყუნებლად მას იმოწმებს. მართალია, ამ წიგნში ბევრი ძვირფასი რამ არის, მაგრამ, სამწუხაროდ, უნდილი მასალაც ცოტა არ არის, ვინაითგან იგი დამყარებულია რაღაც მოუნელებელ და უცნაურ კეთილზმოვანებაზე, ვიდრე თვით ენაში არსებულ კანონებზე; ორიოდვე მაგალითი:

ასო §. „§-ს ხმარება, განსაკუთრებით ზმნებში სრულიად უსაფუძვლოა: არც აზრისთვის არის საჭირო და არც კეთილზმოვანებისთვის“.

პირიქით, ქართული § და მისგვარი ასოები სხვა ენებში უკეთილზმოვანეს ასოებად ითვლებიან. ეს ერთი, მეორეც, ქართ. ენის ბუნება მოითხოვს მას ზმნებში, როგორც მესამე პირის მაჩვენებელ ნაცვალსახელს. შეადარე:

მ-ყავ	=სვან	მა-ყა
გ-ყავ		ჯა-ყა

*) ა. ზუნდაძის „სალიტერატურო ქართული“, გვ. 83.

ჰ-ყავ *)

ხა-ყა.

ჰ-ყავთ

ხა-ყა-ხ

მართალია, ხანდახან ხალხური ენა გამოსტოვებს ხოლმე ჰ—ს, მაგრამ—არა კეთილზმოვანებისთვის. მო-მ-ყავს, მო-გ-ყავს, მო-ჰ-ყავს, ხოლო მოყავს არც კეთილზმოვანია და არც კანონიერი.

ასო ს-ც საჭიროა არა მარტო კეთილზმოვანებისთვის (გვ. 51), არამედ როგორც აუცილებელი მოთხოვნილება ქართ. ენის კანონიერებისა. ს მესამე პირის ნაცვალსახელია. უდამატებო ფორმებში ს-ს ადგილი არა აქვს, მაგრამ ურთიერთობრივსა და დამატებიანში კი—უსათუოდ. უდამატებოდ—ვტირი, ვჰამ, ვჰრი ვძოვ, ვთხოვ, დამატებით—ესტირი, ესჰამ, ესჰრი, ესძოვ, ესთხოვ, ესწოვ.

ის: მ-წერს, გ-წერს, ს-წერს (=ჰ—წერს **),

გვ-წერს, გ-წერს-თ, ჰ—წერს-თ (=ს—წერს-თ).

ასინი: მ—წერენ, გ—წერენ, ს—წერენ ***), გვ-წერენ...

მას: ვ—ს-წერ, ს—წერ, ს—წერ-ს, ვ—ს-წერთ...

ერთის მხრით ის:	მეორეს მხრით მას
მ-ჰამს	ვ-ს-ჰამ
გ-ჰამს	ს-ჰამ
ჰ-ჰამს (მას იგი)	ს-ჰამს
გვ-ჰამს	ვ-ს-ჰამთ

ვიმეორებთ, ასრე „კეთთება“. ეს აუცილებელის კანონის ძალით და კეთილზმოვანება ამ კანონს, მერწმუნეთ, არ „უხთება“.

*) ჰ არის დასაწყისი ხმა მესამე პირის მჩვენებელ ნაცვალსახელისა მჰ—სვან. მჰჰ—ინგ. ჰმჰ—ჰმ—ჰ—სვან. ხ.—ჰ, ს (ს-წერს), ა (ა წერს), ე (ეწერების), უ (უწერს), ი (ი-წერს, ი-წერების).—აქ ეს ჰ, ს, ა, ე, უ, ი მესამე პირის გამომხატველ ნაცვალსახელების (ის, ი, იგი, ეგ, აგი და სხ.) თავდაპირვანდელი მარცვლებია.

**) მას (—ამას) იგი; ინგ ჰემვას=ემვავს, აამას=იმას (წორეულს).

***) მას იგინი.

ე ბ უ რ ი თ უ უ რ ი. „უკეთილბოვანოა ფორმა ყმებური, კაცებური... უმჯობესია უ რ: კაცური, ყმური. ებურ მწოლოდ (?) ნაცვალსახელითგან ნაწარმოებში უნდა: ჩვენებური, თქვენებური, მათებური და სხ.“ (გვ. 26).

გამოდის, რომ არ შეგვიძლიან ვთქვათ ძველებური, არამედ ძველური!

დან თუ დამ. „ფორმა სოფლიდამ არც კეთილბოვანია და არც საფუძელიანი, რადგან ბოლოში მ-ს (თანდებულიდან გან) სიმართლე არ მიუძღვის“ (გვ. 34).

მაგრამ აქ მ განა თანდებულის გან-ის ნაშთია? განა იგი არ არის მიმართულებისავე მაჩვენებელ შო, შა-ს ნატამალი? განა სოფლიდამ (ა) არ უდრის ძველებურს სოფლითამო-ს, ტყიდამ—ტყითა-მო-ს? პირიქით, განა მოწონებული დან (სოფლიდან) არ არის თათრულის დან-ის (ჭერ-დან, ალლაჰ-დან, სუ-დან, ადამ-დან) მიბაძვით დამკვიდრებული დაბოლოება?!

კავშირი რა. „ახალ მწერლობაში ძალიან გაახშირეს კავშირის რა-ს უადგილო ალაგას დასმა, ე. ი. ზმნას შემდეგ. ძველ მწერლობაშიც (!) და ხალხშიც (!) ამ შემთხვევაში კავშირი რა ზმნის წინ (?) დაისმის“.

ახლა ჩავიხედოთ ძველს მწერლობაში და ავტორის მტკიცების წინააღმდეგ წავიკითხოთ: „მივიხედნე-რა მუნით... შევძრწუნდი მე“ (შატბერდ. კრებ. მცათე საუკ., გვ. 15). „რა“ უკანაა თუ წინ?!

ტყლიპი თუ ელენთა. „ამერეთში იხმარება ელენთა, ხან ტყირპი, იმერეთში კი ტყლიპი; ეს უკანასკნელი უფრო კეთილბოვანია (!) და უფროც გავრცელებული—და ეს უნდა დარჩეს სამწერლო ენაში“ (გვ. 185).

ვეჭობთ ტყლიპი უფრო კეთილბოვანი იყოს, ვიდრე ელენთა, მაგრამ კაცია და გუნება, თუ გემოვნება: ნათქვამია de gustibus non disputandum-ო. ელენთა (სვ. ნინირა), ტყირპი (მეგრ. ტყილი, ტყიპი) და ტყლიპი—აქ თუ არ-

ჩვენზე მიღვა საქმე, კეთილხმოვანების მხრივ ჩემთან ერთად ყველანი უპირატესობას მისცემენ ელენთას, მერე ტყილის — ტყისს. ამას გარდა, ტყილის-ს გამოთქმას თანხმოვანება აქვს სხვა თავისებურ მოუხეშავ სიტყვასთანაც...

თევზაობა თუ თევზობა. „ყურდღლაობა, თევზაობა ზ სხ. ამგვარი დაბოლოება არც კანონიერია და არც კეთილხმოვანი, არის მხოლოდ სუფიქსი აბ (ნადირი — ნადრობა, წყერი — წყერობა; და წბნ ა-ნის ჩართვა რაღა მოხელეა... ყურდღლაობა და თევზობა (?) და მზგ. სხ. ვითომ რით მოგვაგონებს ვისიმე ყურდღლათა და თევზად გადაქცევას!? (გვ. 64).

მერე ვისთვის რა საჭიროა, რომ თევზაობა დავამხინჯოთ თევზობად, ხელობა (თევზის ქერა) ხელობად? შოთას „ბურთაობითა“ როგორ გავასწოროთ ბურთობად?

ჩვენ აღარ გამოვეყიდებით ბ-ნ აბულაძის მიერ მოწონებულ „სალიტერატურო ქართულს“, მხოლოდ კი ვიტყვი, რომ არათუ უკანონო, უკეთილხმოვანო, არამედ, ჩვენის აზრით, მავნებელიც არის ხელოვნურად შექმნათ რაღაც ცალკე სალიტერატურო ენა და მით მწერლობა დავაშოროთ მის მასაზრდოებელს ხალხს. ანდა რა კანონიერია თუ კეთილხმოვანი, მაგალ., სიტყვები კეთთება, რომელმე, მომხთარი, წევან (წვანან!), ვიჯდომები (ვიჯდები!), ვიწოლები (ვიწვები!), ვიდგომები (ვიდგები!), დაწვენ (დაწვენენ!), ძინვა, ღვიძვა, დაცხვა, ცივნვა, ქვივნვა, შივნა, შინვა რცხვინვა, რამდენმე, გავან (გვანან!) და მრ. სხ.

ქართული ენა, ღვთით, ერთად ერთია და ეს არის ენა მეთვე საუკუნეშივე უმაღლესად განვითარებული, ეს არის ენა იმ აუარებელ სამწერლო ნაშთებისა, რომელიც დღეს ხელთ გვაქვს, ეს არის ენა ღვთიურ რუსთაველისა და მის მიმყოფ გურამიშვილისა, ბარათაშვილისა, აკაკისა. ზოგი რამ საკილოო განსხვავებაც მოიპოვება, მაგრამ ეს განსხვავება საყოველთაო ქართულ ენობას ვერ გაგვიწევს, ყველა ვალდებულია იცოდეს ეს განსხვავება, მაგრამ რომ თევზაობა შეიცვალოს თევზობით, გვანან გავანით, კეთდება კეთთებით, ვიჯ-

დები ვიჯდომებით, წვანან წევანით, ეს, მერწმუნეთ, არა თუ გააკეთილხმოვანებს ჩვენს ენას, არამედ უფრო დააბნელებს, გაურთულებს მართლწერას, შეჰქმნის ცალკე სამწერლო ენას და მით ამ მწერლობას, ვიმეორებ, დააშორებს მის მასაზრდოებელ უმთავრესს წყაროს — ხალხს. ამიტომაც, კვლავ ვიმეორებთ, ჩვენ ვერ ვხედავთ ვერავითარ საფუძველს, რომ უკვე მიღებული მართლმეტყველება და მართლწერა შეიცვალოს რაღაც საიქო კეთილხმოვანების კარნახით. გრამატიკა და საგრამატიკო სახელმძღვანელოები იწერება თვით ენაში არსებულ მტკიცე კანონების მიხედვით. ყ, კ და მისთანა ხმები უცხოელთა სმენით ფრიად უკეთილხმოვანია, მაგრამ ქართველი მათშიაც ხედავს რაღაც მშობლიურ ჰარმონიას, კეთილხმოვანებას. კველი, კური, კიკლიკო, დაწოლიყო და მავარი ფორმები და სიტყვები არ „უხთება“ და ეხამუხება ქართველის ყურს და არც კანონიერია. ქართულს არა აქვს აგრედ-წოდებული ორთოგრაფიული თავტეხა და ნურც ჩვენ შევქმნით მას.

გ. აზულასის ფილოლოგიური შედარებანი და ვინცდა ზ-ძის ქაქანი ჩვენი მოკამათე გვიკვირებს, მცირეოდენი (!) სპარსულის ცოდნა საკმაოა ქართ. „ამხანაგში“ გამოიცინოთ სპარსულიო. არა გვგონია, რომ ავტორს სურდეს შეგვაშინოს თავის „მცირეოდენ სპარსულის ცოდნით“, ეწადოს თავბრუ დაგვახვიოს, ვით ვიღაცა „ფართოდ განათლებულ“ პაძემ, თავის დიპლომით*). ჩვენს თვალში ფასი აქვს ცოდნას და არა „დიპლომს“. დიპლომი ცოდნის სინონიმი არ არის. უდიპლომო მცოდნელი ქვეყანაზე ბევრია, უცოდნელი დი-

*) რაც ამ სასწავლო წლის დამდეგს მთავრობამ გააუქმებეს ადგილობრივ ენების მასწავლებელთა მდგომარეობა, ზოგიერთ „კუჭის მრწამსით“ დაავადებულებმაც წამოიყვლყველავეს, აიქაელეს ენა და მორთეს ტირილი შესახებ სამშობლო ენის დაქვეითებისა და თანაც გამოჰფინეს თვისი „ჩინებიაობა“, „ცენზიანობა“, „ფართო განათლება“, „სპეციალისტობა“ და სხვა ამგვარი საფრთხობელა-საშიშროებანი „უჩი-

ბლომოსანიც არა ლამპრით საძებნარია. გორკები, ბარათა-
შვილები, გურამიშვილები უდიპლომოდაც გააკედემიკოსე-
ბულან, ხოლო რაოდენ არიან სხვა და-სხვა დიპლომოსნები,
რომ „ვერ შემძლებელ არიან ამათთა ხამლთა ტვირთვად“!
რალა თქმა უნდა, იმაზე უკეთესი რა იქნება, რომ ძეცნი-
ერებაზე ილაპარაკოს მეცნიერებაში გაწაფულმა, მაგრამ ეს
იმას არ ნიშნავს, რომ ვისაც დიპლომი არ აქვს, ხმა არ
უნდა ამოიღოსო სხვა-და-სხვა კითხვებზე. სწავლის შეძენა

ნებიან-უცენზინო“ მასწავლებელთა გასათანგავად. აი, ერთ აქაურ რუ-
სულ გაზეთში (№ 13) რასა სწერს ვინცლა პ—აძე: ა) „უმალლეს სას-
წავლებელში ნასწავლთ, საზოგადო ფართო განეთლების მიღებულთ და
სანშობლო ენის საფუძვლიანად მცოდნეთ დაწმევით ადგილობრივ სა-
სწავლებელთა კარები“; ბ) მათ მაგიერ ამ სასწავლებლებში ჩამდგარა
მ. ჯანაშვილი, „რომლის მიერ ქართულ ენის საფუძვლიანად ცოდნა საი-
ტოა,... მით უმეტეს ცოდნა სამშობლო ლიტერატურისა მისს წარ-
სულსა და აწმყოში“ და გ) ამ ჯანაშვილს იმავე სასწავლებლებში ჩაუ-
ყენებია თავისებრ ცოტაცოტათი წერა-კითხვის მცოდნენი, ჩინებიანნი
და უჩინებონი, ვიანიჩრობით მცოდნენი ბრუნვისა და უღლივლებისა,
ინვალიდნი, შრომის ნიჭ-გამოლეულნი, მოწადინენი ყოველის თთვის
20-ს იღონ დადგენილი ჯამაგირი“, უვიცნი, „რომელნიც ცხადად და
ცნობიერად ვერ გადუშლიან თავიანთ მოწაფეთ სამშობლო ენის მთელს
შეწინებებასა და სინარჩარეს“... სატყვით პაძე ყველაფერს ამბობს,
რაც შეიძლება ითქვას კარგს საგნობო (სახულიგანო) თუ საბეზღრო
წერილში და იმდენს იხარჯება, რომ სათანადო მთავრობა მიხვდეს,
თუ რა ბედაურებისთვის დაუხშვია სკოლის კარები და რა ჯავლაგების-
თვის განუხვია, შეისმინოს მისი, ეს უბადრუკნი ჯანაშვილითურთ დაი-
თხოვოს და მათი ადგილები დაურიგოს პაძესა და მისებრ მეცნიერებს!

პაძისთანა კაცებისთვის კუჭის მრწამსს, მხოლოდ ამას, ისე დაუბნევი-
დავთარი, რომ ზედმეტ ლუკმის საშოვრად იგინი იგოწყებენ ყოველგვარ
მართებულობას, ამაყად, ვით სახარების ფარისეველი, წინ იტიმებიან და
თავმომწონედ გაიძახიან: ბიჭებიც ჩვენ ვართ და ქულებიც ჩვენ გვზურ-
ავსო, საცა ჩვენ ვართ, თქვენ აღარ უნდა იყოთო!

ჩვენ კი ვიცით, რომ, სამწუხაროდ, არც იქ ბრწყინავს ყბადადე-
ბული „სამშობლო ენა“, საცა ჩვენ არა ვართ, საცა მასწავლებლობენ
თვით პაძე და ქართულის ენის მისებრ „საფუძვლიანად მცოდნენი“,

ყველგან შეიძლება; ოღონდ იყოს სურვილი, მოწადინებობა. მეცნიერთა კრებაზე სორბონას 1889 წელს ერნესტ რენანმა, — კითხვაზე „შეიძლება მეცნიერული მუშაობა პროვინციაში?“, — განაცხადა: „სამეცნიერო მუშაობის ნახევარი შეიძლება გაკეთდეს პროვინციაში, კაბინეტის მყუდროებაში. ავიღოთ თუნდ შედარებითი ფილოლოგია: ვინც წინდაწინ დახარჯავს ათასიოდე მანათს, გამოიწერს 3—4 სპეციალურ გამოცემას, მას საკმარისად ექნება ყველა უსაჭიროესი სახელმძღვანელო სამუშაოდ. იგივე ითქმის საზოგადო ფილოსოფიურ იდეათა შესახებაც. ძრიელ ბევრი დარგი ცოდნისა შეიძლება შესწავლილ იქმნეს განმარტოებით, თვით შორეულს ადგილებშიაც“... ამ გზით სიარული მიზნის მისაღწევად მძიმეა, მაგრამ ეს სიმძიმე, თუ სრულიად არა, რაოდენათმე მიინც დაუძლეველი არ არის; თქმულა, მხნემან განხეთქოს მთა და გორია. რაღა ჩიჩინი და მტკიცება უნდა, ჩვენ ფიქრადაც არ მოგვდის თავი დავდოთ ფილოლოგობაზე, მაგრამ ის აღლო კი მოგვეზოვება, რომ გადაჭრით ვთქვათ: არათუ „მცირეოდენ სპარსულის“, არამედ სრულ სპარსულის ცოდნაც არა კმარა ქართ. სიტყვასა თუ სიტყვებში სპარსულის

„ფართედ განათლებულნი“, „ჩინებიანი“, არა „ინვალიდნი“, „ბოლოსლოვნი“, „სტაკისოვეტნიკები“, ისეთი ღრმად მცოდნენი „სამშობლო ენის მთელის შეწინებებისა და სინარჩარისა“, რომელთაც რუის-ურბნისის საეკლესიო ძეგლის წერაშიაც კი ელანდებთ მამაკაცის მამაკაცზე დაქორწინების კანონი!

აი, ამათ მოაქვთ თავი თავიანთ ცოდნის სიგელით, თავიანთ ფართო განათლებით და ჩვენ გვიკივიებენ უვიცობას, უმეცრებას.

ფილოსოფოსი სოკრატი მუდამ ამას იძახოდა, რომ „ის ვიცი, რომ არა ვიცი-რაღ“.

ჩვენი სოკრატები კი ყვირიან, მარტო ჩვენ ვართ ანი და ზოე, დანაშთენნი ყველანი ხიდ ქვეშო! ვწუხვართ, რომ 3-ადისთანა ბრძენთ უბრძენებზე ვაცდნთ საზოგადოებას, ვკარგავთ დროს, ქაღალდს, მელანს. რაიც შევება დაწუნებულ მასწავლებლებს, მათში ერთიც არ არის (ჩემს გარდა, რაღა თქმა უნდა), რომელსაც თვით „ფრიად განათლებული“ 3-ადე შეედრებოდეს ჭკუით, ცოდნით, კი მასწავლებლობით.

გამოსაცნობად; ქართ. სიტყვების არსება-დასაბამის გასაგებად საჭიროა ბევრი რამ და უპირველეს ყოვლისა კი დედენის ცოდნა ზედმიწევნით, სამშობლოს წარსულის სისწორით გამსტრობა. ამ მხრივ ჩვენბ შენაძენი დიდი არ არის, სულ მცირეა, მაგრამ ეს მცირეც საკმაოდ მიგვაჩნია ბ-ნ აბულაძის ფილოლოგიურ პაექრობასაც არ დავემალოთ, მით უმეტეს, რომ ეს მისი ფილოლოგიური შედარებანი არ ახალია, ძველია, შაბლონური, სხვებისაგანაც მრავალჯერ გაქოქნილ-გაღეჭილი.

ფანდური. „ნამეტურ საინტერესოა სუფიქსი ურ, რომელიც ხელს გვიწყობს უცხოელ (უცხო, უცხოურ!) სიტყვათა მთელი (მთელის!) გუნდის (სიტყვათა გუნდი!?) გადმოქართულებაში... სპარსული ფანდ—სიმებიანი საკრავი, ურ-ის საშვალეებით სახავს სიტყვას ფანდური“.

ტყუილს მოკლე ფეხები აქვსო!

„ფანდური“ მსოფლიოს ყველა ენაზე, თითქმის, ფანდურ-პანდურ-ფანდორ-ფანდირ-ბანდურ-ბანდორაა და ნუ თუ ეს რალაც „ფანდ“ სპარსეთიდგან ყურქერით მოაბრძანეს ქართველებმა, თავისი ურ მიაკრეს და ეგრე გაისტუმრეს. ჩრდილოეთ-დასავლეთ-სამხრეთ—აღმოსავლეთისკენ და თვით სპარსეთისკენაც, საცა ამავე საკრავს თურმე ფანდური ქვიან და არა ფანდ! იტალიელთ ბანდოლა ათსიმინია; მცირერუსთა ბანდურას ეწოდება აგრეთვე კობზა; ამგვარივეა „ბანდურა—პოლონური“, „ფანდირ“ ოსური; 12-სიმინი ბანდორა მოიგონა ლონდონელ ჯონ-როსმა 1561 წელს.

რას იტყვიოთ? განა ტყუილს მოკლე ფეხები არ აქვს!

დანდური. „დანდ-კბილი და ურ-ის საშვალეებით—დანდური“; ასე იშვა, აბულაძის მტკიცებით, სახელი იმ მხალი-სა, რომელსაც ძველად ჩვენში ერქვა დანდრანუკა=დანდუარი. ვერ ვიბასებ. იქნება ჩანჩური; პანჩური, ბაყაყური და მათებრ ყურდანი თუ ურიანი სიტყვებიც წარმოებულციოს სპარსულ ჩანჩ-პანჩ-ბაყაყ-იღამ, მხოლოდ ამას კი ვიტყვი,

რომ ჩვენი მოკამათის მიერ აღნიშნული დანდ—კბილი ნამდვილ სპარსულ ენის ერთ ძველ ლექსიკონში დანდონ-ად იკითხება და თვით დღევანდელს სახალხო ენაშიაც კბილს ჰქვია დანდონ—დანდან და არა დანდ!

ფარეხი. ჩვენ გვაქვს ერთ და იმავე ფესვიდან წარმოებული ორი სიტყვა—ფარა და ფარეხი. „ფარ“, ჩვენის აზრით, წარმომდგარა ზმნიდამ ფარვა, ეხი ანუ ხა მიგვაჩნია ადგილსამყოფელოს მანიშნებელ ნაწილაკად *): ფარა—ფარეხი, ღვინო—ვენახი (ღ რყევადი ასოა: ვაჭარი—სვან. ღვაჭარ, ვაჟი—ღვაჟ, ღვეა—ხვეს. ღღევა, ტაო-ტაოხი, ჯავა (სოფ.)—ჯავახი). ბ-ნი აბულაძე კი გვეუბნება „ფარაც და ფარეხიც უცხოეთიდან არის ნასესხებიო“. სამწუხაროდ იგი აღარ იუწყება, თუ რომელ ენიდამ ისესხეს **) ან რომელი ისესხეს პირველად, ფარა თუ ფარეხი, თუ ფარა, რაში აფარებდენ, თუ ფარეხი, რათ უნდოდათ! სიტყვით, კვერცხი აღრე გაჩნდა თუ ქათამი!

ამხანაგი. აბულაძე ამბობს „ამხანაგი“ სპარსული ჰამზონეო. გამოდის, რომ ქართველებს თავიანთ სამშობლოში ვერ მოუნახავთ „ამხანაგი“, წასულან მის საძებნელად სპარსეთს, იქ უპოვნიათ რაღაც საიქო ჰამზონე (ასეთი სიტყვა მე ვერ მოვხელე სპარსულ ლექსიკონებში და არც რომელსამე აქაურს ერანისტს. გაუგონია!) ყურზე ხელწავლებით მოუბრძანებიათ საქართველოში და გაუშალაშინებიათ ამხანაგ-აფხანიკ-აფხნეგად. იქნება ეგრეც იყო, ვერ დავიყინებთ, თუმცა ძალი ნ კი ვეჭობთ „ამხანაგის“ „ჰამზონეობა“ არ დავმსგავსოს იმ საარაკო უცხოურ „გორაკასტოლა“ კიტრს, რომელიც დიდის გაჭირებით იქცა მშობლიურ ქვეყნის ჩვეულებრივ კიტრად. ყოველიფერი შესაძლებელია!

*) ხ მრავლობითი რიცხვის მაჩვენებელია * და უდრის ქართ. თ—ნ=ებ=ეფ, სვან. ხ (ჯაყა—ხ=გ-ყავ-თ), ინგ. ყ (გ-ყავა-ყ), უღურს ღ=ხ, სომხურს ძ, აფხაზ. ძშა.

**) არ უწყების მიზეზი, რასაკვირველია, ის არის, რომ სხვა „ნასესხებ სიტყვათა“ სიებშიაც არა არის-რა ნათქვამი ამის შესახებ.

ჩვენს თვალში, ბატონო, ფასი აქვს მხოლოდ დასაბუთებულ შედარება-განმარტებას და არა თქვენებრ ცარიელსიტყვაობას. „ჭკავს, მაშასადამე, სპარსულია!“—საკმაო არ არის ჩვენთვის. ჩვენ სხვა თვალსაზრისით ვუყურებთ საგანს.

დ. საქართველოს წარსული ჩვენას თვალთხედვით. ჩვენი თვალთხედვა, ჩვენი პერსპექტივა საქართველოს წარსულისა და კულტურის შესახებ ყველასთვის ცხადია. დიდი ხანი არ არის, რომ საბერძნეთ-რომის მსოფლიოს გარეთი საბარბაროსოდ იწოდებოდა, რომ განათლების, ცივილიზაციის გამავრცელებელ გზად და ხიდად მიიჩნდათ, ერთის მხრივ, საბერძნეთ-რომი, მეორეს მხრივ, სპარსეთი ანუ, უკეთ ვთქვათ, მხოლოდ არიელთ ჯგუფის ხალხები. ამით მიაკუთვნებდნენ რაღაც ზეგარდამო ნიქს, ჰაეროვნებას, წარჩინებას დანაშთენ მოდგმათა წინაშე: ქამის შთამომავლობაზე ასრულდაო მამის წყევა-კრულვა და მონად დაურჩაო მისის ძმის იაფეთის ნათესაობას, სემის მოდგმამ ვერ შეიგუოთ თავისივე ნაშობი ღმერთი და დაუთმოო იგი იმავე იაფეთის ნათესაობას, თურანობამ მიიძინაო აზიაში*), ბატონობა, ნავარდობა და ყველა ამგვარი სათნოება (!) წილად ხედაო მარტო იაფეთის შთამომავლობას—არიელობას, რომლის სახელიც-კი—არია-ნიშნავსო წარჩინებას, აღმატებით აზნაურობას, და რომელიც, როგორც მსოფლიოს ფაქტიური მფლობელი, ავრცელებდაო და ავრცელებსო მასში ცივილიზაციას... არიელობას რომ დიდი ღვაწლი მიუძღვის კაცობრიობის წინაშე, ამაზე ლაპარაკიც არ უნდა, ეს ყველამ იცის. მაგრამ ეგვიპტის პირამიდებ-ძეგლებზე დაშთენილ მწერლობამ, შუამდინარესა და

*) ჯერ ისევ 1898 წელს დარწმუნებით სწერდნენ (ქურ. „ობრაზოვანიე“, № 11, გვ. 791: „იაპონელები მონგოლები არიან. მონგოლები კი ძაან გაირჩვიან ჩვენგან მონგოლის სული უნიკობისა გამო ისე ღრმად და ძლიერად ვერ გრძნობს. როგორც არიელის სული. მისი შკუა შეზღუდულია და, უმთავრესად, ზერეული, თხელი. მასში არ არის ის შემოკმედებიოი დასაბამი, რომელიც ჰქმნის რელიგიურ და ფილოსოფიურ დიდ აღნაქვებს“.

ვან-არარატის არემარეზე აღმოჩენილ ხეთებისა და ვანის მეფეების ნაშთებმა ახალი ნათელი შეიტანეს კაცობრიობის ისტორიაში, ახალი ელფერი დასდეს არათუ კაცობრიობის ისტორიის დასაბამ ხანას, არამედ საკმაოდ ცხადად აღნიშნეს ის თავდაპირვანდელი გზა-ბილიკებიც, რომლებიდან წარმოდენილი მამა-პაპათა მიერ შექმნილი კულტურა მრავალ ნაკადულებად წარირღვნა ყოველ მხრივ, მსოფლიოს ოთხივე კუთხისკენ; და რადგან იმ დროის შუამდინარის ხალხად ჩვენ მიგვაჩნია ქართველებიც, ის ქართველები, რომელნიც მე XIV საუკ. ქრ. წინად ცნობილ იქმნენ კოლხებად, ამიტომ მათაც ვაკუთვნებთ ადგილს იმ ერთა შორის, რომელნიც ჯერ ისევ ისტორიის განთიადს დაადგნენ საწაღმართო გზას, ჩადგნენ განათლების სათავეში. და ქართველებს, როგორც ამგვარებს, ჩვენის მოსახრებით, თვისი წვლილი უნდა შეეტანათ საკაცობრიო ცივილიზაციის საღაროში, თვისი გავლენა უმკველად უნდა დაეჩინათ მეზობელ ხალხების ენასა და ყოფაცხოვრებაზე. ჯერ ისევ ძველმა მწერლებმა გვაუწყეს, ვითარი ზეგავლენა ჰქონდათ კოლხებს არათუ კავკასიის ერთა შორის, არამედ შორეულს საბერძნეთ-იტალიაშიაც, საცა ჰქონდათ თვისი ახალშენები, სამხრეთ სკვითიაშიაც, საცა ერთხანს მეფობდნენ კოლხეთის მეფის აიეთის სიძე ღ ასული, შიდა-შიაც (აწინდელ სპარსეთში), საცა, დასახლდა-რა იმავე აიეთის ქალი მედეა, დააარსა სამეფო და უწოდა ამ სამეფოს თავისივე სახელი მედეა ღ მერე მიდია, რადგან მის შემდეგ აქ გავრცელდა მისივე შვილი მიდი. სწორეთ ამ მიდიაში ცხოვრობდნენ საგართნი (ჩვენი—საქართნი-საქართლნი), კალუსნი, გურგანნი (გურქანნი, ვირქანნი); ერთის წყაროს გადმოცემით ამ კალუსთ უმთავრესი ღმერთები იყო არმაზი, გაცი, გაიმი და ზადენი, მათი ძრიელი მეფე ფარსმანი მეფობდა მონათესავე კოლხთა, ბრუტოსთა და სხვათა ზედა. ვან-არარატის ლურსმურ ნაწერების მიხედვითაც ყველა ეს მიდიის ერები ჩნდებიან მონათესავედ ალაროდელ-ხეთელთა ანუ

ურარტთა, ურასტთა, ე. ი. ერისა, რომლის სახელი ურასტ უახლვედბა ქრთველების სამშობლოს სახელს ურასტან==ერასტან. მართალია, ყველა ეს გადმოცემა და თქმულება ჯერ მეცნიერების ქარ-ცეცხლში არ გატარებულა, მაგრამ მაინც ვხედავთ ნიშნებს, რომ სწავლულნი ნელნელა იცვლიან თავის აზრს საქართველოს შესახებ, რომ ქვეშარიტი მეცნიერები საქართველო-სომხეთიდგან მოელიან მსოფლიო ისტორიის ერთ ფურცლის განათებასა და გაშუქებას. მართლაც-და, ამას საბერძნეთს, რომელიც თავის თავს სთვლიდა კეთილშობილ ელინად და სხვებს უწოდებდა ბარბაროს-დ (==ველურად), თითქმის ყველა თვისი ღმერთები წაუღია ან ეგვიპტიდგან, ან კოლხიდიდგან და ამ უკანასკნელიდგან თვით უმთავრესი ქალ-ღმერთი ათინაც. ამ მხრივ საყურადღებოა აგრეთვე ისიც, რომ საბერძნეთის დამაარსებელნი-გმირნი მოისწრაფიან საქართველოსკენ, რომ გაიტაცონ აქედგან ოქროს საწმისი, გაიტაცონ აქაური გმირები, აქაური ქვეყანა, მეფე მისის კარმიდამო-სასახლე-პალატებით, შეპკრიბონ ადგილობრივი ლეგენდები შესახებ მიჯაჭვულ ამირან-პრომეთოსისა, მის მიერ ცეცხლის მოტაცებისა ციდან და სხ.-და-სხ.

ყველა ეს, ვიმეორებთ, ჯერ ჯერობით ნებას არ გვაძლევს გადაჭრით ვთქვათ, თუ ქართველ-სომხთა მსოფლიოს რა წილი უდევს კაცობრიობის ისტორიის შექმნაში, თუ, სახელდობრ, რა ჯამი მონაღვაწევი მიიტანეს ამათ საკაცობრიო კულტურის საკურთხეველზე, მაგრამ რომ ეს ქართველთა მსოფლიო საკეთილოდ იღვწოდა, რომ მას კაცობრიობის წინაშე დიდი დამსახურება აქვს, ეს კი ცხადია ყველასთვის. ამის უტყუარი საბუთია აუარებელი რიცხვი იშვიათ და ძვირფას ხელნაწერებისა, რომელნიც დღეს გვაქვს ჩვენ, უმდიდრესი სახალხო ლიტერატურა, საკვირველის ხელოვნებით და კაზმულობით აშენებული ტაძარ საყდრები, კოშკები, დაბა-ქალაქები, ციცაბო კლდეებზე გაყვანილი რუ-არხები; მდინარეებზე გადაკიდული საუკუნო ხიდები, ბონდები; ფრი-

ად განვითარებული ენა, თავისუფლად გაჩენილ კაცის თავისუფლებებისთვის ბრძოლა, უმაგალითო გმირულ-რწინდელი თავგანწირვა მისთვის, — ყველა და ყოველივე ეს შეეძლო მხოლოდ დიდ ერს და ასრეთიც იყო უწინ ქართველობა, რომლის სული ღვთისაღმადგენელ ფეთქავს მამაპაპურად:

„შაეთა დროთ ვერა შესცვალეს

მის გული ანდამანტისა:

იგივე მხნე, იგივე გულადი,

მებრძოლი შავის ბედისა“.

ამისთანა ერი „ნული“ ვერ იქნებოდა, მას ჯერჩინება ჰქონდა საკუთარი კულტურა დაემყარებინა მშობლიურს ცის ქვეშ მშობლიურს ნიადაგზე.

გადავხედავთ რა ჩვენს წარსულს ასრეთის განმსტრობით, პერსპექტივით, ჩვენ ნადრევად მიგვაჩნია ზოგიერთ მეცნიერის აზრი, რომ თუ ქართულსა და სპარსულში ან ქართულსა და ბერძნულში არის მსგავსი ან ერთნაირი სიტყვა, უფრო ჰქველად იგი უნდა იყოს ან სპარსული, ან ბერძნული და არა ქართული. მართალია, ქართულშიაც ერანიდგან შემოდინოდა მძლავრი ტალღა, მაგრამ არა ნაკლების სიძლიერით ერანშიაც შედიოდა საქართველოდგან. მედვას მიერ მიდიის დაარსების ლეგენდასაც თავი რომ დავანებოთ, მაინც შეგვჩვენება მრავალი წვლილი, მაჩვენებელი იმისა, თუ რა ძლიერებით უნდა ემოქმედნა ქართველთა სისხლს სპარსეთის ერის დადუღებაში. ჯერ ისევ დარიოზის დროს და შემდეგაც, როგორც გვაუწყებენ ჰეროდოტე (მე-1 საუკ. ქრ. წ.) და სხ. მწერლები, კოლხები და მათი მეზობლები ხუთ წელიწადში ერთხელ სპარსეთს აძლევდნენ ას-ას ქალვას. შემდეგ საუკუნოებში მრავალ ომების დროს სპარსელებთან ამ უკანასკნელებს მეფეები არა მცირე ქართველობას მიელალებოდნენ სპარსეთისკენ, იაყუბ ყენმა, შაჰ-აბაზ 1-მა და სხ. ყენებმა ხომ ათასობით, ათიათასობით და ასიათასობით მიირყეს ქართველები და დაასახლეს ლურისტანს, ფარსისტანს და სხ. არის

უტყუარი ცნობა, რომ ამ გადასახლებულ ქართველების ზეგავლენით ბევრად შეიცვალა და გაუმჯობესდა ბუნებით უშნო ტიპი სპარსელებისა, მათ არისტოკრატიისა. სპარსთა მეფის სეტახტო ქალაქში შაჰ-აბაზის დროითგანვე გაჩნდა „ყულთა ჯარი“ (გვარდია), რიცხ. 30000 მეომრამდე, რომლის უმეტესობას შეადგენდა ქართველობა. ამ გვარდიის სარდლად ერთხანს იყო ქართველივე, როსტომი, ცნობილი მეფე საქართველოსა. ძნელია ითქვას, რამდენი ქართველობა შეეძინა სპარსეთს შაჰ-აბაზის შემდეგ ვიდრე ნადირშას და ალა-მაჰმად-ხანის დრომდე, ეს კი შეიძლება აღენიშნოთ, რომ მე-XVIII საუკ. მიწურულს სპარსთა სახელმწიფოს მოსახლეობა წარმოადგენდა რაღაც კონგლომერატს, რომელსაც უხსოვარ დროითგანვე შეადგენდნენ თაჯიკები (ბინადარნი სპარსნი), თურქ-თაჯაქმის ელის 41 გვაროვნობა ყაჯართა და ავშართ მოთავეობით, ქურთთა 10 გვაროვნობა ზენდთა მოთავეობით, ჯოჯოხთა 6 გვაროვნობა ბაქტიარების მოთავეობით და ახლათ რვა გვაროვნობა. სამწუხაროდ ამ ცნობების შემკრები ბუტკოვი არას გვეუბნება სპარსეთში დასახლებულ ქართველების შესახებ, მაგრამ ეს მოსახლეობაც რომ დიდი იქნებოდა მაშინ, ექვს გარეშეა, ვინაითგან იქ მრავალ ტანჯვა-წვალება-გადაგვარების შემდეგაც ქართველების რიცხი მაინც 40—60 ათასამდე არის. რაღა თქმა უნდა, ამ სხვა და სხვა გვარ-ტომის მოსახლეობას არ შეეძლო თვისი ენის და ზნე-ჩვეულების კვალი არ დაეჩნია თვით ბინადარ ერის ენასა და ყოფა ცხოვრებაზე, მეტადრე თურანობას, რომელსაც არა ერთხელ დაუპყრია მთელი ერანი და არა ერთხელ უმეფნია ამ ქვეყანაში. ამიტომაც, მოსალოდნელია, რომ სპარსულში იპოვებოდეს აუარებელი რიცხვი წმინდა ქართულ, თაართულ, არაბულ, სომხურ სიტყვათა.

ასრეთია ჩვენი შეხედულობა საქართველოს წარსულზე და ეს შეხედულობა გვაგლებს დიდის სიფრთხილით მოვეკიდოთ „ნასესხებ“ სიტყვების სიის შედგენას. ქართველი ერი,

ვიმეორებთ, ერთი უუძველეს ერთაგანია, სპარსებს, ბერძნებს, სომხებსა და ბევრ სხვა ხალხებზე უწინარეს გამოსული ისტორიულს სარბიელზე. საჭიროა, ჯერ ზედმიწევნით შევისწავლოთ ამ ძველი ერის ისტორია, მწერლობა და, განსაკუთრებით, ენა მის კილოებითურთ და მერე შევუდგეთ „ნასესხებ“ სიტყვების სიების წერას. უამისოდ ჩვენი შრომა უნაყოფო იქნება და სასაცილო მდგომარეობაში ჩაგვაყენებს. ორიოდ მაგალითი.

ყველამ იცის, რომ რკინეულის, ოქრო-ვერცხლის, სპილენძის და თვით ფოლადის მომგონ-მჭედლებად ითვლებიან ძველი კოლხები (ქართველები) და მათნი მეგვარ-ტომენი. თუ ეს მართალია, მოსალოდნელია ისიც, რომ აქედგანვე გავრცელებულიყოს ამ ლითონების სახელებიც. აგრეც იყო ზოგიერთ შემთხვევაში: ბერძნეთ მწერლები თვითონვე ამბობენ, ჩვენს ენაზე ზოგიერთ ლითონს მომგონთავე სახელი დაერქვაო. თუმცა პროფ. ჩუბინაშვილი გვაუწყებს— ქართული რკინა სპარსული სიტყვააო, ხოლო ქართ. ოქრო (=ორქო, ვოქრ) ბერძნულიო, მაგრამ, ვინ იცის, იქნებ, ეს სიტყვები და აგრეთვე ვერცხლი (=ვერცხა) =მეგრ. ვარჩხილი=სვან. ვარჩხილ იყოს წმინდა ქართული სიტყვები და თავდაპირვანდელ ქართ. არჩხილ—ვერცხლ—ეცხლიდამ (ვრყვეადი ასოა: ორბი=ვერბ, ვერძი=ერჯი, ორი=ვორი) წარმოებულყოს დალისტნის ხალხების არაც (ავარ.), არზ (ხუჯკ.), არცუ, არს, აც, და აგრეთვე აფხაზ. არაზან, სომხ. არწათ, ბერძნ. არგიროს, ლათინ. არგენტუმ, ფრანგ. არჟან და სხ. ამ სახითვე, ქართ. რკინა (აფხ. აჩხა, ლეკ-აბტურია რაყ, სომხ. ჰერკათ) სვანურში დაცულ თავდაპირვანდელ ფორმით ბერეჟ*); თითქოდეს, უახლოვდება ლითონურს ფერრუმ, ფრანგ. ფერ, ხოლო ოქრო=ორქო=ვოქრ (აფხ. ახა)—ლათინურს აურუმ, ფრანგ. ორ, ბერძნ. ხრისოს.

*) მისგან **ხმარებენი** (გვარია).

ვერ წარმოგვიდგენია აგრეთვე, ქართული კატა რათ უნდა იყოს არაბული სიტყვა! ამ პირუტყვის თითქმის ყველა ტომის ენაზე ერთნაირი სახელი ჰქვიათ—კატა, გეტუ, ქეთუ, გატუ, კატტა, კოტ, კიტ, კატუნია, კოტტა, კნუტი, კატიონოკ და სხ. რაღა არაბების მოსვლას დაუცადეს ქართველებმა ყველგან და ყოველმხრივ გავრცელებულ და უწინარეს დროითგანვე მოწინააღმდეგე ცხოველის სახელის შესაძენად, მერე იმ ცხოველისა, რომელიც გაღმერთებული იყო ხეთელების სამეზობლო-ეგვიპტეში?

პროფესორ ჩუბანიშვილის ლექსიკონში რომ ჩაიხედოთ, სიმინდს აღმოიკითხეთ არაბულ სიტყვად. საიღამ საიღო, წმინდაო საბაო! სიმინდი ევროპაში პირველად გაღმოი-ტანეს ამერიკიდან არა უადრეს 1492 წლისა (დეკანდოლ—*Мѣстоприсх. воздѣлыв. растеній*) და არაბებმაც, რასაკვირველია, მის შემდეგ გაიცინეს ეს მცენარე და ამ ხანს ხომ არაბთ ნიშანწყალი აღარ იყო საქართველოში და, რაღა თქმა უნდა, სიმინდის სახელსაც ვერ შეასწავლიდენ ქართვე-ლებს!

„მუშა“ ლექსიკონში არაბულ სიტყვად სწერია, სხვა სიაში —სომხურად. რათა მერე? დედამიწის პირზე ყველა ენაში მუშა-ობისა და მუშის, მშრომელის სახელი ერთ და იმავე ფესვი-დგან მომდინარეობს. ბერძნ. ერგასია —შრომა, ერგასტირ — მშრომელი, ლათ. ოპერა—შრომა, ოპერარიუს—მშრომელი, ფრან. ტრავაილ—საქმე, დეტრავაილ—მსაქმობი, მუშა, და სხ. ქართულშიაც ეგრეა და ორივე ცნება თათრულის მსგავსად და ერთ და იმავე ფესვიდგან წარმოებულია:

თათრ. იშლამაღ==ქართ. შრომა, მუშაობა

იშ საქმე

იშნი (მიმღეობაა) მშრომელი, მუშა, მოსაქმე

ამ თათრ. იშ-ს მე ვუტოლებ ქართულს. კ = სვ. ჩ (ვი—ქ =სვან. ხვი—ჩო*) და ვფიქრობთ, რომ მისგან, ვით

*) შეადარე ს==შ=ქ: სული (სუნი, შვინვა) =მეგრ. შური= ავან. ქვინ.

იშიდამ იშიი, წარმოებული ქართ მიმღეობაც მუშა, სვან. მიმღ. მუჩუმე (==მუქუმი==ქმი) და მერე მიმღეობის ფორ- მიდამ ზმნა მუშაობა =ინგ. მუშუობა=სვან. (ლი) მშაე. ამგვარადვე გვაქვს სვან. (ლი)-სყი—კეთება, მიმღეობა—მუს- ყი—მუშაკი.

„წქლი არაბულია, ყაში სომხური, ზამთარი სპარსული“. ჩვენ უკუღმა გვგონია. წქლი (==წელიწადი)=მეგრ. წანა= სვან. ზა; იგივე არაბულად სანა, სპარსულად სანა, ძველ შუა მდინარულად სან. ქართული წა (==წანა) და სვან. ზა ნიშნავს მიმავლობას, გ ნუწყვეტელ სრბოლას წინისკენ, სამა- რადისო—საუკუნოისკენ და მისგან გვაქვს სვან. ზა=ზავიმ =ქართ. ზა-ფხული (ფხული მიმღეობაა ზმნიდამ ფხვა, ფუჩ- ქნა, გაფოთოა, გაფხიანება*) და აგრეთვე გა-ზა-ფხუღი, ზა-მთარა (მთარი“=მეგრ. თირი-თოვლი, ინგ. თირთვილი= რთვილი) ამიტომ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ესრეთი ცნებები, ვით წანა, ზა, ზამთარი, ყაში**) და სხ. პირველად ქარ- თულს ნიადაგზე წარმოსდგებოდა მაშინ, როდესაც ჯერ ისევ კარ-ლუნის გარემოს, როგორც გვაუწყებს ჯუანშერის ქრო- ნიკაც, გაუყრელად სუფევდნენ სინდნი, ასურნი, სპარსნი, ბერძენნი, ჰრომნი, ჰინდნი და აგ-მაგუგნი.

დაახლოვებით ამავე დროის სიტყვად გვინდა ჩათვა- ლოთ სიების ავტორების მიერ არაბულ სიტყვად გამოცხა- დებული ჯადიც, რომელიც არათუ ქართულს, არამედ და- ლისტნის ხალხების თითქმის ყველა ენაზე იხმარება აგრეთვე ვარდ-ად. ისტორიულს დროს, ე. ი. არაბების შემოსევის შემდეგ (საქართველოს შემოესიენენ მეშვიდე საუკ. ქრ. შ.) ამ სიტყვას ვერ ისესხებდნენ ქართველები, ვინაიდან ეს მცენარე ამავე სახელით ვარდი იხსენიება ჯერ ისევ ნინოს მოგზაურობის ლეგენდებში და ამავე სახელით იწოდება ვარდ-

*) აფხაზ. აზხინ—ზაფხული.

**) ინგ. ზამანა—ზანა, ეპოქა.

ციხე, რომელსაც არაბების შემოსევის ორის საუკუნის წინად ბერძენთ მწერალი პროკოპი იხსენიებს ბერძნულის თარგმანით—როდოპოლის (==ვარდ-ციხე). ამიტომაც ამ ვარდის გაჩენა-დაბადების დროდ ჩვენ ვთვლით იმ ხანას, როდესაც ქართველებისა და არაბების წინაპრები ერთმანეთს ემეზობლებოდნენ შუამდინარის არემარეზე.

ამავე დროის სიტყუად მიგვაჩნია ქართული კარბი რომელიც ძველ ეგვიპტის და შუამდინარის არემარეზედაც გვხვდება კარად. „კარ-დუნიასი“ (==მსოფლიოს კარი) არაბთა მფლო-ბელობის ეამს იწოდებოდა ბაბ-ილუდ (==კარი-ღეთისა), ეფრატის ხეობაში იყო ხეთელთა სახელოვანი ქალაქი კარ-ხიმიში, იმავე ხეობის ყეოში აწინდელ არზრუმს ერქვა კარანა*), მის გასწვრივ აწინდელ ყარსს—კარი (სი), ამას ზევით იყო ტაოს-კარი, ტაშის-კარი, თოლას-კარი, თუშეთის-კარი, დუშეთის-კარი, წინამძღვრიანთ-კარი, ღართის-კარი, და მრ. სხ. რაღა თქმა უნდა, ყველგან აქ კარბი წარმოებულა ქართულ ზმნიდამ კრა==კვრა და ნიშნავს სიმაგრეს, ქვეყანასა თუ შენობაში შესასვლელ—გასასვლელის სიმტკიცეს, კარს, რომლის მაგიერ იმავე მნიშვნელობით იხმარებოდა აგრეთვე კეტი==კერტი ზმნიდამ კეტვა==კლეტვა (ფანას-კეტი—ციხე-სიმტკიცე ფანასი).

„ღვინო ბერძნულია“. ვეკობთ. ვაზის საშობლოდ მეცნიერებს მიაჩნიათ საქართველო და მისი არემარე (ალფ. დეკანდოლი—Мѣстопроех. воздѣл. раст., გვ. 191-193). ბერძნებმა საქართველოში (კოლხიდას) ნახეს შვენეირად დამუშავებული ვენახები, ღვინის შადრევნები აქაურ მეფის აიეთის დიდებულ სასახლის წინაეზოში, და აქვე დაისწავლიდნენ ღვინის სახელსაც. ამიტომაც სიტყვები „ვინო“, „ვინუმ“, „ინოს“ და სხ გაყრილ-წასულეზად მიგვაჩნია ქართულ თავდაპირვანდელ ღვინო-დამ, რომლიდამაც დღემდის დაგვრჩენია გენახი და არა ღვენახი.

*) კარნი==კარანი. კარან-ა, ვით-პერანგა (მთაა), უნაგირა (მთაა) ტაბახმელა და სხ.

ფალი. ეს სიტყვა მეფე-მთავრების სახელებს ურთვოდა უწინარეს დროითგანვე. მაგალ., მე-XXსაუკ. ქრ. წინად შუამდინარის უძლიერესს მეფეს ერქვა ამრათალი ანუ ამართალი. შემდეგ ეს ნართალი სახელი ასურეთის მეფეებმაც მიითვისეს და ასრე წარმოსდგა ცნობილი სახელები ტიგლათ-ფალ-ასარ, სარდანაპალ და სხ. ეს ფალი ჩვენშიაც შეუცვლელად ედება მეფე მთავართა სახელებს (მამფალი, დედუფალი — სვან. დედფალ) და შეცვლილდაც (თამარ-მეფე—თამარ-ნეფე). შატბერდის კრებულში (გვ. 16) პირდაპირ სწერია: „მეფენი ნეფობენ“. ამავე ფესვიდან გვაქვს: მეგრ. მფა (მეფე), მეუფე, უფალი (დედუფალი—დედფალი), სეფე, სეფე-წული, სეფისკვერი. ყველა ეს ფორმები, ჩვენათ, წარმოდგარა ზმნიდამ ფლა—ფლობა და მისგან სრულიად კანონიერად წარმოებულა მიმდგობა—მეფე, მეუფე, მამფალი, დედფალი (ვით მოღვაწლე—მოღვაწე, ისე მეფლე—მეფე, მეუფლე—მეუფე).

ასრეთია, ვიმეორებთ, ჩვენი განმსტრობა საქართველოს წარსულისა და ესრეთი გამსტრობა წუთსაც არ უნდა დავიწყოს ჩვენის გამოცემის გამჩხრეკმა. რალა თქმა უნდა, ვერ დავიჟინებთ, რომ ჩვენი ესრეთი თვალთხედვა ყველა თავის კერძობაში იყოს უნაკლო, უცდომელი, რომ, ხშირად სწორე განმარტებას ვერ ვაძლევდეთ ამა თუ იმ სიტყვას, მაგრამ ესრეთი „უსწორობლობა“ აქ დიდ ცოდვად არ მოგვეჩვენება, თუ გვწამს, რომ ჩვენ მიერ დადგენილის თვალსაზრისით საქართველოს და მასთან დაკავშირებულ სომხეთის წარსულისას შესწავლას მოითხოვს თვით კემშარიტება. გარნა წინდაწინვე ვგრძნობთ, რომ ჩვენ მიერ მკრთალა გამოხატული ჩვენი აზრი დღეს ბევრს კკუაში არ დაუჯდება, მაგრამ პირად ჩვენ გვწამს, მოვა დრო, და იგი უკვე არს, რომ ეს ჩვენი აზრი გაიმარჯვებს სავსებით, სათანადო სიმართლითა და სიძლიერით. ამისთვის კი უწინარეს ყოვლისა საჭიროა ფრიად საფუძვლიანი შესწავლა ქართულის ენისა მის კილოებითურთ.

რომ ყველა კილო ისე შევისწავლოთ, ვით შეისწავლა მეგრული და აფხაზური მეტად სანდო და კეთილსინიღისიერ მუშაკმა პეტრე ქარაიამ, ხელში გვექნება უშრეტულეველი წყარო არათუ მარტო ენის, არამედ თვით საქართველოს ისტორიის შესასწავლადაც, ვინაითგან ქართულ ერის უუძველესი ისტორია იმდენად მატინებში არ შენახულა, რამდენადაც ენაში დაცულა. გვჯერა, რომ ზედმიწევნითი ცოდნა ქართულის ენისა მის კილოებიანად და აგრეთვე აღმოსავლეთის ძველ ერთა ენებისა არქეოლოგია-ისტორიისა და ლეგენდაგადმოცემების დანმარებით მეცნიერებას მისცემს შეძლებას უარყოს შაბლონურ-დამყაყებული და უკულმართი შეხედულობა საქართველოს წარსულზე, ჯეროვანი ნათელი მოჭყინოს მას და ქართველ ერს მიაკუთნოს სათანადო ადგილი და პატივი ისტორია-ცივილიზაციის შემქნელ ერთა შორის.

ასრეთ გამარჯვებას ჩვენ მოველით თითქმის ჩვენს სიცოცხლეშივე და მოველით მაღალნიჭიერ ნიკო მარრისა და მის სკოლისაგან, თუმცა ამ სკოლას ზოგიერთში დღეს ვერ ვეთანხმებით.

მ. ჯანაშვილი.

თხზულებანი და გამოსცემანი მ. ჯანაშვილისა.

ა. მწერლობა მეთე საუკ.	ფ. 40 კ.
ბ. საუნჯე მეთე საუკუნისა.	„ 20 კ.
გ. შოთა რუსთაველი.	„ 40 კ.
დ. საქართველოს დედა ქალაქი ტფილისი.	1 მან.
ე. ფარს. გორგიჯანიძე და მისნი შრომანი	„ 40 კ.
ვ. საქართველოს გეოგრაფია (ვახუშტისა)	2 მან.
ზ. Географія Грузіи (მისივე)	„ 1 მან.
ც. Исторія грузинской церкви	„ 40 კ.
თ. Царица Тамара	„ 50 კ.
ი. Грузинскія обители внѣ Грузіи	„ 25 კ.
ია. საქართველოს ისტორია, ნაწილ. I.	„ 1 მან.
იბ. ქართული გრამატიკა.	„ 50 კ.
იგ. ნაშრომი	„ 20 კ.

შე ნ.: მზადება დასაბეჭდათ ლექსიკონი მეცხრე საუკუნისა.